

УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ КАРПАТОЗНАВСТВА

МИКОЛА ВЕГЕШ – ІСТОРИК УКРАЇНИ

УЖГОРОД

2002

Відповідальний за випуск: **МАРІАН ТОКАР**

Рецензенти: кандидат історичних наук, старший науковий співробітник НДІ карпатознавства Ужгородського національного університету **Василь Марина;**

кандидат історичних наук, доцент Волинського державного університету ім. Лесі Українки **Володимир Пришляк.**

Рекомендовано до друку на засіданні Вченої Ради НДІ карпатознавства Ужгородського національного університету 29 березня 2001 р., протокол №5.

До наукового збірника «Микола Вегеш – історик України» ввійшли матеріали про наукову, педагогічну і громадсько-політичну діяльність доктора історичних наук, професора М.М.Вегеша. Збірник складається з окремих розділів: «Портрет Миколи Вегеша – історика», «Вибрані рецензії на праці Миколи Вегеша», «Матеріали про захист М.М.Вегешом докторської дисертації». Серед авторів збірника – відомі українські вчені та письменники, учні й колеги вченого, який одним із перших в Україні почав досліджувати щасливі і трагічні сторінки історії Карпатської України.

Збірник завершує огляд відгуків на докторську дисертацію М.М.Вегеша, авторами яких є авторитетні в Україні дослідники – Станіслав Кульчицький, Іван Король, Володимир Троцинецький, Юрій Макар, Микола Кугутяк, Володимир Грабовецький, Михайло Болдижар, Василь Колесник.

Видання розраховане на всіх, хто цікавиться життєписами провідних закарпатських дослідників минулого.

© Микола Вегеш – історик України,
2002

**ПОРТРЕТ
МИКОЛИ ВЕГЕША-
ІСТОРИКА**

ВІН ВІРИТЬ У НАЦІОНАЛЬНУ СВІДОМІСТЬ ЗАКАРПАТЦІВ

Про нього писати і легко, і, водночас, важко. Легко тому, що я знаю Миколу Вегеша вже не один рік, уважно стежу за його науковими розвідками, вважаю його своїм соратником.

Микола Вегеш народився 28 листопада 1962 року в мальовничому містечку Міжгір'ї. Символічно, що в цьому ж районі побачив світ славетний син українського народу, президент незалежної Карпатської України Августин Волошин, про якого десятки статей написав Микола Вегеш. Подібно, як професор Володимир Грабовецький, славетний дослідник карпатських опришків, родом із прикарпатського села Печеніжина, де 200 років до його народження з'явився Олекса Довбуш.

Герой цього нарису досить швидко дійшов висновку, що його покликання бути істориком. Після закінчення міжгірської середньої школи у 1979 році вступив на історико-педагогічний факультет Івано-Франківського державного педагогічного інституту, який закінчив у 1984 році. Тоді ж одружився, має двох дітей – першокласника Ігоря та дворічного Іванка. У 1984 році почалася педагогічна діяльність Миколи Вегеша у Синевирській середній школі. Молодий педагог досить швидко зарекомендував себе як висококваліфікований фахівець. Доказом цього є той факт, що 23-річного історика колеги обрали головою методичного об'єднання вчителів історії Міжгірщини. Його постійно залучали до перевірок районних та обласних олімпіад, неодноразово запрошували приймати вступні іспити на історичному факультеті Ужгородського державного університету.

Працюючи в школі, М.Вегеш не припиняв займатися науковою діяльністю. Перша його наукова розвідка з'явилася в 1990 році і була присвячена Августину Волошину. До речі, він першим з істориків Закарпаття написав об'єктивну статтю про свого славетного земляка. Йому вдалося «по людях» визбирати чи не всі книги Волошина, записати спогади про нього. Тоді він зрозумів, що люди не випадково зберігали ці книги, по яких вчилися вони та їхні батьки. На той час М.Вегеш готувався до вступу в аспірантуру УжДУ, яку незабаром закінчив. Хоча відзначити той факт, що у 1990 році жоден український журнал чи газета, за винятком галицької періодики, не наважувались друкувати матеріали, у яких схвалювалася діяльність так званих «українських буржуазних націоналістів». Треба віддати належне міжгірській газеті «Радянська Верховина», яка хоч і була органом районного комітету КПУ, але не побоялася і розпочала подачу серії статей молодого і нікому на той час невідомого історика. Вірте чи ні, але номери газети, вартістю 2 копійки, шукачі легкого життя перепродували на вулиці за 5 карбованців. Міжгірську газету можна було прочитати в Ужгороді та Хусті прямо на стовпах. Микола Вегеш постійно добрим словом згадував колектив газети, яка, опублікувавши понад 50 його статей, дала дорогу в життя молодому вченому. Немала заслуга історика в тому, що колектив газети здобув призове місце у конкурсі українських газет, який проводила Спілка журналістів України.

Однак були і курйози. Одного разу редакція газети одержала листа від жительки села Ізки Марії Тарабій: «Прошу Вас... допомогти мені повернути гроші на підписку на газету Верховина за 1993 рік, бо за останні два роки газета втратила своє лице і стала нецікавою. В ній крім статей вічного революціонера Гнепи та панів рухівців, а особливо Клевця, Пожара та Вегеша нічого не печатають. Уже набридли їх статті»

(помилки не виправляю – В.М.). Редакція, не довго думаючи, вирішила відвідати незадоволену. Виїхали у повному складі. І що з'ясувалось? Ось що писав з цього приводу редактор газети М.Д.Красняник: «Заходжу до хати Марії Василівни Тарабій – єдиної в Ізках з таким прізвиськом, яка є передплатником «Верховини». Господиня зустріла привітно, радісно, але коли ознайомила з цим зверненням, то враз засмутилася: «І як Господь на землі носить отаку нечисть. Я десятки років виписую «Верховину», торік на неї перша заповнила абонемент, читаю від першої до останньої сторінки, а тут на тобі... Хотіла б я побачити оту гадину, що мене тут підставила. Я б їй усе сказала, що про неї думаю... А заодно відзначу, що усі там названі автори мені якраз подобаються і я їх статті охоче перечитую. Ось так». Коментарі, мабуть, зайві.

Наука – найперше у житті Миколи Вегеша. Я завжди дивувався його працелюбності. Готуючи книгу «Карпатська Україна в 1938–1939 роках», яка незабаром побачить світ, він працював по 12–14 годин на добу. А якщо до цього додати, що він паралельно писав науково-популярну книгу про В.Гренджу-Донського, яка теж найближчим часом з'явиться на полицях книжкових магазинів області, то це видається нереальним. Опублікувати за неповних три роки більше 130 праць і до того вчитати за семестр немалий за обсягом курс лекцій, мабуть, під силу тільки йому – людині, яка є фанатом своєї справи.

За період навчання в аспірантурі Микола Вегеш, під керівництвом відомого українського вченого професора В.Є.Задорожного, завершив роботу над написанням кандидатської дисертації «Карпатська Україна в 1938–1939 роках: соціально-економічні і політичні аспекти». Друкувався в таких авторитетних виданнях, як часописи «Дзвін», «Наука і суспільство», «Сучасність», «Заповіт», «За вільну Україну», в усіх закарпатських газетах, за винятком «Єдинства» та

«Подкарпатской Руси». Визнання історика відбулося тоді, коли одна за одною з'являлися його публікації за кордоном. Цьому він завдячує перш за все дочці відомого українського поета і письменника Василя Гренджі-Донського – Зірці, з якою постійно підтримує зв'язки. Нещодавно вони зустрілися в Міжгір'ї під час святкування річниці з дня народження «карпатського соловейка». За публікацію серії статей про В.Гренджу-Донського Микола Вегеш був удостоєний диплома лауреата премії імені Василя Гренджі-Донського.

У 1992 р. американське видання «Карпатський Союз» опублікувало статті М.Вегеша «Перший літописець Карпатської України» і «Лекції про Гренджу-Донського». Тоді ж торонтський часопис «Новий шлях», а згодом газета «Україна і світ», надрукували його статтю «Учень Тараса Шевченка». До речі, ця праця вченого спочатку з'явилася у Канаді і США, а вже потім на Україні. І не тому, що автор її не пропонував. Редакція одного шанованого українського журналу відповіла, що ця постать невідома на Україні, хоча причина відмови була далеко не ця. Для багатьох редакторів Гренджа-Донський продовжував залишатися зрадником і націоналістом. Минулого року праці Миколи Вегеша були надруковані в лондонському журналі «Визвольний шлях».

Микола Вегеш – постійний учасник наукових конференцій. За три роки своєї наукової діяльності прийняв участь у 30 конференціях, 8 з яких були міжнародними. Виступав з доповідями, як правило, з питань історії Карпатської України. І хоч не всім це подобається, але М.Вегеш є чи не єдиним в Україні спеціалістом з даної проблеми. Здавалося б, життя цієї людини пов'язано виключно з історичною наукою. І раптом... стало відомо, що вчений висунутий кандидатом у народні депутати України по Свалявському виборчому округу №173.

«Мене висунули члени воловецької «Просвіти», яку очолює

історик і мій давній товариш Іван Лопіт, – каже М.Вегеш, – я їм відмовити не міг. І не жалію. А що стосується передвиборчої агітації, то в її ході буду добиватися одного – щоб люди, незважаючи на пасивність, зумовлену економічними негараздами, по-перше, всі як один прийшли голосувати, бо від того, яким буде парламент, залежатиме майбутнє України, а по-друге, щоб віддали свої голоси тим, хто хоче бачити нашу державу демократичною, правовою, і виступатиме за радикальні реформи. Я вірю в це. Я вірю у національну свідомість закарпатських українців, які колись, у 39-му, в аналогічній ситуації майже одностайно проголосували за незалежну Карпатську Україну. З них ми повинні брати приклад».

Ось таким він є – вчений і педагог, а, можливо, незабаром і політичний діяч, Микола Вегеш. Тож побажаймо йому успіхів у нелегкій політичній боротьбі на шляху до українського парламенту.

*«Карпатська Україна»,
1994, 17 лютого.*

НАУКОВЕЦЬ, ПЕДАГОГ, ЛЮДИНА
(Науково-педагогічна і культурно-освітня діяльність
доцента Ужгородського державного університету
Миколи Миколайовича Вегеша)

Про таку людину як доцент кафедри історії України Ужгородського державного університету Микола Миколайович Вегеш писати і легко, і, водночас, важко. Легко тому, що знаємо особисто колегу вже не один рік, знаємо добре і його творчий доробок. Важко, бо хотілось би об'єктивно донести до читача свої судження про нього як науковця – дослідника майже незайманих пластів рідної історії, педагога, який своїм прикладом, своєю невтомною працею відкриває молоді двері у нелегкий і чарівний світ науки історії, вміло передає набуті знання своїм вихованцям, людину – з якою спілкуючись, черпаєш щось і для себе і не жалкуєш, як це буває з деякими співрозмовниками, про даремно згаяний, змарнований і втрачений час. А ще – на що ми рідко, а то й взагалі, не звертаємо уваги – сім'янина.

В одному із наймальовничіших куточків нашого неповторного Закарпаття в дні відзначення свята святого Миколая, котрий за повір'ям приносить у трудолюбиві сім'ї свої подарунки, благословився на світ у верховинській хаті в сім'ї милої парочки Миколи Юрійовича і Ганни Йосипівни Вегешів з Міжгір'я первісток – хлопчик. Хоча в оселі горян і був уже Микола – господар, подружжя за доброю народною традицією, що передавалася з покоління в покоління, дало новонародженому ім'я Микола – в знак поваги до святого Миколи. 28 листопада 1962 року і є тим днем, коли Микола і

Ганна отримали безцінний подарунок – сина. Саме з цього дня і починається велика дорога у світ малого Миколи Вегеша.

Варто згадати, що ця земля зеленочубих гір, стрімких потічків, берегиня добрих народних традицій і звичаїв подарувала перед цим і таких славетних синів України: Августина Волошина – президента Карпатської України, видатного педагога і продовжувача добрих справ Олександра Духновича; Василя Гренджу-Донського – «верховинського соловейка», співця Правди і Волі; Петра Скунця – поета, одного з найталановитіших нині на Україні.

Спливали води гірських струмочків і рік, бігли роки, неблаганний час робив своє. Незчувся юнак Микола Вегеш, як пролетіли дитинство, шкільні роки. Прощальний випускний вечір, прощальний вальс. Разом із однокласниками іде він зустрічати сонце. Цей світанок, промінці вранішнього сонця, початок першого дня самостійного життя ще раз йому підтвердили давно виношену мрію: «Вірно обрав собі дорогу. Хай сумніви не зупинять тебе на ній. Нелегка вона. Не впадай у відчай. Пам'ятай завжди про свою любов до рідного народу. З рідним народом, його коренями – ти Людина, без них – перекотиполе!..» – Миколо-мрійнику, що вже задумав? – почулося з веселої юрби випускників. – Іди до нас, бо від сьогодні наші стежки-доріжки йтимуть по різних паралелях і меридіанах нашої матінки-Землі.

Микола зрозумів: його покликання – історія. Від хлібосольного порога батьківської хати пролягла дорога випускника Міжгірської середньої школи 1979 року до дверей храму вищої школи – історико-педагогічного факультету Івано-Франківського державного педагогічного інституту. Роки навчання у вузі промайнули теж швидко. Лекції, семінари, підготовка рефератів і виступів на наукові студентські конференції не давали йому марно гаяти час. Та й сам не хотів,

бо не хотів зрадити своїй улюбленій мрії – бути істориком. Знав, що це час набиратися уму-розуму, час формування себе як історика, особистості. І залишилися добрі спомини у нього про свою альма-матер, яку закінчив у 1984 році. Добрим словом згадає він сьогодні своїх мудрих наставників і, зокрема, професора Володимира Васильовича Грабовецького.

...Знову випускний. Знову кличе нова дорога у нові світи. На цей раз як вчителя історії на рідну Міжгірщину – у Синевирську середню школу. Там з 1984 року і розпочав свою педагогічну діяльність молодий спеціаліст Вегеш, учитель Микола Миколайович. Маючи ґрунтовну підготовку з історії, методики, педагогіки і психології молодий педагог досить швидко зарекомендував себе як висококваліфікований фахівець. Доказом цього є і те, що 23-річного історика колеги обрали головою методичного об'єднання вчителів історії Міжгірського району. З ентузіазмом і знанням справи він поринув у роботу на педагогічній царині. Його постійно залучали до перевірок робіт на районних і обласних олімпіадах, неодноразово запрошували приймати вступні іспити на історичному факультеті Ужгородського державного університету. Сіючи добре, розумне і вічне зерно в душі своїх вихованців, він не полишав наукову роботу. Вчитель добре розумів: навчаючи інших, вчися і сам, поглиблюй свої знання; ти не повинен бути урокодавцем і до цього не можеш докотитися; треба й далі збагачуватися новими знаннями, бути вчителем-дослідником, адже цього вимагає сьогоднішня – йде переоцінка цінностей, відкриваються нові факти, нові дані. Осягнути все це може лише людина, яка любить свою професію, яка повністю їй віддається.

Саме з таких міркувань, оцінок і виходив уже сформований педагог. А тому, працюючи в школі, М.М.Вегеш не припиняв займатися і науковою роботою. З-під його пера в 1990 році з'явилася перша наукова розвідка. І цілком закономірно, що

визріла вона на теренах рідної і близької серцю дослідника рідної Міжгірщини. Вона була присвячена славному землякові Августину Волошину. До речі, про нього він згодом напише десятки статей, присвятить його життю і діяльності окремі книги. Скрупульозну роботу провів він у цьому плані. Йому вдалося «по людях» від хати до хати зібрати і опрацювати чи не всі книги Волошина, записати спогади про нього. Опрацьовуючи емпіричний матеріал, вчитель-дослідник зрозумів, що люди не випадково зберігали ці книги, по яких вчилися вони та їх батьки, берегли в пам'яті добрі згадки про людину, педагога, церковного і культурно-освітнього діяча та президента Карпатської України. Він ще раз мав змогу переконатися, як крило науковця допомагає другому крилу – крилу педагога. Саме вони і тримають на висоті освітянській особистість Вчителя, неповторність Педагога.

І знову нова дорога... І знову дорога до знань. На цей раз – в аспірантуру. Та нелегою вона була. Хтось із його ровесників, поневірівшись на ній, давно б цю ідею облишив і пішов іншою дорогою. Та це було не для Миколи Вегеша. І знову в підсвідомості промайнули слова, що прозвучали на початку життєвої стежини: «Вірно обрав ти собі дорогу. Хай сумніви не зупинять тебе на ній. Нелегка вона. Не впадай у відчай. Пам'ятай завжди про свою любов до рідного народу. З рідним народом, його коренями – ти Людина, без них – перекотиполе!..» Та чи не найкрасномовніше про це сказав сам здобувач в одному з інтерв'ю: «Після закінчення історичного факультету Івано-Франківського педінституту у 1984 році, за рекомендацією професора Грабовецького, я приїхав до Києва в Інститут історії України АН України з наміром прикріпитися до цього престижного і головного для істориків наукового закладу. Навчаючись в інституті, я досліджував соціальну диференціацію у запорізькому козацтві і «жив» феодалізмом. Однак у Києві

вирішили, що ця проблема неактуальна. Мені порадили «актуальніше»: історію пролетаріату на Україні. Я відразу поринув у роботу, але скоро зрозумів, що це не для мене. Поїхав до Львова, де мені порадили ще «актуальнішу» тему: «Зародження марксизму на західноукраїнських землях». І знову все спочатку. Перегорнув гори літератури і ще раз переконався, що це не для мене. За рекомендацією доктора історичних наук В.Г.Сарбея поїхав до Ужгорода. Мене привітно зустрів тодішній завкафедрою історії СРСР професор В.І.Ілько і прикріпив до кафедри. Підбрали й нову тему дисертації: «Соціалістична індустріалізація і колективізація в радянській історіографії». І знову те саме: «вивчення документів, історичної літератури. Робота була нецікава і нудна, але таким був час. У березні 1990 року «влада імуші» дозволили святкувати 51-у річницю Карпатської України. Відтоді я знайшов свою тему» (Карпатська Україна. – 1994. – 24 березня).

Треба відзначити ще й той факт, що в 1990 році жоден український журнал чи газета, за винятком галицької періодики, не наважувалися друкувати матеріали, у яких схвалювався так званий «український буржуазний націоналізм». «Треба віддати належне міжгірській газеті «Радянська Верховина», яка хоч і була органом районного комітету КПУ, але не побоялася і розпочала подачу серії статей молодого і нікому на той час невідомого історика. Вірте чи ні, але номери газети, вартістю 2 копійки, шукачі легкого життя перепродували на вулиці за 5 карбованців. Міжгірську газету можна було придбати і прочитати в Ужгороді та Хусті, а то навіть у Києві на площі Незалежності. Микола Вегеш постійно добрим словом згадує колектив газети, яка, опублікувавши понад 50 його статей, дала дорогу в життя молодому вченому. Немала заслуга історика в тому, що редакція здобула призове місце в конкурсі українських газет, який проводила Спілка журналістів України.

Однак були і курйози. Одного разу редакція газети одержала листа від жительки села Ізки Марії Тарабій: «Прошу Вас... допомогти мені повернути гроші на підписку на газету Верховина за 1993 рік бо за останні два роки газета втратила своє лице і стала нецікавою. В ній крім статей вічного революціонера Гнепи та панів рухівців, а особливо Клевця, Пожара та Вегеша нічого не печатають. Уже набридли їх статті». Стиль і розділові знаки нами збережено повністю. Редакція, не довго думаючи, вирішила відвідати незадоволену. Вийшли в повному складі. І що з'ясувалось? Ось що писав з цього приводу редактор газети М.Д.Красняник: «Заходжу до хати Марії Василівни Тарабій – єдиної в Ізках з таким прізвищем, яка є передплатником «Верховини». Господиня зустріла привітно, радісно, але коли ознайомилася з цим зверненням, то враз засмутилася: «І як Господь на землі носить отаку нечисть. Я десятки років виписую «Верховину», торік на неї перша заповнила абонемент, читаю від першої до останньої сторінки, а тут на тобі... Хотіла б я побачити оту гадину, що мене підставила. Я б їй усе сказала, що про неї думаю... А заодно відзначу, що усі там названі автори мені вкрай подобаються і я їх статті охоче перечитую. Ось так то». Коментарі, мабуть, зайві.

Та не тільки така думка була в деяких земляків Миколи Вегеша. Подібної притримувалися і деякі заядлі «дослідники» нашої історії, зокрема доцент Дрогобицького педагогічного інституту кандидат фізико-математичних наук (!) Іван Іванович Хрипта, який у своїх «доводах»-публікаціях змішував воєдино праведне з грішним, щоб спалювати молодого дослідника, роботи якого базуються на архівних матеріалах, які донедавна були сховані під сімома замками.

За період навчання в аспірантурі на кафедрі історії України Ужгородського держуніверситету під керівництвом професора Володимира Євгеновича Задорожного молодий науковець

захистив дисертацію «Карпатська Україна в 1938–1939 рр.: соціально-економічні і політичні аспекти» на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Робота була написана в заочній аспірантурі – без відриву від основної роботи. А це теж немаловажливий факт і про щось говорить, бо деякі аспіранти-стаціонарники не вкладаються у встановлені строки. Під час захисту дисертації розгорілися жваві дискусії між науковцями. Висловлювалися міркування майже діаметрально протилежні. Але об'єктивність, науковість і принцип історизму, як наріжні камені будь-якої науки – взяли верх: вчена Рада одногосно вирішила просити ВАК присудити здобутнику науковий ступінь кандидата історичних наук. Ось тільки деякі думки провідних учених України:

Старший науковий співробітник Інституту історії України АН України С.В.Віднянський: «Наукова новизна дисертаційної праці М.М.Вегеша визначається насамперед тим, що предметом дослідження обрані найбільш складні і маловивчені аспекти розвитку Карпатської України наприкінці 30-х років – соціально-економічний і політичний, а також конкретними завданнями праці, які підпорядковані з'ясуванню цілого ряду принципово важливих і дискусійних питань з історії Карпатської України».

Доктор історичних наук, професор М.М.Болдижар: М.М.Вегеш сам свідомо поставив у дослідженні чимало складних питань, дати аргументовану відповідь на які, з нашої точки зору, навіть на сучасному етапі не так просто. Виникає закономірне питання чи справився дисертант із поставленими перед собою завданнями? Однозначно відповідаємо, що в основному справився і досить успішно...».

Доктор історичних наук, професор В.В.Грабовецький: «Кандидатська дисертація М.М.Вегеша – глибока наукова праця, яка заслуговує на те, щоб бути виданою».

Доктор історичних наук, професор Ю.Ю.Сливка: «Заслужовують схвалення публікації автора у вітчизняних і зарубіжних виданнях, які відображають основний зміст рецензованої дисертації... Робота Вегеша М.М. написана на належному науковому рівні...».

Професор С.А.Макарук: «...Наукова і політична актуальність теми дослідження Вегеша М.М. не викликає найменшого сумніву».

Наука – найперше у житті Миколи Вегеша. Вражає багатьох його працелюбність і працездатність на цій ділянці. Прізвище його можна часто зустріти в різного роду програмах наукових конференцій. Тільки за останні п'ять років Микола Миколайович взяв участь у роботі сорока таких форумів, десять з яких мали статус міжнародних. Виступав з доповідями, як правило, з питань історії Карпатської України. Треба визнати, хоча це не всім подобається, що він є чи не одним із найбільш кваліфікованих спеціалістів з даної проблеми в Україні.

Наукові статті і розвідки Миколи Вегеша друкувалися на шпальтах визнаних авторитетних видань, як часописи «Дзвін», «Наука і суспільство», «Сучасність», «Заповіт», «За вільну Україну», в обласних закарпатських газетах. Правда, за винятком «Єдинства-плюс» та «Подкарпатской Руси».

Визнання історика відбулося тоді, коли одна за одною з'являлися його публікації за кордоном. Цьому він завдячує перш за все дочці відомого українського поета і культурно-освітнього діяча Василя Гренджі-Донського – Зірці, з якою постійно підтримує зв'язки. Нещодавно вони зустрічалися в Міжгір'ї під час святкування річниці з дня народження «верховинського соловейка». За публікацію серії статей про В.С.Гренджу-Донського Микола Вегеш був удостоєний диплома №3 лауреата премії імені Василя Гренджі-Донського.

Аналізуючи творчий доробок лауреата премії, необхідно відзначити, що він охоплює основні, найважливіші віхи життя і творчості цієї постаті. Але найбільш ґрунтовними, з елементами новизни, вирізняються публікації Миколи Вегеша. Крім того, лауреат підготував і здав до друку науково-популярну книгу про В.С.Гренджу-Донського, яка незабаром появиться на прилавках книжкових магазинів.

Праці Миколи Вегеша про В.Гренджу-Донського високо оцінила Зірка Гренджа-Донська. В листі до вченого донька поета писала: «Тішуся, що й «Ужгородський університет» надрукує Вашу статтю про батька. Я Вам дуже зобов'язана за те, що так щиро пропагуєте ім'я батька всюди... Приємно було мені познайомитися з Вами особисто минулого року... Сердечно Вас вітаю і бажаю дальших добрих успіхів у Вашій праці, і ще раз спасибі Вам за все. Ваша Зірка Г.-Д.»

У 1993 році М.М.Вегеш у співавторстві з своїм науковим керівником професором В.Є.Задорожним видають історико-популярний нарис «Велич і трагедія Карпатської України», в якому висвітлено бурхливі і трагічні сторінки історії Закарпаття наприкінці 30-х років нашого століття, роль першого президента Карпатської України Августина Волошина в культурному і політичному житті краю. Цього ж року в Ужгороді окремим виданням, як підсумок наукової роботи, побачила світ монографія «Карпатська Україна (1938–1939): соціально-економічний і політичний розвиток». На основі великого джерельного матеріалу в ній дається об'єктивна характеристика цього періоду, який аналізується в комплексі історичного процесу.

Відтак виходять одне за одним окремі видання: «Августин Волошин» (Слупськ, 1994), «Августин Волошин: Бібліографічний покажчик» (Ужгород, 1994), «Августин Волошин» (Ужгород, 1995), «Василь Гренджа-Донський

розповідає...» (Ужгород, 1995), «Короткий життєпис Августина Волошина» (Ужгород, 1995) та інші праці дослідника. Всього на рахунок у молодого педагога і науковця на сьогодні близько двісті праць – це немалий і вагомий ужинок дослідника історії рідного народу. Це під силу тільки таким людям як Микола Миколайович Вегеш – людині, яка є фанатом своєї справи. Адже працює він не в науково-дослідному інституті, де займаються суто науковою роботою, а в університеті, де протягом року треба студентам викласти немалий за обсягом курс лекцій з історії України, провести семінарські заняття, підготувати на наукові конференції з числа обдарованої юні найкращих. Його лекціям і семінарським заняттям притаманні новизна, проблемність викладу матеріалу. Уже зараз М.М.Вегеш шукає здібних студентів, щоб спрямувати їх згодом на дорогу наукової роботи. Треба сказати – знаходить. Його любов до історії передалася і молодшому єдиному його брату Віктору, який навчається на другому курсі історичного факультету Ужгородського державного університету. Під його керівництвом студенти виконують курсові і дипломні роботи, мають уже свої перші самостійні публікації. Зокрема, мова йде про одного з талановитих учнів М.М.Вегеша Василя Міщанина, який опублікував понад двадцять праць з історії Закарпаття.

Крім педагогічної і наукової роботи Микола Миколайович Вегеш бере активну участь на культурно-освітній ниві. Його часто можна зустріти з виступами про історію України як в молодіжній аудиторії – школах, училищах, серед воїнів, так і в аудиторії представників старшого покоління, на методичних радах вчителів історії та інших заходах. Він – один з активістів крайового товариства «Просвіта», членом Ради якого є, а також постійним членом редколегії відновлених «Наукових записок», які видає ця громадська організація. Його обрано до складу оргкомітету міжнародної конференції, присвяченої 100-річчю

від дня народження В.С.Гренджі-Донського, як мислячу людину М.М.Вегеша було висунуто кандидатом у депутати Верховної Ради України по Свалявському виборчому округу №173. До якої б роботи М.М.Вегеш не брався, він доводить її до кінця. Причому, доводить на належному рівні. І тут йому слугує великою опорою його сім'я, зокрема, дружина Анастасія, з якою ще в 1984 році він поєднав свою долю. Дружина, як вчитель за професією, добре розуміє Миколу. Розуміє вона, не без гумору, і народну мудрість: «У хаті три кути тримає жінка, і лише один – чоловік». А сам Микола (не без підстав, але з гордістю і невдоволенням за себе як сім'янина) зізнається: «Інколи мені здається, що, будучи на місці моєї дружини, я з таким чоловіком не прожив би і дня. Але вона змирилася і живе. Можливо тому, що Анастасія – теж викладач за фахом».

За нинішніх умов і його сімейних обставин нелегко на перше місце ставити науку, але, як мовиться, наука вимагає жертв. Жертвує часом, відриваючи його від сім'ї, і зокрема від двох своїх хлопчиків – другокласника Ігоря та трьохрічного Іванка. Якщо сини це відчують, але ще не можуть добре усвідомити, то це добре розуміє одержима його дружина, любов'ю, повагою і розумінням якої зігріто невеличке сімейне гніздечко – одна кімната в університетському студентському гуртожитку. Когось із колег і знайомих заздрість душить: як це він встигає у таких нелюдських умовах. Та таким заздрісникам хочеться навести крилатий вислів мудрих древніх: «Одні люблять науку як святиню, інші – як дійну корову». Саме до когорти перших і відноситься Микола Миколайович, саме так любить науку.

М.М.Вегеш – людина високого злету духу, людина, котра усвідомила правоту своїх ідей, необхідність своєї праці. Нині не є дійною коровою наука. За свої книги він немає гонорарів, видані вони за рахунок спонсорів, справжніх меценатів –

ревнителів своєї історії, культури, а не тих, чії копійчані подачки рекламуються на мільйони.

У цей нелегкий час М.Вегеш видає чотири томи свого доробка. Це не поза молодого науковця, це вагомий ужинок, окроплений потом, недоспаними ночами, роботою в архівах. Саме такого плану дослідження потрібні сьогодні для широкого читачького загалу, вчителів, науковців. І добре, на нашу думку, робить він, що не вип'ячується до ювілеїв, не шукає приводу, нагод різних, щоб видати те чи інше видання. А робить це за велінням серця і власної совісті, усвідомлюючи необхідність своєї праці. І в цьому плані повинна бути тільки біла заздрість – щира, приємна, що підбадьорює до нових звершень. І як добре, що на цій грішній землі є ще добрі люди, справжні меценати, а не спонсори від показухи, які б повинні усвідомити золоту істину – Третьяков увійшов в історію не тому, що був мільйонером, а тому, що був справжнім меценатом, хранителем скарбів рідного народу, залишивши за собою безцінне і безсмертне – картинну галерею.

Поява чотирьохтомника М.М.Вегеша (до речі, сюди не ввійшли книги, брошури, а також статті, що були надруковані у наукових збірниках і журналах) явище своєрідне в наш час і зокрема у нас на Закарпатті. Але завдячуючи кандидату філософських наук, депутату обласної Ради, директору фірми «Олена» селища міського типу Дубове Тячівського району Івану Івановичу Габору видання такого доробку реальне.

До першого тому «Історія в життєписах» увійшли нариси про видатних історичних і культурно-освітніх діячів – Грушевського, Крип'якевича, Драгоманова, Волошина та людей, які безпосередньо брали участь у становленні та розбудові незалежної України. Другий том «Закарпаття і Галичина» складають дослідження про взаємовідносини нашого краю з сусідами – Галичиною у міжвоєнний період та нарис про

зародження Української Повстанської Армії. Міжнародне становище, соціально-економічний, політичний і культурний розвиток Карпатської України 1938–1939 років знайшли своє розкриття у третьому томі «Карпатська Україна у контексті загальноукраїнського і європейського процесів». Сюди ж увійшла і вітчизняна та зарубіжна бібліографія про Карпатську Україну. Останній, четвертий, том містить рецензії, публіцистичні статті, інтерв'ю та бібліографію праць М.М.Вегеша.

Науковий ужинок, який запропонував читачеві дослідник, вартий уваги. Робота доцента Ужгородського державного університету Миколи Миколайовича Вегеша засвідчує, як багато ще треба зробити для вивчення справжньої нашої історії.

МИКОЛА – СИН МИКОЛИ

Микола Вегеш дуже стрімко, як мені видиться, увійшов до храму історичної науки, можна сказати, що просто увірвався до нього, мимоволі і мимохіть розметавши ліворуч-праворуч умовних конкурентів. Справді умовних, бо ж хіба у творчому ділі, яким є і наука, тим паче наука, хіба можна комусь загородити дорогу? Зрештою, можливо і можна, та досвід підказує: той, хто іде, завжди піде значно далі від того, хто буде загати...

За кілька років Микола Вегеш видав кільканадцять найрізноманітніших книжок, що його в науці утверджують, а не лише прописують. Швидко, як для вчорашнього аспіранта, ще й заочника наразі, захистив кандидатську дисертацію і без п'яти хвилин (мій улюблений вислів) – образно – захистить і докторську, хоч за сукупністю видань міг би вже захищатися і так. Але недруги не дрімають...

Мені видиться, що легка в Миколи дорога. А він каже, що років десять його не прикріплювали до кафедри з темою Карпатської України: перестраховувалися... За складного, але й щасливого часу зачиналася Миколина наукова дорога: ламався старий лад, Україна безкровно здобула самостійність, яку не могла собі вернути з поміччю шабель за кілька десятиріч. Але чи безкровні баталії відбувалися в мізках людей, вчорашніх партійних функціонерів та й тих же науковців, які тим прислужували, а нині від них залежала Миколина доля. Стрімкі події й породжували страх, перестраховку, підсилювали невідомість і непередбачуваність, непрогнозованість подій. А науковець-початківець побіг на вістря подій, а не в холодочок якоїсь теми, де більш надійніше...

Я не знаю, що там і як уже було (та вже й відгуло, Слава Богу). Я знаю одне, що мій земляк Микола Вегеш за кілька років став крупним вченим. Він безперечний авторитет у вивченні періоду Карпатської України, життя і діяльності видатного сина нашого народу Августина Волошина, також земляка. Може, с тут (напевно є) і краплина духовного земляцтва, що за ці роки, коли потекло відкриття трагічної Республіки та її милого Президента, Микола Вегеш активізувався у друзі.

Може, й не те слово «активізувався». Він зачав з великого, зі значного. Бо в цьому йому посприяв час, обставини. За умов тоталітаризму такого зачатку в молодого вченого бути не могло. Той режим вів попереду лише пристосуванців. Але куди доводив? Це однаковою мірою стосується, як науки, так і літератури, так і мистецтва.

Микола Вегеш активний на конференціях чи іншого роду наукових зібраннях. Бере діяльну участь у кількох громадських науково-освітніх осередках, як крайова «Просвіта», «Меморіал», репресовані... А вже і Бог велів браги участь в Українському історичному товаристві. І всюди, як то жартують, встигає. Очевидно, має надійні домашні тили на всіх плацдармах... Микола виступає в ролі організатора конференцій, в тому числі й «земляцьких», присвячених відродженню вершини Августина Волошина чи літературної полонини Василя Гренджі-Донського, де йому належить ініціатива й здійснення ґрунтового наукового проекту. Микола по-робочому клопочеться збором матеріалів тих конференцій, аби їх видати при найбільших матеріальних скрутах, шукає і знаходить спонсорів, поступливих видавців. Не встиг видати один збірник, на столі вже другий, інший у планах... Що ж, уміння організувати – це півроботи в цей діловий час, тим паче в діловий, коли надіятися найліпше тільки на самого себе.

І скільки допомоги в такий спосіб Микола Вегеш дарує своїм молодим колегам, організовуючи їх матеріали в наукові збірники! Лише працюйте, творіть, друкуйтеся!

А крім усього цього, Микола Вегеш забезпечує навчальний процес на кафедрі історії України, а тепер – політології: читає лекції, веде практичні, консультує, керує, чергує... Готує і видає методичні матеріали для студентів, облегшуючи тим підготовку до практичних занять та іспитів.

Судилося так, що спершу я познайомився з батьком Миколи Вегеша, також Миколою (інакше і не знав би, як по-батькові величати свого молодшого земляка). Познайомився тоді, коли ще Миколи-сина не було на світі, Микола Вегеш-батько працював у моєму рідному селі Репинний вчителем і жив на квартирі в моїй-маминій хижі. Мені, правда, було тоді лише років 6-8 плюс-мінус. Я ходив у нижчі класи нашої семирічки. І лише пам'ятаю молодого приємного на вигляд вчителя... Такі риси збереглися і донині, як бачу, бо через сорок років (от летить час!) Микола Вегеш-син познайомив мене зі своїм батьком у Міжгір'ї на відзначенні сторіччя Василя Гренджі-Донського. Така несподівана та приємна, але, на жаль, коротка в мандрівній суєті зустріч. Та Бог дасть новий день і нові зустрічі. Ще пам'ятаю фотокартку Миколи Вегеша-батька у військовій формі. Бо він молодим, дуже молодим у нас вчителював. Може, це було до армії, а може, й після, не знаю.

Оце і все, що лишилося наразі з дитинства, розмов старших не пам'ятаю, звичайно, не прислухався, в дітей інші клопоти. Давно це діялося! Але моя троюрідна сестра Анночка вже по всьому стає згадувати, що Микола Вегеш-батько міг вчити мене у 1-му класі, а її в 3-му (тоді класи в селах, як правило зводили), власне, міг замінювати мою першу вчительку, яка пішла в декретну відпустку. Напевно, так і було. Мене в першому класі вчив і мій тато, теж замінював ту вчительку; добре пам'ятаю, як

відчував мене від письма лівою рукою (я лівша, як і всі великі люди).

Такі спомини народила присмна поїздка на вшанування земляка.

А ще, їдучи з Миколою в рідну місцину на Гренджові торжества, говоримо і про створення Волівського земляцтва в Ужгороді. Це було б до речі (є подібні в Києві, інших містах). Продискутуємо вже і з Петром Скунцем, Олексою Мишаничем, Михайлом Сюськом, Іваном Сеньком, Миколою Зимомрею і проспект книги-довідника під робочою назвою «Вихідці з Міжгірщини» чи «Народжені на Міжгірщині», чи «Відомі верховинці» або-як. Наголовок книги ще шукається. Він має висвітлювати сутність видання, промовляти сам за себе. Пора над таким запрацювати, бо вже пару років, як лише обговорюємо при випадкових зустрічах, а в Хусті, Мукачеві, Виноградові і навіть Волівці подібні видання вже прийшли до читача (в Мукачеві, здається, аж два). І ось нам, врахувавши досвід, пора братися за діло. Боюся лише активного «комуністичного» ока тут. Але сподіваюся на Вегешове око як історика. А певна затримка в підготовці книги сталася із присмною причини: надто багато і надто славних вихідців з Бойківської Верховини. Це раз. І два: дещо ми строкаті в політичному сенсі. А хіба це погано? Та хтось побоюється і мене як карпато-рутена, щоб не нав'язав свої ідеї чистокровним... Бо про вчорашніх комуністів не йдеться, ця теорія мертвонароджена була ще при зачатку. А добре, що серед вихідців є історики, літературознавці, лінгвісти, художники і, звичайно, гурт письменників, що зараз не лише скрашають крайову творчу Спілку, а й свого часу фондували новітнє крайове письменство – Августин Волошин як драматург і вчений, Василь Гренджа-Донський як поет і прозаїк, публіцист... І так далі. Окреме принагідне слово.

І хоч Микола Вегеш виразно українського напрямку, а я більш локального, місцевого, проте поважаю його не лише як земляка, але і як продуктивного науковця й людину насамперед, що встигла й мені подарувати кілька присмних моментів у творчому житті. Вже давно шаную роботящих людей. І хіба погляди чи якісь політичні відтінки в тих поглядах можуть ставати загатою на шляху добрих стосунків? Здається, отча земля біла, є і навіки залишиться для всіх корінних її синів – лише єдиною, неповторною, незамінною. Як і материнська мова чи побут, чи обряд, чи віра, якої модерної модифікації вони не набували б з бігом часу.

І вже давно виробляю ставлення до кожної людини не за словечками красними, а звичайними буденними чи не звичайними, не буденними ділами. Бо не раз чув, що он-той – ім'ярск! – такий великий науковець або й письменник, що головою до стелі сягає, а... жодної друкованої праці... Чи мізер друкований. Правда, у кого і яка доля, що кому суджено. Не засуджую нікого, окріч пристосуванців, лінохів...

І не з цієї, звичайно, когорти Микола Вегеш. Він крутий верховинець. Його кредо – праця. Чудесне кредо? І за кількістю надрукованих книжок і брошур скоро наступатиме мені на п'яти (йому – тридцять п'ять років, а мені... п'ятдесят чотири всього-на-всього). Може, зі заздрості зупинити б стрімкий поступ, викотити б на дорогу бульдозер? Та ні (жорстоко жартую). Навпаки. Круто підтримаю земляка, як можу. Най оббіжить мене... І в мої роки за такого темпу книг буде мати удвічі більше, ніж я. І це закономірно, бо живе і працює Микола Вегеш у державі без злочинної комуністичної ідеології в її російсько-єврейському варіанті, у державі без знущальної ідеологічної цензури, що зазнало моє покоління – як нещастя, лихо, біду. Це вкорочувало нам віку, підривало здоров'я, гальмувало творчий поступ. Тому я схиляюся перед кожним свідомим галичанином,

який шістдесят літ (середній вік людини) чинив фізичний, збройний, духовний опір радяно-більшовицькому режиму, чинив його мовчки чи голосно, результативно чи наївно, але кожної хвилини, кожної секунди за шістдесят літ окупації Західної України.

Микола Вегеш може бути спокійним і щасливим у своїй роботі. Вона – помітна, ваговита. Я її ставлю на високий щабель.

Але коли-не-коли й критично йому зауважу. Бо спішка має і від'ємні моменти. Ось справді перша по Другій світовій війні біографічна книга про Августина Волошина. Тут Микола співавтор чи й головний автор. Але у фрагменті про зображення постаті Президента в художній літературі – жодного конкретного слова про жоден твір жодного автора... А не так багато цих творів-присвят, щоб трудно увиразнити, конкретизувати закономірно кинуту тезу.

Мене особисто заїло, бо за два роки до виходу біографії Августина Волошина в одній зі своїх прозових книг я надрукував повість «Сповідь Президента», написав в модерному ключі зарубіжної прози, використовуючи фрейдів потік свідомості – як теоретичний засіб, і ця повістинка мала дуже прихильні відгуки освічених читачів. Тут її не помітили чи й не знали. А знати мусили.

Ще. Ось Бібліографія Августина Волошина з купою пропусків, яких могло не бути. Лише трошки зусиль (це теж перша по війні бібліографія вченого і письменника, а хто готував другу, вже врахував досвід попередників, про яких ідеться: Микола там також співавтор).

І що цікаво. Його колеги виправдовуються, що бібліографія ця, мовляв, перша по Другій світовій війні, що вони поспішали, а не все доступне, ще не були відкриті спецфонди і т.д. Але тепер не модно казати: «первый блин комом»... Однак, Микола, який чув цю розмову з його співавтором, відразу вибив у мене

козир для дальшої дискусії: «Правильно критикуєте! Багато пропусків, яких можна було уникнути». Він розуміє, що при спішці, як правило, й виникають недоробки. А я розумію, що комусь треба починати, час непевний, отож, і поспішати не грішно. Так я, готовий дискутувати, розвів руками. Микола мене «паралізував»...

Але злюся, коли один рецензент іншої, Духновичової Бібліографії, де пропусків тьма-тьмуща, на які я вказав у ґрунтовній науковій рецензії, в підтексті докидає мені як такому, що «спеціалізується» на пошуках пропусків (?) і за деревами, мовляв, не бачить лісу... Йй-богу, писав це не чоловік-дерево, а навіть не кущик...

Бібліографія – це основа основ теми дослідження. І хто береться за неї, мусить бути дуже точним і сумлінним. Бібліографія може дезорієнтувати молодого дослідника в будь-якій проблемі, якщо некритично довіритися їй. Та це інше, професійне питання.

Я радий, що в Ужгороді в'є гніздо надійний земляк. І мені якось спокійніше: споможе при необхідності.

ЗРІСТ МИКОЛИ ВЕГЕША-ІСТОРИКА

I

Може, з фотокарток чи портретових рисунків, кажуть, зі шкільної лавиці у мене вималювався образ історика – як діда з довгою бородою, людини в поважних літах, умудреної досвідом, спокійної, а головне – всезнаючої. Взагалі борода – символ ученості, глибини, ширини, масштабності... Якщо наочно, то це Михайло Грушевський, епічний погляд якого по-академічному детально озирає українське довкілля від незапам'ятних часів до його сьогодні і далі. Очевидно, темп життя чи взагалі темп часу наприкінці віку (так крутиться спіраль?) корегує усталені, хрестоматійні поняття. І якщо Михайло Брайчевський не лише чесною, сміливістю, а й бородою схожий на Метра Української Історіографії, то американо-русинський академік Пол Роберт Магочі своїм молодим віком і безбородістю руйнує стереотипне уявлення про історика-класика, яке формується не лише дитячою поетичною фантазією.

Темп віку омолоджує портрет авторитетного вченого і спонукає молодих людей шукати своє місце в історіографії своєї держави, краю, утверджувати оте місце працею, засівати лан, а не лише залишати за собою недоораним і недозасіяним. Така вимога темпу, а не примхи моди. І десь у когорті молодих істориків Карпатського краю, на яких прижмуреним лукавим оком дивиться крайовий метр – професор Іван Гранчак, побіч неспокійного та молодого професора Івана Попа, став високий помислом і високий зростом Микола Вегеш, чим і відрізняється з тієї молоді когорти ужгородських істориків, на яких надія, за якими майбутнє слово.

Доцент Ужгородського університету, кандидат наук Микола Вегеш за якихось кілька років здобув ім'я авторитетного дослідника короткого, але яскравого відтинку Карпатської України, витвореної Августином Волошином та його сподвижниками, державниками-романтиками, яких не один історик-запроданець, власне, лжеісторик називав ще недавно маріонетками. І тут час самостійної Української держави спрацював на Миколу Вегеша, який з полету, з руїни вирисовував, відроджував задля істини легендарну Карпатську Україну, вирисовував її портрет, науково омолоджуючи її обличчя та обличчя її творців, синів. І зараз жодна робота з теми Карпатської України не обійдеться без відсилання на праці Миколи Вегеша.

Правда, тут молодому досліднику також повезло: ключова постать Карпатської України, її символ – це геніальний земляк, уродженець сусіднього до авторового села – Августин Волошин та видатний хронікер Карпатської України письменник Василь Гренджа-Донський – також земляк. Можливо, це земляцтво підсвідомо вело молодого історика, підсилювало натхнення, запалювало, коли він ламав стереотип оцінок, конфліктував з усиленими думками радянських істориків, що вже міцно, здавалося, були прописані в науці. І тут йому, молодому, довелося брати високу планку (зате й зріст в допомогу), і він її взяв.

Переді мною високий стосик книг і брошур Миколи Вегеша. Невже за отих шість-сім років – найнапруженої, інтенсивної роботи – можна стільки вивчити, осмислити, написати й видати? Виявляється, можна. Розкладають той стосик на кілька – тематичних, проблемних, функціональних. А це й коло інтересів, що його вимріяв собі молодий вчений. І найперше тут – і майже завжди – історія отчого краю в його найдраматичнішому і такому ще історично свіжому моменті як

карпато-українська державність. Най і пішло за півсторіччя, та живі ще сучасники, жива пам'ять. Момент державності хвилює завжди, бо до нього підводили отчий край стежки багатьох десятиріч, сторіч. І ось спалах. Та пригашений спалах. Але ця зоря в історії, зоря для прийдешнього. І захоплення молодого історика цією темою мені по-людському зрозуміле. Добротний пласт зусиль! А другий – з розписаного стосика – це найрізноманітніші посібники для студентів, бо ж Микола Вегеш ще й педагог та й на зламі епох і вузівських стереотипів не лише в способі викладання, а й змісті, що його диктує справді новий час, новітній. Він для історії, може, мить, та для людського життя етапний, етапний для багатьох народів колишньої радянської імперії. Це час самостійності України, а тут – і переосмислення самого предмету викладання. Чекати на нові підручники чи посібники та методички з центру – найлегше. Микола Вегеш за своїми колегами пішов складнішим, але точнішим шляхом – шляхом творення підручної літератури.

Перш ніж коротко охарактеризувати доробок молодого історика, подам низку його біографічних даних. Проте відразу завважу, що написано про нього немало. Є навіть щирий, емоційний окремий нарис журналіста і доцента Василя Туряниці «Науковець, педагог, людина» (Ужгород, 1995). І не хотів би повторювати сказаного вже, не маю права це робити. Волю в нагоді чудового 35-річчя Миколи Вегеша попороздумувати з висоти своїх не молодих літ над його молодим життям і активною творчою роботою, виписати статтю в новій інформаційній якості, бо ж безпосередньо і конкретно інформує вже сам покажчик. Та й біографічний простір від витоків через горнило здобуття освіти багато що прояснить: чим, як і чому цікавиться Микола Вегеш-історик, від чого відштовхується і куди простує. Без сумніву, в колі цих даних і перспектива вченого, його завтрашній день, зрештою, і його віддалене майбутнє, якого мимоволі прагне кожен.

Народився Микола Вегеш 28 листопада 1962 р. у Воловому-Міжгір'ї. Стихія краси природи в краях легендарних, Синевирського озера та розбійницько-опришківської Колочави, стихія селянського побуту верховинського містечка, який нічим не відрізняється від виселкового, і формувала та гартувала характер допитливого хлопчика. Шести років зайшов у перший клас, вже вмюючи читати і хтось навіть жартував, що можна дати й до третього класу. Уже в дев'ятому класі знав, що стане істориком, але з історії мав у табелі четвірку. Типово: відомий Ейнштейн у шкільні роки був слабаком у фізиці... Та Микола добрим словом згадує учителя хімії Володимира Рубця, вчителя географії Ернеста Шутяка, заслуженого вчителя України. Виростав самостійним, оскільки батько виїжджав на сезонні роботи, добре знає сибірські ліси, тайгу, навіть заробив Грамоту Російської Федерації, а після майже тридцяти років працював заступником директора Міжгірського лісокомбінату.

1979 р. закінчив середню школу й поступив на історико-педагогічний факультет Івано-Франківського інституту (тепер Прикарпатський університет), витримавши конкурс з восьми чоловік на одне місце. Попав у поле зору відомого історика-опришкознавця Володимира Грабовецького (про улюбленого професора Микола Вегеш пізніше напише брошуру як про видатного історика України). Був то нелегкий час, останні смертельні спазми тоталітаризму: викладачів заставляли читати лекції по-російському. Але в порядку винятку комісія, прослухавши Володимира Грабовецького, дозволила читати їх по-українському, бо той просто не володів мовою «старшого брата». «Ще легко відбувся «старий», – згадує Микола-учень, – бо й так зі Львова був направлений для перевиховання в глибинку». То Енгельса не міг знайти для підкріплення тези, але

щойно вийшла промова його нащадка тов. Щербицького, «рекомендував її, все одно ж... І перше ніж «перейти до науки», треба було нагадати про злочасних класиків марксизму-ленінізму... Я маю у своїй бібліотеці книгу Володимира Грабовецького про Карпатське опришківство XVII–XVIII ст. – як оригінальне явище світової історії і таке споріднене з подібним рухом ранішими сторіччями в Німеччині, Англії... І не здивувався, коли прочитав передмову професора Володимира Грабовецького до збірника статей професора Пола Роберта Магочія про Галичину. А починав свою науку і американець, як і Микола Вегеш, із теми Запорозького Козацтва. Лише он тому змінили життєві обставини, а земляку – постанова ЦК Компартії України, якою такі «дурниці» вивчати заборонялося чи визнавалося недоцільним, неактуальним. За рекомендацією проф. Грабовецького їде Микола Вегеш 1984 р. до проф. Сарбея в Інститут історії АН України. Але цей розвів руками:

– Прийняти вас до аспірантури не можемо, бо приймаємо раз на чотири роки.

Але рекомендована інша тема, вже більш-менш актуальна: «Історія передпролетаріату на Україні». У Львові, правда, здивувалися: хто придумав таку чоловікові, і дали, рекомендували злободенну: «Історія марксизму на західноукраїнських землях». Однак, порадили їхати до Києва, звідки ходок лише й приїхав, або до Ужгорода. Але в нашому патріотичному крайовому центрі резонно сказали, що галичан не беруть, бо в них є свій вуз, своя аспірантура. Та все помінялося, коли Микола Вегеш сказав, що він лише ходом з Івано-Франківська, а родом з історичного Волового... Тут визнали тему ще більш науково глибинну, що лежала на поверхні: «Соціальна індустріалізація на західноукраїнських землях повоєнного періоду». Прикріпили до кафедри, а згодом із двома іспитами-кандмінімумами був прийнятий до заочної аспірантури

УжДУ, з тим і пішов далі вчителювати в бойківську глибинку – Синевирську СШ. Через два роки – швидко! – у віці 23-х років став головою методоб'єднання вчителів історії і суспільствознавства району. Був би ним й досі, керував би досвідченими педагогами, якби не втік до науки. Це коли приймали до заочної аспірантури, то ужгородські вчені мужі дивувалися, чого молодий чоловік не є членом КПРС. Правда, коли «просився» – не взяли. Може, тому, що не лише він, а і його син уміли декламувати-співати «Ще не вмерла Україна...» До речі, своє щастя – Антоніну – знайшов Микола Вегеш на вітцизнені Роксолани в регіоні відомого Рогатина. Але дивно, фіглюю, що за освітою вона – російський філолог... Але не дивно, що дітки з раннього віку прилучені до синьо-жовтої барви та милої мелодії Гімну.

Наразі Микола Вегеш-рухівець мав проблеми з друком своїх статей навіть у районній газеті, бо предмет зацікавлення в Ужгороді ще не був чітко затверджений: Карпатська Україна, Августин Волошин, Василь Гренджа-Донський... Та й надто активно він трудився на терені розбудови демократії – тоді РУХу, який ще не рухнув був. Перші статті з означеної теми несли клопоти редакції тоді ще «Радянської Верховини» (тепер у заголовку залишилося лише «Верховина»). Редактор Микола Красняник – благо, а спортсмен – не раз стояв на килимі ще міні-могутнього райкому «компартії». А Микола Вегеш правильних висновків не робив: він цікавився чехословацьким періодом в житті рідного краю і навіть – о Господи! – Січовими стрільцями з Негрівця, Синевира та репресованими, голодомором... Має добротний особистий архів, документи та власну фахову бібліотеку.

Не забудьмо: перші статті про Карпатську Україну та Августина Волошина з-під пера Миколи Вегеша появляються друком в Міжгір'ї і несміливо – в Ужгороді ще 1990–91 років.

Тут додаються статті про синьо-жовтий прапор, Михайла Бращайка, про голод в Росії на початку 20-х років – очима закарпатців. Падіння увись школи Вегеша продовжується, коли він друкує статті про Михайла Грушевського, митрополита Шептицького і т.д. Обрії молодого історика ширшають – сягають Балкан, зв'язків видатних закарпатців з Росією і Україною, глибшають – коли він цікавиться найдавнішими часами власне Верховини, вітцизнини. Але тут же штудіює політичну думку України. Та постійним зацікавленням стає Карпатська Україна у всіх її державотворчих вимірах, особах і особистостях. Виходить стаття за статтею в найрізноманітніших газетах і журналах, складаючи серію виступів, що ляжуть в одну, другу, третю монографію, збірники, нарисові книжки. Як видно з біографії, Микола Вегеш інтенсивно друкується в «Українському історичному журналі» (Київ), «Українському історичному» (США), «Науці і суспільстві» (Київ), «Сучасності» (Мюнхен-Київ), «Визвольному шляху» (Лондон), «Дзвоні» (Львів) чи газетах: «Україна і світ» (Торонто), «Америка» (Філадельфія), «Заповіт» (Тернопіль), «Голос нації» (Львів) і т.д. Я зумисне деталізував, щоб видіти географію виступів молодого вченого. Вражаюче.

Виступає Микола Вегеш після захисту кандидатської дисертації 1994 р. – закономірно з теми Карпатської України – великим організатором наукового життя краю. Наприклад, конференцій, прив'язаних до ювілеїв Августина Волошина, Василя Гренджі-Донського, «Просвіти». Він упорядковує ряд збірників з наукових конференцій, різноманітні наукові записки істориків УжДУ, ініціює видання посібників тощо. І тут же подана дисертація з теми отчого краю в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни (дотик і до тієї ж милої серцю і душі Карпатської України). Сам же бере участь в понад 50-х наукових

конференціях на Україні і за рубежем, займається і проймається громадською роботою в крайовій «Просвіті», «Меморіалі». Недавній учень уже має учнів і сам: Василь Міщанин, якого опікує з четвертого класу і привів із Синевира до Ужгорода, чи Костянтин Сміян з Луцька, чи Михайло Писар, що зацікавився Гуцульською Республікою, Лілія Ікавчук – Українською Повстанською Армією.

Як на сьогодні, Микола Вегеш має близько 350 публікацій і, скажімо, лише 1996 р. нарахував 44,6 друк. арк. публікованого. Зрідні академіку при найвищому сприянні. Може, тому не забарилися й премії імені Василя Гренджі-Донського (1993 р.) та імені Івана Крип'якевича (1996 р.). Щойно з кафедри історії України перейшов на кафедру політології, що не міняє педагогічної суті.

Про Миколу Вегеша як історика серйозно заговорили й пишуть не лише вдома, а й за рубежом: Тетяна Беднаржова, Микола Мушинка, як і свої – Володимир Сливка, Іван Гранчак, Степан Віднянський, Василь Худанич, Омелян Довганич, Володимир Задорожний, Марія Вуянко, Василь Пагирия, Юрій Мудра, Володимир Анталовський, Василь Туряниця, Василь Лемак, Ярема Селянський та інші. Можливо, Василь Марина якнайточніше відбив сутність життя і діяльності свого колеги, коли в дні передвиборної боротьби (Микола прагнув якогось депутатського мандата) 17 лютого 1994 р. в газеті «Карпатська Україна» виносить заголовком – «Він (тобто Микола Вегеш. – В.Ф.) вірить у національну свідомість «карпатців». І це так, бо молодий вчений, як свідчить його передвиборна платформа, прихильний до радикальних реформ, які зараз змілю гальмуються лівими силами. Мені особисто імпонує те, що Микола є антикомуністом.

Але при такій популярності імені Миколи Вегеша, його праць, в тому числі й літературознавчих та біографічних і

бібліографічних, хоча б з теми Августина Волошина, наприклад, чи то випадково, з несумлінності, чи як, а Миколу Вегеша проігнорував чи пропустив Іван Хланта у покажчику «Літературне Закарпаття у ХХ столітті» при наявності десятка (!) окремо видрукуваних робіт, що його тут прописували. Щоправда, така доля спіткала ще п'ятдесятьох письменників і літературознавців. Сподіватися треба на перевидання, як скінчиться сторіччя, щоб помилка була виправлена.

Отака напружена, наповнена буденна – творча! – суєта молодого науковця, педагога. Ці скупі біографічні штрихи промовляють про прихильність долі до Миколи Вегеша, але не таку вже й легку життєву дорогу, що з Міжгір'я до Ужгорода вела через Івано-Франківський перевал. Бажаю такого плідного ужинку всім колегам Миколи Вегеша, за творчим доробком яких також стежу, це Василю Лемаку, Володимиру Галасу, Ігорю Ліхтею, Василю Керецману, Володимиру Феничу, Миколі Палінчаку... Радію, що підрастає когорта молодих істориків, яким сприяє в роботі незалежність України, які відкидають білянаукову закомплексованість, упередженість чи необ'єктивність. Вони працюють в режимі відкритості архівів, зняття табу з будь-яких тем, подій, людей і навіть періодів історії. А значить вони, як і Микола Вегеш серед них, працюють розкуто. А результат не забариться.

III

Кілька думок, спостережень над працями Миколи Вегеша, щоб насамперед проглянути і його перспективу як крайового історика. Прихилений до улюбленої теми Карпатської України, він підступається до неї з різних боків, але, як правило, ототожнюючи її з діяльністю Августина Волошина, що

зневірившись у прихистку Праги, шукав його – як дипломат – в Німеччині, в Румунії... І ще одна сторінка – Карпатська Січ. Для мене вона скорше як легенда, ніж справжність. Власне, так воно і було, це розуміє молодий історик. Але крупинку до крупинки дозбирає факти, розрізнені дані, вчора ще приховані не лише в архівах, а й у віддаленій пам'яті. Тут Микола Вегеш виступає як історик-романтик. Але він скрупульозно спирається на факти, дані, нагромаджує їх (в обох проблемах видано кілька брошур і збірників статей). Таке справляється враження, що Микола Вегеш не вилазить з архіву, це добре, бо історик це й професійний архіваріус, який має і власний архів; це текстолог, бо ж доводиться працювати з найрізноманітнішим текстовим матеріалом (а значить, це й графолог); це й лінгвіст, коли треба дошукуватися істини в глибинах тексту. Як засвідчує низка публікацій, Микола Вегеш великого значення надає польовим записам чи дослідженням, які він веде – складається враження – постійно. Наприклад, свідчення очевидців.

Видається мені, кожен науковець проходить у своєму становленні кілька головних етапів. А може, це й глобальний стиль дослідження. Є історики, що найперше схиляються перед його величністю фактом. Є історики, що напрацьовують гіпотези, йдеться про сиву давнину і відсутність не лише паперових документів, а й пергаментів чи глиняних табличок... Є історики, які прагнуть написання дослідницьких епопей – на зразок багатотомових історій своїх держав (наприклад, Михайло Грушевський чи Михайло Лучкай, чи Сергій Соловйов). У цьому сенсі Микола Вегеш знаходиться на першому кроці довгої дороги історика. Може, лише на підступах до високої науки. Його дотеперішня наукова продукція, хоч і розгалужується на кілька проблем, інша в плані нагромадження фактажу, що неодмінно призводить до творення філософії історії. Він компетентний і це, масштабне, випланувати собі на майбутнє.

Щоб поглибити перший крок своєї наукової роботи з прицілом до другого і третього, порадив би Миколі Вегешу поступово відходити від численних співавторів, що нівелює власний погляд. Мене коробить взагалі строката орава співавторів у гуманітарних науках, яка завжди знеособнює обличчя проблеми – не те, що власне, авторське. Стереотипами суджень і стилю хвора сучасна доба. Історичне дослідження – це індивідуальна творчість, як і художній твір. Великі історики мали свій погляд на перебіг подій, свій стиль викладу, свою концепцію найперше. Колективізм думки губить і здавлює індивідуальність. Розумію, що час вимагає оперативного співавторства (методички, посібники). Однак... Дрібний приклад. Ось пишучи про дисидентський рух на Україні, відчасти шістдесятництво (колективна праця «Історія Української державності») добре було б долучити до відповідного розділу – але, хто його автор? – місцевий матеріал, а не задовольнятися загальновідомим. Най у краї не було таких величин, як Іван Дзюба, але були свої дисиденти і шістдесятники. До речі, про них щойно скінчив я розвідку, тому це й спало на думку. В названій монографії Миколі Вегешу, як можна здогадуватися, належать розділи про Карпатську Україну – його коник.

Хотів би побажати молодому історичу не лише зрілим і переконливим зробити другий і третій крок в моїй уявній градації дороги історика, а насамперед сміливо висувати нові концепції в осмисленні крайової історії, що відводили б від стереотипів, які шкодять давнім і недавнім історіям Ужгорода, тим паче, коли їх пишуть чужинці, концепції, які б відступали від стереотипів двох томів нових нарисів з історії краю (про численні раніше історії компартійної організації і не кажу – це груба фальш). Молодий вік історика Миколи Вегеша і дозволяє мені висловити побажання, аби він зосереджував свою увагу на глобальних проблемах крайової історії, не розмітувався

інтересами навіть нерозкритих тем в сусідів, якщо вони не дотичні до нас. Мені хотілося б, щоб Микола Вегеш, підходячи до глибокої старості в перспективі, мав у багажі багатотомну історію Підкарпатської Русі в її стосунках зі світом. Я бажаю йому сміливих гіпотез і об'єктивних суджень, спостережень, що мисленим вибухом активізували б принциповий застій історичної науки на даному етапі. Цей застій легко пояснити чи виправдати. Його зараз можна назвати й миттєвим. Бо ж донедавна був відсутній будь-який рух думки. Історіографія слугувала ілюстрацією до бажаних політичних кон'юктур більшовизму. Історики виростили з більшовизму й закінчувалися в ньому. Спалах української історичної науки за оці шість-сім років самостійності ще не відлунив повною силою в краї і принципово не позначився на його історичній думці, за винятком, може окремих моментів. Скажімо, осмислення тієї Карпатської України та постаті Августина Волошина, відчасти проблем так званого визволення, точніше – окупації та возз'єднання, приєднання чи анексії. Тут щось несміливо проростає під пером Івана Гранчака, Михайла Болдижара, Миколи Макари, Івана Миговича... Про чехословацький період в історії Підкарпатської Русі вагомо заговорив Іван Поп. Надія на молодих істориків. І по виході третього заключного тому «Нарисів історії Закарпаття», який нічим не може відрізнятись від перших двох, звичайно, мусить настати злам в осмисленні минувшини нашого краю, аби від любителства, компіляції переступити до професіоналізму.

Я нападаю на істориків, які ще щось роблять. А ось літературознавцям, якщо такі у нас є, уста заціпеніли. За шістдесят літ вони (окрім Василя Микитася та Олекси Мишанича й пряхівчан), наші рідні ужгородці, не спромоглися на школярський конспект лекцій. Заїла суєта, лінощі, сили виснажені плітками, безплідною боротьбою амбіцій... Нагадав

про це не випадково, бо історія й історія літератури, хоч і не мають паралельних прямих у розвитку, та мають дотичні точки, спільні відтінки лінії. І коли б процес осмислення ішов бодай наближено в одночасі, то його результативність могла би бути більшою для останніх. На жаль, в крайовому літературознавстві немає приливу свіжих сил, як в істориків, тому застій тут продовжуватиметься гарантовано ще пару десятиріч, доки підростуть молоді кадри, здатні зрушити кількадесятирічний рутинний намул. Така невтішна реалія, полишена в непрошений спадок «рухомою естетикою» соціалістичного реалізму як псевдометоду.

Та історики тут не винні. Вони час від часу лише несміливо забігають в царину літературознавства, як Микола Вегеш у випадку з Августином Волошином (у співавторстві написав біографічний нарис, уточнив дату смерті, співукладач бібліографії), аби заповнити ту чи іншу білу пляму, витворену, звичайно, свого часу комуністсько-більшовицькою ідеологією та її місцевими втілювачами.

І якщо молодий історик вирішив підсумувати свій доробок в нагоді 35-річчя від дня народження і в момент захисту – без п'яти хвилин – докторської дисертації, що видана двотомним випуском як монографія, значить, це історик перспективний, якому можна висловлювати побажання високого порядку, бо і сам він після того рубежу, який собі накреслив, мусить працювати в новій якості як дослідник.

Най так і буде, як він хоче, як того бажає. Бо сміливе волевиявлення в цім часі призведе молодого вченого до нової вершини, зростом вищої, яка постане перед ним завтра ж, а осягне її він переходом. А за тою вершиною й інша, ще вища. І так далі, і поза обрієм. І ще далеко навіть до прийдешнього полудня вод, коли історик лише розбігається в роздумах, у висновках.

Микола Вегеш поки що здолав крутий перевал з Міжгір'я до Ужгорода. Молодий верховинець навіть не втомився дорогою, але присів над тихим Ужем, аби згадати бистру рідну Ріку, плин якої є свідком історичних подій і катаклізмів, присів, аби збагнути невтомність вічного руху-плину, його нестримність навіть у тому варіанті, коли вирубані ліси зроджують ранньою весною бурхливі повені, а спекотним літом – мілководдя. Може, так й історичні події, що їх належить осмислити, продукуються чиеюсь волею – мудрою і немудрою. Чи у волі історика прогнозувати події, тим способом при потребі виключати одні й провокувати інші. Чи, може, завдання історика лише фіксувати й осмислювати те, що відбулося? Очевидно, одне і друге – однаковою мірою притаманне талановитому історику-хронікеру й історику-теоретику, що будує свої гіпотези на реаліях, а реалії проглядає в перспективі.

За збігом сприятливих обставин, які собі й сам випланує і творить молодий вчений, та за об'єктивної Божої ласки – в особі Миколи Вегеша бачу крупного крайового історика. Робочий практикум він уже поминув.

Фединишинець В.

*Микола Миколайович Вегеш
(Бібліографічний покажчик).*

– Ужгород, 1997.

КАРПАТСЬКИЙ ТАРЛЕ?

І цей історичний нарисок-триптих, що таким є, коли врахувати заспівний і виспівний фрагменти, завтрашнє життя ще буде дописувати... Власне, Микола Вегеш як історик буде рости, а я вже як його не перший біограф, але такий, що найбільше його критикує, за зізнанням самого героя, буду хронікувати, роздумуючи і милуючись його доробком. І коли згодом, – може, до 50-річчя, потому до 70-річчя, – напишуться нові основні розділи, тоді вже це буде справді нарис-триптих, але й називатиметься інакше, бо Микола з молодого історика виросте в солідного. А поки що з метою інформації читачів та наукової громади і виходить у світ ця книжка в одночасі із Бібліографічним Показчиком його публікацій (Книга так і не вийшла, отже цей нарис друкується у цьому виданні вперше – Упор.).

А конкретним поштовхом до підготовки видань послужила робоча поїздка до Міжгір'я та молода життєва віха Миколина, 35-річчя від народження, зустрічі і контакти на наукових конференціях, громадських культурних зібраннях, просто на вулиці. Я приглядаюся до Миколи, щоб і поетично його спортретувати до циклу «Срібні силуети». Але ж він ще такий молодий, що й не срібний і не силует, а весели кампанійський чоловік, що дає мені ще часу для метафоризації його постаті, а йому надію на щось нове, незвичне.

Та й не без того тут, щоб недруги не підштовхнули мене до письма, до реалізації задуму негайно, коли він мислено виплановувався на подальші роки. Як це? А так. Якось Микола відрецензував одну з моїх численних книжок, що вийшли останніми роками. Це буде нарисова книжка про проф. Петра

Лизання. здається. Ну, відрцензував -- і що тут, я не встиг і віддячити земляку п'ятдесятьма грамами з пончиком... Ступас Микола своїм рідним університетським коридором на Бамі (чи й не з колегиною?), а навстріч іде Живий Труп, схожий на пончик, і... агресивно кидається на Миколу:

– Я не чекав від Вас рецензії на Фединишинця... Як Ви могли? (А перед тим він зустрічав, до речі, героя тої книжки і та ж затерта, але вивірена модель фрази: «Я не чекав від Вас – ім'ярек! – що Ви дозволите, аби Фединишинець про Вас писав книгу... Ще раніше він «не чекав», що моя стаття про Августина Волошина вийде у Просвітянському Збірнику, ще раніше – статті в упорядкованому Миколою Вегешом збірнику про Василя Гренджу-Донського... Він не чекав те, він не чекав се... Годі! Живий Трупе, спинися у своїй злості, будь ласка!)

Подібне мене закручує на письмо. Я загалом не поділяю Довженкової тези, що з підлим треба говорити доступною йому мовою, тобто по-підлому – в мене дуже багато в поезії іде від позитивних емоцій. Але одне діло – теорія, інше – життя... Та в даному випадку, звичайно, це не головне. До слова так, в науку тим, хто живе не творенням, а руйнуванням, як оцей Живий Труп, що все життя бідкається на долю, а завжди мав сприятливі, навіть тепличні, парникові й узимку умови для роботи, та не дав Бог розуму – мудро використати свій життєвий шанс. Життя збігло в порожнечі пліток, отаких «не чекань». Це – антиприклад, наголошую читачеві.

А приклад – щоденна посильна праця у більшім чи меншім обсязі позитивний приціл до роботи, роздумів також для завтрашнього діяння, творення настроєвості до життя, бо час спливає, він не повертається до нероб у новій формі буття. Це лише зодча, творча людина, в тому числі й землероб, а не лише вчений чи письменник, може розраховувати на вічність. Як той землероб, хлібороб, який щовесни творить основу осіннього

збору врожаю, так і вчений чи митець в молодості – життєвій весні – творить собі фундамент для збору врожаю життєвої осені, яка незабаром... Не встигне америцький геній послати всюдихід на Венеру, а вже він роз'їжджає по Марсу, далеко вчора лишив слід на Місяці – час невпинно біжить. Він відносний справді до якоїсь статичної точки, але дуже конкретний в людському вимірі.

І мене радує сьогоднішня молода когорта ужгородських істориків, оте покоління, що прийшло до науки за часу загину тоталітарного режиму. А ще більше порадує мене наступне покоління, для якого наш час уже стане історією. Бо є що робити в науці, коли все треба ставити з ніг на голову і знову на ноги. І насамперед треба вивчати і публікувати першоджерела, аби скласти собі панорамну картин минулого. Йдеться про джерела домашні, як Лучкайова Історія, чи писання своїх вчених на теренах еміграції (ІОрій Гуца-Венелін та інші). Ідеться про джерела за типом «очима гостей», писані і друковані мовою німецькою, румунською, польською, угорською, чеською...

Тут є два нюанси. Лише критичне осмислення багатьох джерел може дати повну уявну картину минулого. І публікація та коментар проф. Олега Мазурка етнографічної розвідки Юрія Жатковича, як і студії угорсько-русинських джерел проф. Іштваном Удварі чи австрійських, скажімо, Миколою Тімковим і т.д. (здається, за розмахом публікацій Іштвана Удварі – угорця, в якого серце б'ється по-русинськи – рівного йому поки що затрудняюся назвати) – це шлях, по якому йде загалом світова історіографічна наука, українська в тому числі останнього десятиріччя: видання літописів, авторських історій тощо. Колумбійський університет разом із Карпато-русинським дослідницьким центром у США здійснює проект академіка Пола Роберта Магочія – публікації першоджерел-монографій, що торкаються східнослов'янського регіону Європи. Очевидно,

лише на фундаменті цих публікацій зросте майбутній карпатський Михайло Грушевський чи Сергій Соловйов, Василій Ключевський чи Євгеній Тарле, Альберт Манфред чи котрийсь безіменний теоретик історії, філософ історичної науки, бо без поєднання факту з гіпотезою (другий нюанс) багатотомних історій бути не може.

Я б не лякався, як академік Петро Толочко з того, що на Україні зараз повинь історичної белетристики, що ледь не здевальвувала наука як наука. Скинуті кайдани є причиною тої розкутості. Потрібно підживлювати національний дух. Най буде повинь. Бо фільтри вже були. Дистильовану історію Україна вже мала в особі напівганебного десятитомника 70-х років, де кільком тисячоріччям було відведено п'ять томів і стільки ж пожовтневим «набуткам». Та й не лише в тому річ. Шкода, що такої книжкової повені не спостерігається в краї. Поки що багато краєзнавчого й компілятивного в сучасних «авторитетів». Хоча вже ніби й не має тієї «борби, борби, борби» (без м'якого знака) – якось я вже її висміював у котромусь зі своїх виступів.

І хочу погодитися з проф. Олегом Мазурком та Григорієм Павленком, що історична думка на Закарпатті в ті часи, коли воно знаходилося під владою Угорщини, Австро-Угорщини (додам: і Чехо-Словаччини) «розвивалася тими ж шляхами, що й на Наддніпрянській Україні»... Це очевидний абсурд. Нашу історичну думку, ясна річ, не можна відривати від контексту науки тих держав, у складі яких перебував край. І тут академічна Москва була мудрішою на відміну від нинішніх історичних «новоукраїнців», які за всяку ціну прагнуть теоретично-практичного витворення нової, але вже Української Імперії: і тритомова «История Венгрии», і двотомова «История Чехо-Словакии», і одностомовики інших сусідніх держав, де знаходяться зараз наші історичні клаптики земель (Румунія, Польща) писали про крайовий перебіг подій у відповідному

контексті. Це правильно. Та зараз уже й цього мало. Треба йти далі, збираючи історичну думку про отчий край під один спільний дах. Зате надія лише на молодих і здорових ідеями, гіпотезами, гіперболами, реаліями, прозорливістю. Але вже заперечую іншу тезу проф. Олега Мазурка і Григорія Павленка, що у XVIII-му ст. і навіть XIX-му на Підкарпатській Русі не було професійної історичної науки, а лише любительство або у ліпшому разі – краєзнавство. Мовляв, професійних істориків не було, а були в ліпшому разі щирі патріоти, великі ентузіасти й подібне. Якби шановні професори написали, що в Закарпатті за радянського режиму не було професійних істориків, я погодився б з ними легше... Були портфелі, в яких комуністичні «історики», як правило, носили два-три двістіграмові стакани про всяк випадок (а не чарки чи наперстки), коли «сообразять» на трьох... Вибачте, один стакан... Були кандидатські дипломи, море тих дипломів – лише не було науки. Це однаково стосується і «філософів» тодішніх і «літературознавців»... А коли реально існує опублікована майже повністю і в перекладі українською латино-мовна Історія Русинів Михайла Лучкая, то це і є наука, при чому – попри все – висока наука. Як відомо спеціалістам, в рукописах існує ще низка латино-мовних або русиномовних, або інакомовних історій, як раніших, так і пізніших наших авторів до кінця XIX-го ст. Плюс гостьове. І все це докупно наука. Плюс строкате XX ст. вже.

І не-наукою є всяка прорадянська, промосковська, як зараз про-енна писанина (раніше ж промадярська) авторів, що лише залітали до нашого краю. Та це ще півбіді. Зрештою, можна виділити окремим параграфом упереджених мандрівних істориків чи гастролерів, науково пояснити їхні ПРО-концепції. Сумно, коли уродженець краю пише про свій народ як етнічну покруч (страшне українське слово на означення вжив). Він вважає, що багатовікові контакти русинів-рутенів з угорцями,

румунами, чехами і словаками, поляками, зрештою, і радянцями (вживу термін, якому вчора ще цей гореісторик з компартійним квитком низенько вклонявся – ні! – бив поклони) знівелювали, стерли їхню українську ментальність... І тепер цей народ – ні се, ні те в його ж «теоретичному» чисто-расовому гатунку за арійською філософією чи й антропологією. Боюся, що жоден народ не є етнічною покруччю, як би довго і тяжко не був пригнічуваний, як би з нього не згущався асимілятор-окупант. Скорше в даному випадку здоровий духом корінний народ видавлює чи вичавлює зі свого черева таку етнічну покруч, виродка, мовби очищаючись для майбутнього буття. А оскільки народна мораль мого здорового етносу вчить співчувати фізичним калікам, недоумкуватим, навіть виродкам, то я не маю права гніватися на автора цієї «теорії». Бог йому суддя. Я лише констатую, щоб звернути увагу молодих вчених, на яких надія, будувати шлях народознавчих пошуків і так безкомпромісно, як це робив геніальний Федір Потушняк та його когорта в тяжкений для нашого краю і нашої науки радянсько-більшовицький час.

Є й відвалені в часі наші світочі. До речі, багато з них творили свої «історії» та хроніки й теорії в молодому віці. Але зачати, як проф. Дмитро Данилюк свої портрети – із апостолів Кирила і Мсфодія? Так. Були і zostалися в науковій і літературній спадщинах: Михайло Андрелла-Оросвігівський, Михайл Ольшавський, Андрій Бачинський, Арсеній Коцак, Іоаникій Базилович, Іван Фогараші, Василь Довгович, Олександр Духнович та інші Будителі, що на слуху, Адольф Добрянський, Іван Дулішкович, Іван Раковський, Юрій Жаткович, Тиводар Легоцький, Євменій Сабов, Антоній Годинка, Ісремій Кондратович, Карой Мейсарош, пізніші Алексій Петров, Олександр Бонкало, Августин Волошин, Федір

Арістов, аж і Петро Лінтур та сучасники, і аж Вікентій Шандор та Августин Штефан та й інші з діаспори.

Ще з глибокої далини дивилися на отчий край, мов зорі з неба і Михайло Балудянський, і Петро Лодій, і Юрій Гуца-Венелін, й Іван Орлай, і Василь Кукольник... Отож, все те, що вони писали про історію, філософію, етнографію, фольклор, літературу свого народу, не є наукою? Не становить системи поглядів? Чи, може, ми, сучасники, ще лінуємося скласти цю систему, вивчивши і видавши першоджерела як основу. Легше ж назвати свій народ етнічними потворами й житувати, спекулюючи, на українських бобах...

Шкода, що нашу крайову історію ґрунтовно пише й досі діаспора (але най пише). Шкода, що так тяжко, аж пихтить, рухається паротяг крайових істориків. Ще вадить зашореність. Хотілося б, аби вже крайова концепція проф. Івана Гранчака випрозорилося, як у проф. Івана Попа, а побіч неї – і проф. Михайла Болдижара, молодих дослідників, як Василь Лемак... Щоб не лише національні меншини, як німці у Григорія Павленка, румуни у Василя Марини, євреї в Микола Макари, цигани (колектив авторів) та інші, а щоб корінний народ здобув належне теоретичне місце на своїй землі, у своїй історії. І щоб соціологічні служби Івана Миговича, Петра Токаря, Петра Петрище давали комплексну відповідь на запитання «Тко мы єсьме?», як і що до того.

Тільки на молодь надія, на електротяг, бо старі паротяги відходять потихеньку на запасні колії, на відстій, вичерпавши ресурси.

Отож, до праці! В молодому віці можна багато зробити. Молодий заділ прикрасить і поважну старість. Миколі Вегешу дуже далеко де тої сивої поважності. Він натхненно працює. І якщо майже кожна кандидатська дисертація засвідчує передкрок до науки (але це не з розряду передпролетаріату), то докторська

вже є кроком в науці, якщо кандидат відбувся як кандидат. А чи він відбувся – промовить лише робота, публікації. Задля повторення цієї істини й писався даний нарис.

Мій сучасник і земляк Микола Вегеш стоїть на крайовому шляху історичної науки.

ПРЕМІЯ УЖГОРОДСЬКОМУ ІСТОРИКУ

25 червня 1996 р. комісія до присудженню премії імені академіка Івана Крип'якевича в галузі науково-дослідницької пропагандистської діяльності з історії та культури України, історичного краєзнавства Івано-Франківської обласної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців за вагомий внесок у справу вивчення і популяризації історії українського народу та історико-краєзнавчої спадщини присудила кандидату історичних наук, доценту кафедри історії України Ужгородського державного університету Миколі Миколайовичу Вегешу вищеназану премію із присвоєнням звання «Лауреат премії імені академіка Івана Крип'якевича» і врученням нагрудного знаку.

Диплом лауреата М.Вегешу було вручено на пленарному засіданні міжрегіональної наукової конференції, присвяченої 130-й річниці від дня народження академіка Михайла Грушевського, яка 27 вересня цього року проходила в Прикарпатському університеті імені В.Стефаніка. Лауреата привітали ректор університету, академік Віталій Кононенко, завідувач кафедри історії України, академік Володимир Грабовецький, професорсько-викладацький склад університету. М.Вегеш вже є шостим істориком, удостоєний цієї нагороди. До нього лауреатами премії імені Івана Крип'якевича стали академік Ярослав Ісаєвич, провідний науковець Інституту Українознавства ім. Крип'якевича у Львові Феодосій Стеблій, декан історичного факультету Чернівецького університету, доктор історичних наук, професор Юрій Макар та інші.

У привітальному слові академік Володимир Грабовецький відзначив, що протягом шестирічної наукової діяльності Микола Вегеш опублікував понад 260 праць з різноманітних проблем історії України. Заслуговують на увагу окремі видання історика «Велич і трагедія Карпатської України» (співавтор – В.Задорожний), «Карпатська Україна (1938–1939): соціально-економічний і політичний розвиток», «Августин Волошин» (співавтори – В.Гомоннай і М.Зимомря), «Становлення і розвиток політичної думки в Україні» (співавтори – В.Боднар і В.Худанич), «Жороткий життєпис Августина Волошина» (співавтор – В.Туряниця), «Августин Волошин: Бібліографічний покажчик» (співавтор – В.Туряниця), «Смерть президента. Останні дні життя і смерть президента Карпатської України Августина Волошина» (співавтори – В.Туряниця та І.Чаварга), «У вінок шани і визнання» (співавтор – В.Туряниця), «У бурі народно-визвольної війни 1648–1654 років» (співавтор – М.Олашин). «Біля джерел повстанської армії: історичні нариси» (співавтор – І.Король), «В боротьбі за свободу України: політичні замітки про минуле і майбутнє українського народу» (співавтор – О.Орос), «Володимир Грабовецький – видатний історик України», «Громадсько-політичні взаємовідносини Східної Галичини і Закарпаття в 1918–1919 роках», «Карпатська Січ: сторінки історії», «Німеччина і Карпатська Україна в 1938–1939 рр.».

Праці М.Вегеша друкувались на сторінках престижних вітчизняних («Український історичний журнал», «Сучасність», «Дзвін», «Наука і суспільство») та зарубіжних україномовних видань («Визвольний шлях», «Новий час», «Свобода», «Новий шлях», у видавництві «Карпатського Союзу» в США). Микола Вегеш редактор наукових збірників «Проблеми історії, філософії та літературознавства України» (вийшов перший випуск) і

«Вчені, письменники і політичні діячі про Україну» (вийшли два випуски).

Молодий історик вніс вагомий вклад у дослідження проблем історії України взагалі і Закарпаття та Східної Галичини зокрема. В даний час він підготував до друку «Історію України в життєписах» і завершує працю над монографією «Карпатська Україна 1938–1939 рр. в загальноєвропейському контексті».

*«Ужгородський університет»,
1996, 12 листопада*

У ПОШУКАХ ІСТОРИЧНОЇ ДОСТОВІРНОСТІ (Микола Вегеш – володар премії ім. академіка Івана Крип'якевича)

Міжгірці давно і добре знають свого земляка – молодого вченого-історика, недавнього вчителя Синевирської СШ, нині кандидата історичних наук, доцента Ужгородського університету Миколу Миколайовича Вегеша.

Інтуїція вченого-історика підказала йому, що старими методами розкривати історичне минуле рідного краю неможливо. Треба шукати нові теми, вивільнити історичну науку від партійно-комуністичної догми. Потрібно було йти своїм шляхом.

Ще навчаючись в аспірантурі, Микола Вегеш розпочинав вивчення теми про Карпатську Україну, болючу для історії рідного краю, яка упродовж усіх років радянської влади практично ігнорувалась нашими істориками. Мало того, цей важливий і героїчний період Карпатської України 1938–39 років трактувався, як період зрадництва, підступу, таємного зговору з німецьким нацизмом, а просто іще – антирадянщина, буржуазний націоналізм, запродакство і т.д.

Нелегко було розрубати павутину лженауковості партійних лжеісториків. Треба було знайти правдиві і достовірні документи, факти, щоб доказати історичну закономірність проголошення і героїчної боротьби Карпатської України, утвердження національної самостійності і державного суверенітету.

Умінням і наполегливістю, архівними дослідженнями Микола Вегеш розкрив чимало яскравих сторінок історії

Закарпаття ХХ століття. За останні роки ним написано ряд статей, в тому числі і в газеті «Верховина», з якою він і зараз активно співпрацює. З'являються його історичні дослідження і в журналах «Дзвін» (Львів), «Український історичний журнал» (Київ) і т.д.

Упродовж 1938–39 років М.М.Вегеш видав ряд праць з питань української історії, в тому числі і Закарпаття: «Карпатська Україна (1938–1939)», «Велич і трагедія Карпатської України», «Августин Волошин (1874–1945) – бібліографічний покажчик», «Короткий життєпис Августина Волошина» (1874–1945), «Смерть Президента» у співавторстві з В.Туряницею та І.Чаваргою, «Громадсько-політичні взаємовідносини Східної Галичини і Закарпаття в 1918–1919 роках», «У бурі народно-визвольної війни 1648–1654 років», «Володимир Грабовецький – видатний історик України», «Карпатська Січ: сторінки історії (1938–1939 рр.)», «Карпатська Україна і Німеччина (1938–1939 рр.)».

Як редактор наукових збірників («Проблеми історії, філософії та літературознавства України») Микола Вегеш об'єднує навколо себе молодих істориків для плідної праці по висвітленню актуальних питань вітчизняної історії.

І ось, у вересні цього року у житті Вегеша сталась чи не найрадісніша подія – він удостоєний серед шести істориків України почесної нагороди – премії імені академіка Івана Крип'якевича. До речі, такої честі заслужили і його попередники – академік Ярослав Ісаєвич, науковець із Львова Феодосій Стеблій, декан історичного факультету Чернівецького університету, доктор історичних наук Юрій Макар.

У конференцзалі Прикарпатського університету ім. В.Стефаника нашого земляка – лауреата – щиро вітали ректор університету Віталій Кононенко, академік Володимир

Грабовецький – вчитель Миколи Вегеша та ряд науковців з інших вузів.

Ми, його земляки з рідної Верховини, також вітаємо лауреата з таким високим визнанням наукових заслуг і зичимо йому подальших успіхів на цій благородній ниві, міцного здоров'я та творчої наснаги.

*«Верховина»,
1996, 26 листопада*

**МИКОЛА ВЕГЕШ –
ДОКТОР ІСТОРИЧНИХ НАУК**

Радісна звістка надійшла на Верховину минулого місяця: в Інституті історії України Національної Академії Наук України захистив докторську дисертацію один з наймолодших вчених Ужгородського державного університету Микола Миколайович Вегеш, колишній учень Міжгірської ЗОШ, вчитель історії Синевирської середньої школи, аспірант, докторант, невтомний шукач історичного минулого нашого краю.

Прийшов Микола Вегеш у історичну науку, як серйозний дослідник такої забутої теми, як історія Карпатської України. Взнявшись за її дослідження, незважаючи ні на що, він ціленаправлено йшов до її розгортання і глибокого, всебічного висвітлення. Спочатку невеликі статті в районній газеті «Радянська Верховина» (тепер «Верховина»), обласних газетах, потім вже в більш серйозних періодичних виданнях.

У період з 1993 по 1998 роки ним видано низку праць як з історії Закарпаття, так і України в цілому. Серед них важливе місце посідають: «Карпатська Україна (1938–1939)», «Карпатська Україна і Німеччина (1938–1939)», «Володимир Грабовецький – видатний історик України», «Громадсько-політичні взаємовідносини Східної Галичини і Закарпаття в 1918–1919 роках», «Карпатська Січ: сторінки історії (1938–1939)», двотомник «Карпатська Україна 1938–1939 років у загальноєвропейському історичному контексті».

Плідно працює молодий вчений і з своїми колегами-викладачами з університету В.Туляницею, В.Боднаром, І.Королем, В.Худаничем, М.Олашиним, В.Гомоннаєм. У цій

співдружності створено ряд серйозних досліджень: «Смерть Президента», «Нариси історії національно-визвольного руху в Галичині та Волині напередодні і в роки Другої світової війни (1939–1944)», «Августин Волошин», «Історія української державності», «Становлення і розвиток політичної думки в Україні».

Історики Міжгірщини, вчителі Миколи Вегеша, друзі та колеги по вчительській роботі, учні, яким він дав широку дорогу в історичну науку, його щирі шанувальники в ці дні, гадаємо, приєднуються до ширих слів побажань подальших наукових, творчих та педагогічних звершень йому на ниві української історичної науки уже у високому званні доктора історичних наук.

*«Верховина»,
1998, 21 жовтня*

МИКОЛА ВЕГЕШ – АКАДЕМІК МІЖНАРОДНОЇ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК

27 вересня 1999 року на засіданні президії Міжнародної Слов'янської Академії Наук (президент – академік К.О.Джеджула) відбулися вибори дійсних членів та членів-кореспондентів. Серед новообраних академіків є і доктор історичних наук, доцент кафедри політології Ужгородського державного університету Микола Миколайович Вегеш.

Микола Вегеш справедливо вважається одним із найавторитетніших дослідників історії Закарпаття міжвоєнного періоду, зокрема історії Карпатської України. Він є автором дванадцяти монографій, навчальних методичних посібників, науково-популярних книг. Його перу належать понад 200 наукових праць. Особливої уваги заслуговують монографії Миколи Вегеша «Карпатська Україна 1938–1939 рр.: соціально-економічний і політичний розвиток» (1994), «Карпатська Україна 1938–1939 років у загальноєвропейському історичному контексті» (Т.І–ІІ, 1997), «Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни» (1998).

В центрі уваги наукових зацікавлень Миколи Вегеша – визначні постаті України Михайло Грушевський, Іван Крип'якевич, Андрей Шептицький, Августин Волошин та багато ін. Статті про цих та інших визначних українських державних діячів, вчених, письменників друкувалися на сторінках престижних наукових видань України – «Українському історичному журналі», журналах «Наука і суспільство», «Сучасність», «Український історик», «Визвольний шлях», «Дукля», «Пороги» тощо. Праці Миколи Вегеша опубліковані в

Словаччині, Чехії, Румунії, Великобританії, США і Канаді. Наукова діяльність вченого відзначена преміями імені Василя Гренджі-Донського (1994) і академіка Івана Крип'якевича (1996). Навчально-методичні посібники «Становлення і розвиток політичної думки в Україні» (1995), «Історія української державності» (1996), співавтором яких був М.Вегеш, були відзначені на загальноуніверситетському конкурсі «Кращий навчально-методичний посібник року». Ужгородського історика залучали і залучають до написання всеукраїнських узагальнюючих праць «Сторінки історії України ХХ століття» (1992), «Малий словник історії України», п'ятитомної «Енциклопедії історії України», перший том якої незабаром побачить світ.

Нам залишається привітати Миколу Вегеша із заслуженим визнанням і побажати нових успіхів у науковій роботі.

*«Ужгородський університет»,
1999, 21 жовтня*

ЗАСЛУЖЕНЕ ВИЗНАННЯ

Чимало науковців нашого вузу є відомими фахівцями в Україні. Багато з них дістали визнання на європейському, а то й на світовому рівні, про що свідчить їх постійна співпраця із зарубіжними науковими центрами в різних галузях освіти і науки. Такий факт є вельми втішним і говорить про високий рівень наукового потенціалу закарпатських вчених. Тому кожна нова звістка про визнання наших науковців, тим більше на світовому рівні, сприймається з почуттям гордості за наш вуз і вказує на невичерпні джерела таланту викладачів.

І ось нещодавно зі Сполучених Штатів Америки до нас надійшла чергова приємна звістка. Рада директорів, Управлінська рада редакторів і рада видавців Американського Біографічного Інституту, який очолює доктор Г.Коллінз, обрала науковця нашого вузу, доктора історичних наук, директора НДІ Карпатознавства Миколу Вегеша почесним членом Дослідницького Бюро Радників вищеназваного інституту.

У дипломі зокрема відзначається, що М.М.Вегеш досягнув видатних наукових результатів. Що ж, це дійсно заслужене визнання, адже Микола Миколайович на сьогодні є автором 520 публікацій, серед яких понад 300 наукових. До того ж окремими виданнями побачили світ близько півсотні монографій, науково-популярних і науково-методичних книжок і брошур. Його безперечною заслугою, зокрема, є чи не найбільший внесок у фундаментальне вивчення і наукове обґрунтування історії Карпатської України 1938–1939 років, що само по собі є доказом сумлінності і відданості вченого науковим принципам.

Визнання Американського Біографічного Інституту заслуг професора М.М.Вегеша є об'єктивною оцінкою його науково-

дослідницької роботи щодо висвітлення життя й діяльності багатьох діячів нашого краю (А.Волошин, В.Гренджа-Донський, Ю.Ревай, С.Клочурак, М.Колодзінський та ін.). Невипадково Микола Миколайович очолює Закарпатське відділення Всеукраїнського Біографічного Товариства. Його перу належать чисельні наукові публікації біографічного характеру, присвячені аналізу життєвого шляху й наукової спадщини таких видатних постатей української історії, як М.Грушевський, І.Крип'якевич, М.Драгоманов, Ф.Вовк, А.Шептицький, В.Антонович, І.Лисяк-Рудницький, В.Грабовецький та інших.

Багато зроблено дослідником і в контексті джерелознавчого й історіографічного збагачення історичної науки. За ці та інші здобутки професор Микола Вегеш удостоєний звання лауреата премій імені В.Гренджі-Донського (1993) та імені академіка І.Крип'якевича (1996). А в 1999 р. М.М.Вегеша обрали академіком Міжнародної Слов'янської Академії Наук.

Тож ми щиро вітаємо Миколу Миколайовича з черговим заслуженим визнанням і бажасмо подальшої плідної роботи та успіхів на ниві освіти і науки.

*«Ужгородський університет»,
2001, 28 квітня*

МИКОЛА ВЕГЕШ – ОРГАНІЗАТОР НАУКИ В ІНСТИТУТІ КАРПАТОЗНАВСТВА

8 травня виповнилося 10 років від дня заснування при Ужгородському державному університеті Науково-дослідного інституту Карпатознавства. А почалося все з того, що ректор УжДУ професор В.Ю.Сливка на виконання наказу Мінвузу України від 31.03.1992 року видав свій наказ за № 252–05 від 08.05.1992 року «Про створення НДІ Карпатознавства Ужгородського державного університету мінвузу України» з метою «ефективнішого використання інтелектуального потенціалу, фінансових, матеріальних і трудових ресурсів УжДУ для дослідження комплексних проблем карпатознавства, політичного, культурного і економічного розвитку Закарпаття і всього Карпатського регіону з найдавніших часів до наших днів...»

Ішов 1991 рік... Українська національна революція кінця 80-х – початку 90-х років минулого століття набирала все нових і нових обертів, не залишаючи байдужим жодного свідомого українця, і тим більше фахового історика. Саме тоді як аспірант спершу кафедри історії СРСР, а згодом – історії України Ужгородського державного університету на ужгородському й усекарпатському політичному та науковому видноколі з'явився молодий і перспективний дослідник історії Карпатської України Микола Миколайович Вегеш.

Гідна подиву працьовитість і одержимість у справі дослідження такого державно-політичного феномена, як Карпатська Україна, супроводжувалася в науково-дослідній роботі Миколи Вегеша все новими й новими успіхами. Блискучий захист кандидатської дисертації на тему «Карпатська

Україна в 1938–1939 рр.: соціально-економічні і політичні аспекти» (1994), а невдовзі також докторської дисертації – «Закарпаття в контексті центральноєвропейської кризи напередодні Другої світової війни» (1998) вивели молодого дослідника на високі позиції істориків-карпатознавців... Кандидат історичних наук і доцент, доктор історичних наук і професор, автор численних статей та окремих книжок, які супроводжувалися здобуттям звань лауреата премії імені Василя Гренджі-Донського й академіка Івана Крип'якевича, Микола Вегеш став одним із авторитетніших науковців Ужгородського тепер уже національного університету. Його заслуги в царині дослідження історії Карпатської України були належно оцінені й відзначені на міжнародному рівні – він став академіком Міжнародної Слов'янської Академії. Тому й не дивно, що один із наймолодших докторів історичних наук Микола Миколайович Вегеш на початку 2000 року стає директором найперспективнішого науково-дослідного інституту Закарпатського краю – Інституту Карпатознавства. Ось текст наказу ректора тоді ще Ужгородського державного університету професора В.Ю.Сливки за №19–02 від 25 січня 2000 року: «§1. Доцента кафедри політології, д.і.н. Вегеша Миколу Миколайовича призначити на посаду директора НДІ Карпатознавства з 1.01.2000 р.»

За десятилітній період становлення і розвитку НДІ Карпатознавства його очолювали різні науковці (проф. І.І.Поп, доц. М.П.Макара), які намагалися більшою чи меншою мірою розвивати головні наукові напрямки новоорганізованого інституту, серед яких – історія, археологія, етнографія, фольклористика, мовознавство, літературознавство та історія мистецтва. І все ж маємо відзначити, що у справі публікації наукової продукції підпорядкованої йому науково-дослідної установи Микола Вегеш за два з лишнім роки зробив набагато

більше, аніж його попередники за сім з половиною років. Досить сказати, що за перший етап діяльності НДІ Карпатознавства було видано лише сім збірників «Карпатики», тоді як під керівництвом професора Миколи Вегеша цей набуток складає вісім опублікованих збірників і шість упорядкованих та підготовлених до друку. До речі, серед підготовлених до друку є збірник, присвячений 10-річчю НДІ Карпатознавства. Гідна усякого схвалення і визнання робота директора інституту професора Миколи Вегеша.

Крім коніткої праці укладача і редактора збірників «Карпатики», Микола Вегеш майже до кожного з них подав власні глибоко аналітичні рецензії та солідні наукові дослідження. В опублікованих під редакцією Миколи Вегеша збірниках «Карпатики» таких статей упорядника подибуємо звиш півтори десятка. Назвемо хоч би окремі з них: «Сторінки історії ОУН–УПА в Закарпатті (1929–50-і рр.)» в 7-му числі «Карпатики» (С.51–100). «Від «Науки» до «Нової Свободи»: сторінки історії однієї закарпатської газети» у 8-му числі (С.33–46). «Проблеми вітчизняної та зарубіжної історії в науковій спадщині професора В.І.Худанича» в 14-му числі (С.11–47) та інші.

До цього слід додати цілу низку монографій, які побачили світ під грифом НДІ Карпатознавства, а отже за безпосередньої участі професора Миколи Вегеша. Це – «Дистрикт Галичина (1941–1944)» Василя Офіцинського, «Проукраїнські політичні партії Закарпаття в 1919–1939 роках» та «Партії національних меншин Закарпаття (20–30-і роки ХХ ст.)» Маріана Токаря тощо.

Полишаючи на боці п'ять томів «Історичних досліджень» Миколи Вегеша, які отримали високу оцінку історичної критики, маємо відзначити підготовлену авторським колективом (М.В.Делеган, О.Д.Довганич, М.Ю.Токар, П.М.Федака,

В.В.Міщанин та інші) й недавно видану під редакцією професора Миколи Вегеша унікальну у своєму роді фундаментальну працю «Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців» («Карпати», 2002.). «З ініціативи Закарпатської облдержадміністрації, – пише в «Передмові» до книжки голова Закарпатської обласної державної адміністрації пан Геннадій Москаль, – в листопаді 2001 року була створена робоча група з питань підготовки списків героїв Карпатської України, яку очолив відомий фахівець з даної проблематики професор Микола Вегеш. Тоді ж була створена редколегія видання «Вони боронили Карпатську Україну...» Як сказано вище, редактором видання став професор Микола Вегеш.

Крім упорядкування й редагування книжки «Вони боронили Карпатську Україну», професору Миколі Вегешу належить левова доля поміщених у ній матеріалів – «Вступ», значна частина I, II, IV, VI і VII розділів та повністю третій розділ – «Карпатська Україна – незалежна держава», в якому автор докладно розглядає міжнародне, внутрішньополітичне й соціально-економічне становище Карпатської України, а також релігійно-церковне і культурне будівництво, не кажучи про цілу низку художньо-документальних портретів видатних діячів Карпатської України – Августина Волошина, Михайла Бращайка, Василя Гренджі-Донського, Михайла Колодзінського. Олега Ольжича, Юліана Ревая, Івана Рогача, Вікентія Шандора й інших та «Висновки». Книжка «Вони боронили Карпатську Україну» видана на такому рівні наукової інформації, що без неї не зможе обійтися жоден дослідник Карпатської України.

Відзначаючи 10-річчя НДІ Карпатознавства, його директор Микола Вегеш і вся громадськість Ужгородського національного університету й усього Закарпаття стоять

напередодні іншої пам'ятної дати – 40-річчя від дня його народження. Але це вже тема іншої розмови.

Нині привітаймо професора Миколу Вегеша як талановитого організатора науки в НДІ Карпатознавства і побажаймо йому подальших творчих здобутків!

*«Ужгородський університет»,
2002, 25 червня*

**ВИБРАНІ РЕЦЕНЗІЇ
НА ПРАЦІ
МИКОЛИ ВЕГЕША**

СТОРИНКИ НАШОЇ ІСТОРІЇ

У наш такий і сякий час – який публіцисти називають перехідним – коли слова нерідко розходяться з вчинками, у якому більше лякають національним питанням, ніж його рішають, який політичну свободу звужує на багатих, буде доцільно рекомендувати шановним читачам історико-популярний нарис, автори якого ставлять дієписну крапку за закарпатськими русинами-українцями як «Народнописною категорією».

Мова йде про брошуру М.Вегеша, В.Задорожного «Велич і трагедія Карпатської України» (Ужгород, 1993. – 83 с.). Про її зміст читачі можуть судити з його складових частин: Ми єсме! Напередодні вторгнення, Карпатська Україна: пролог у новий час краю, Августин Волошин. На захист держави. Трагедія Карпатської України, Останні дні Карпатського Президента, Хто нам допомагав, Вічно в пам'яті народній (замість закінчення) і Використана література (стор. 76–81).

Автори (замість вступу) влучно пишуть: «Протягом століть український народ (та інше, а передусім немадянське населення – А.К.) перебував у ярмі іноземних поневолювачів. Непрошені гості намагалися довести місцевому населенню, що в нього нема Батьківщини, що земля, на якій вони живуть від прадавніх часів, це «земля без імені», їм і на гадку не спадало, що настане такий час, коли ця невелика частина українського народу, яка довгий період була відірвана від своєї матері-Вітчизни, на повен голос заявить про свою незалежність і доведе, що вона є господарем власної землі. День 15 березня 1939 року назавжди залишиться у пам'яті волелюбних краян, бо цього дня Закарпаття уперше за свою багатовікову історію стало незалежним...» (С.3).

Далі читач предметного нарису знаходить «трохи (мені здається, що необхідної) історії» (починаючи заселенням краю білими хорватами і кінчаючи тим, «що справді сталося у Мюнхені» (С.8). 8.X.1938 на нараді нацистської верхівки А.Гітлер заявив: «Що торкається Карпатської України, то було б найкраще, коли б Німеччина втручалась якнайменше в цю справу. Нам найбільш відповідала б активна Рутенська область (Закарпаття) із орієнтацією на Прагу, але й це було б, очевидно, тільки тимчасова розв'язка аж до остаточної сепарації... (як актуально звучить мотивація «вічного інтересу» про невеликий кусник стратегічно важливої землі, яка на злість всім «добродіям» вже майже 50 років має своє ім'я). Ми ставимося з резервою до Карпато-Української справи. Спільний мадярсько-польський кордон не підтримуємо, але не виступасмо з антимадярськими чи антипольськими гаслами... Наше гасло – самовизначення» (С.14).

Автори не замовчують, що вчені по-різному оцінюють це, свого роду унікальне і, безперечно, закономірне явище в історії нашого народу (не надання, але запізнена автономія Підкарпатської Русі та створення республіки Карпатська Україна). Документ, в якому вперше ставиться вимога незалежності – Ухвала Української Центральної Ради, оголошена на сесії УЦР 20.IX.1938.

У Жиліні закарпатські автономісти знайшли спільну мову з представниками словацьких правих партій, що 6 жовтня 1938 р. підписали з людаками пред'явлену угоду про децентралізацію (федералізацію) виконавчої і законодавчої влади в помюхенській ЧСР. Слідували інтриги і гарячою голкою шиті переговори. На кінець кабінет міністрів на вечірньому засіданні 11 жовтня 1938 року затвердив закарпатський автономний уряд у складі депутата Андрія Бродія, якого призначив міністром у справах Підкарпатської Русі, сенатора Едмунда Бачинського

(якого було призначено членом чехо-словацької делегації у переговорах з угорською урядовою делегацією в Комарні (та депутата Юлія Ревая. Степана Фенцика було призначено уповноваженим міністром у справах урегулювання кордону між Підкарпатською Руссю і Словаччиною, а Августина Волошина і депутата Івана П'єщака статс-секретарями (І.Ванат. Нариси... II. стор.26).

В Універсалі Ради прокламувалось: «По довгих століттях тяжкої неволі наш Український народ став дійсним власником Срібної Землі, Нашої Батьківщини, Підкарпаття. Від сьогодні на нашій Землі буде володіти наш народ без чужого окупанта... Чекає всіх нас тяжка і відповідальна праця. Ми повинні здобути свободу і творчою працею її скріпити. Мусимо цілому світові доказати, що наш Народ є гідним і зрілий на повну свободу. Нашим першим завданням буде забезпечити для кожного сина нашого народу хліб, працю і спокій, щоб ми могли для добра нашого народу розбудувати свою свободу. Кличемо всіх до єдності й витривалості, до творчої праці! Подбаймо всі про вірцевий порядок і дисципліну! Щастя нам Боже! Правда переможе! Хай живе Український Народ на вільній Підкарпатській Землі!» (С.21).

Серед завдань, які автономний уряд прагнув вирішити, були такі, як українізація шкіл, надання посад в краї українцям, встановлення чіткого кордону між Словаччиною і Закарпаттям та ін. Однак треба відзначити, що першому автономному уряду Підкарпатської Русі не вдалося провести в життя ці, безперечно важливі, рішення. Будучи людиною проугорських поглядів, А.Бродій дуже скоро викрив себе і був заарештований. Заарештували і С.Фенцика, якого теж підозрівали в діяльності на користь Мадярщини. 27.Х.1938 р. посаду прем'єр-міністра посів д-р А.Волошин. До складу новоутвореного уряду ввійшли Ю.Рсвай і Е.Бачинський, який на знак протесту проти

мадярської діяльності Бродія (Берталона) відійшов з цього уряду. 27.X.1938 р. А.Волошин вперше на посаді прем'єр-міністра звернувся з заявою до українського народу: «Кличу вас усіх покинути всі мовні й політичні спори. Лишіть ці справи владі. Вона вже їх поладнає...».

Після віденського арбітражу від Закарпаття була відібрана і передана Мадярщині досить значна частина території (як і від Словаччини), в тому числі і місто Ужгород. У зв'язку з цим столицею Карпатської України став Хуст (див.: Хуст над Тисою. – Ужгород, 1992. – 427 с.). 3.XI.1938 р. було видано «Маніфест уряду Карпатської України до всіх громадян Карпатської України», в якому говорилося, що «наша самостійна держава дає нам не тільки культурну і політичну свободу, але й забезпечить також для всіх нас хліб і працю...». Невдовзі за цим документом був прийнятий Універсал «Український Народе Підкарпаття!». В ньому, як і в «Маніфесті», висловлювалася надія, що наш народ «доріс до ступеня державного народу», що (він) здібний керувати своєю землею!».

А.Волошин і його соратники сподівались, що нацистська Німеччина дотримається свого слова не втручатися у внутрішні справи Закарпаття і не дозволить це робити іншим. Однак практика була діаметрально відмінною. 22.XI. НЗ ЧСР прийняли закон про (обмежену) Конституцію Карпатської України. Однак я згоден з позицією авторів нарису, що «та як би там не було, затвердження закону про Конституцію Карпатської України було великим кроком вперед до її незалежності» (С.23).

З початком 1939 року почалася посилена підготовка виборів до Сойму Карпатської України (певною мотивацією послужило гасло «самовизначення», термін, яким шермували нацисти, та практика глінківців). Українське Національне Об'єднання (УНО) по всьому краю розмістило свій апарат пропаганди. Її проводила «Летюча естрада» (вчителі, священники і молодь).

У неділю, 12.2.1939 р. о восьмій годині ранку розпочались вибори до Сойму. Голосування проходило на основі Виборчого закону №126/27 Зб.з.ЧСР. Всього у виборах взяли участь 92,5 відсотки населення (з них за УНО проголосувало 92,4 відсотки), наприклад, жителі тодішнього Волівського округу майже всі (98 відсотків) проголосували за УНО. І таких округів – з 11 – була переважна більшість). За ходом виборів уважно слідкували русини-українці, які проживали в Канаді, Америці, Аргентині. А.Волошин одержав телеграму від українців Канади. В ній читаємо: «Просимо уряд Карпатської України передати нашим братам привіт. У неділю 12 ц.м. очі 500 тис. українців Канади звернені на вас, брати і сестри з Карпатської України...» (С.24).

Скликання Сойму уряд Чехословаччини весь час відкладав. В кінці-кінців Е.Гаха призначив скликання Сойму на 15 березня. Він почав роботу о 15 год. 15.3.1939 р. Однак у зв'язку зі складністю тодішньої обстановки (10.3 – т.зв. путч ген. Гомоли на Словаччині, 14.3 – проголошення словацької держави. бої з мадярськими окупантами і т.д.) А.Волошин 14.3. проголосив самостійність, про що написав у Німеччину: «До міністра закордонних справ. Берлін. Від імені уряду Карпатської України прошу Вас прийняти до відома проголошення нашої самостійності під охороною німецького Рейху. Прем'єр-міністр, д-р Августин Волошин. Хуст» (С.25, яка дотепер викликає наукові та політичні дискусії).

Перше засідання Сойму закарпатського Парламенту відкрив А.Волошин. Головою Сойму було обрано Августина Штефана, його заступником – Федора Ревая. На цьому засіданні були вибрані п'ять комісій, а на наступних (разом шість) обговорювалися законопроекти про незалежність, державний устрій, назву, мову, прапор, герб і гімн Карпатської України. Депутатами (послами) було обрано 32 чоловік (з цього 13 було членами УНО). Серед присутніх знаходився з кінокамерою

Лисюк, який приїхав з Америки разом з сином (який загинув у сутичці з чехословацькими солдатами). Його справу продовжив батько, який фільмував діяльність першої сесії Сойму, зазначаючи на рєкордах звукову її частину (завдяки чому увіковічив хроніку цих березневих подій). Референтом законопроекту (який наводимо повністю) був Михайло Бращайко:

1. Карпатська Україна є незалежна Держава.
2. Назва Держави є Карпатська Україна.
3. Карпатська Україна є республіка з президентом, вибраним Соймом Карпатської України, на чолі.
4. Державна мова Карпатської України є українська мова,
5. Барви Державного прапору Карпатської України є синя і жовта, причому барва синя – горішня, а жовта – долішня.
6. Державним гербом Карпатської України є дотеперішній красвий Герб: медвідь у лівім червонім півколі. і Тризуб Володимира Великого з хрестом на ссередньому зубі.
7. Державний гімн Карпатської України – «Ще не вмерла Україна».
8. Цей закон обов'язує зараз од його прийняття» (С.25–26).

Таємним голосуванням (однодумне) був обраний президент. Ним став Августин Волошин (1874–1945). Він склав на Конституцію президентську присягу.

Перед присутніми виступив М.Бращайко: «По тисячолітній неволі наша Земля стала вільною, незалежною та проголошує перед цілим світом, що вона була, є й хоче бути українською, і коли б навіть нашій молодій Державі не суджено було довго жити, то наш край назавжди залишиться українським...». На жаль, народжену молоду державу не врятувала ні кров від 2 до 5

тисяч захисників Карпатської України (С.46). Про велич і величезну трагедію цього кусника нашої землі свідчить і те, що за роки окупації було арештовано, засуджено і вивезено в концтабори 183 395 чоловік, серед яких 70 895 українського, 104 177 єврейського населення, 8 322 представників інших національностей, які проживали на Закарпатті. В роки хортіївської окупації було знищено 114 982 чоловіка (Довганич О., Троян М., Пашкуй З. Закарпаття в роки війни. –Ужгород, 1990. – С.127). Але в народі влучно казали, що коник зістав наш, а хоч йому насильно вмінили і зубадло, і сидельце, і «життєдайного газду»...

*«Нове Життя»
(Тижневик Союзу русинів-
українців СР), 1993, №34–35,
28 серпня*

ВЕЛИКЕ БАЧИТЬСЯ НА ВІДСТАНІ

Багато води сплигло в Тисі від того часу, коли на її берегах було проголошено незалежну суверенну державу – Карпатську Україну. І тільки тепер можемо дізнатися правду про ці події. Тільки що ми отримали книжку професора В.Задорожного та аспіранта М.Вегеша «Велич і трагедія Карпатської України». Невелика за обсягом книжка все ж написана на багатому фактичному матеріалі і дає рельєфну картину нашої забутої історії. Настільки забутої, що, навчаючись на історичному факультеті, я навіть не підозрював: рідний брат моєї бабусі о.Юрій Станинець був членом Союму Карпатської України.

Ця книга – не лише реквієм тим, котрі впали в нерівному бою на Краснім полі і тим самим «доступилися найвищого щастя – вмерти за Отчизну», а й гімн усім тим живим, котрі мучаться споминами серед нас, не усвідомлюючи, що вони герої. Адже протиставитися всім надвладам тодішньої Європи могли тільки люди найвищого злету духу, люди, котрі усвідомлюють правоту своїх ідей. Саме такими вони постають перед нами зі сторінок книжки.

Безперечно, ця сторінка історії нашого краю потребує детальнішого і глибшого вивчення і, зокрема, ми ще зовсім не відаємо, що нам можуть розповісти угорські та румунські архіви. Будемо сподіватися, що нові часи і влада зроблять можливим їх дослідження.

При всіх достоїнствах авторам, на наш погляд, не вдалося уникнути і ряду упущень. Зокрема, навряд чи книжка, присвячена вузькій конкретній темі, виграла від такого великого екскурсу у минуле, та й ці питання, певно, треба залишити тим історикам, котрі безпосередньо спеціалізуються на вивченні

даного періоду. Бо при всьому бажанні теза, що Закарпаття – земля слов'янська, ще аж ніяк автоматично не означає входження нашого краю до Київської Русі, а «входження бодай часами в круг політичного впливу Києва» (С.4) ще зовсім не означає, що «київські князі втрачали свій контроль над «Срібною Землею», і декому (кому?) з них вдалося повернути її собі» (С.5). Далі, на сторінці 38, автори пишуть про згортання демократії урядом А.Волошина, і до такого згортання відносять, у першу чергу, розпуск політичних партій і утворення Українського Національного Об'єднання (УНО), хоч раніше (С.20) про це ж говориться: «на одній з нарад А.Волошин закликав об'єднатися всім українським партіям в єдиний блок, щоб легше було добитися успіху. Так виникло УНО». Йдеться також про заборону деяких журналів, заснування 20 листопада 1938 року концентраційного табору Думен. поблизу Рахова. «З точки зору сучасності ці акти були недемократичними, але вкрай необхідними», – стверджують автори. Однак, досить важко знайти аргументи; яка така вже крайня необхідність була у створенні концентраційного табору? І, на кінець, про жертви. Це дуже болюче питання, але в ім'я історичної правди, мабуть, слід визнати, що цифра 2-5 тисяч загиблих січовиків (С.46) – нереальна, а твердження, що «в'язанками гранат вони (січовики) знищували мадярські танки, а відібраними від ворога гарматками зістрілили кілька літаків» (С.45), слід скоріше всього віднести до народних легенд.

Все сказане вище аж ніяк не применшує значення книжки, просто ще раз доказує, як багато нам, історикам, треба зробити для вивчення цього надзвичайно важливого періоду нашої історії.

*«Карпатська Україна»,
1993, 13 травня*

ВЕЛИЧ І ТРАГЕДІЯ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Під такого назвою в книжкових магазинах Ужгорода та Міжгір'я нещодавно з'явилась книга науковців Ужгородського держуніверситету Миколи Вегеша та Володимира Задорожного, давно відомих нам по численних публікаціям в районній та республіканській пресі. Обкладинка книжки, кольору національного прапора України, привертає до себе увагу читачів, бібліоманів.

Більше 50 років замовчувалась правда про події 1938–1939 рр., коли Закарпаття вибороло собі автономні права, а згодом, в березні вікопомного 39-го – державність.

Ми єсме! Так називається перший розділ книжки, в якому автори прослідковують історію Закарпаття з глибини віків. Відзначається, що вже в IX–X століттях Закарпаття було заселене слов'янськими племенами – білими хорватами. Однак згодом сюди прийшли зі Сходу угорські племена. До їх приходу, стверджують автори, тут селились слов'яни, що засвідчують використані цитати з творів відомих українських та російських істориків М.Грушевського, М.Костомарова, І.Крип'якевича, М.Карамзіна, С.Соловйова, В.Ключевського, М.Надеждіна, І.Срезневського. Наводиться також подібна думка і відомого закарпатського дослідника М.Лучкая («Історія карпатських русинів»). Заслуговують на увагу і дослідження Е.Балагурі, С.Пеняка, М.Лелекача, присвячені цій проблемі. Тут же М.Вегеш та В.Задорожний розкривають суть назви «русин-українець».

В другому розділі книги – «Напередодні вторгнення» – автори характеризують розвиток подій на Закарпатті від 29–30 вересня 1938 року, тобто від Мюнхенської конференції. Дано і

позицію СРСР в ситуації, що склалася тоді на Закарпатті, а також країн-учасниць цієї конференції: Німеччини, Італії, Франції, Англії. А ось в розділі «Карпатська Україна: пролог у новий час краю» автори ставлять собі за мету прослідкувати «як розвивались події з жовтня 1938 року, а саме: від надання краю прав автономії до проголошення 14 березня 1939 року самостійності Карпатської України» (С.20).

Безперечно, дуже важливу роль в здобутті незалежності Карпатської України відігравав її перший президент Августин Волошин. Йому й присвячені наступні два розділи книги: «Августин Волошин» та «Останні дні Карпатського Президента». Разом з тим, автори визнають, що «потрібні нові дослідження, ґрунтовані на архівних джерелах, які б показали Волошина-політика, Волошина-освітянина, літератора, науковця і взагалі Волошина-людину» (С.27).

З перших днів Карпатської України перед її урядом постає питання про створення Організації національної оборони. Така організація була створена і дістала назву – Карпатська Січ. Авторі послідовно описують появу січових товариств на Закарпатті, їх участь в обороні Карпатської України від нападу іноземних загарбників.

15 березня 1939 року... Цей трагічний день назавжди увійшов в історію Карпатської України, коли вона стала незалежною державою. Однак цей же день став найчорнішим для неї – фашистська Угорщина почала окупацію краю. Так почалась трагедія молодого держави. По-різному складались долі багатьох українців у цей час. В.Гренджі-Донському вдалось вижити, хоч життя його майже чотири місяці висіло на волоску. Олександра Блестіва, хустського студента, що «був одним з ініціаторів створення загонів Карпатських січовиків у Хусті», фашисти одразу розстріляли (С.53). Поблизу Міжгір'я, в урочищі Тішня, одного березневого дня фашисти розстріляли

чотирьох вчителів горожанки (один чудом врятувався). Було вбито і нашого земляка Федора Тацинця (ще з трьома січовиками), який повірив обіцянкам угорської адміністрації про амністію, припинив партизанську боротьбу.

У розділі «Хто нам допомагав» йдеться про участь галичан в обороні Карпатської України.

В цілому праця М.Вегеша і В.Задорожного «Велич і трагедія Карпатської України» написана на багатому фактичному матеріалі. Автори використали архівні документи, спогади учасників тих подій. Особливо В.Гренджі-Донського, а також матеріали урядової газети «Нова свобода». Видання розраховане на вчителів історії, широке коло читачів, які цікавляться історією рідного краю.

*«Верховина»,
1993, 19 червня*

У ПОШУКУ ПРАВДИ

Рано чи пізно, але ті чи інші бурхливі події історичної ваги заслужать справжньої оцінки. Бо сам народ казав – від правди не втечеш. Молодого віку аспірант УжДУ Микола Вегеш спільно зі своїм старшим колегою – завідуючим кафедрою історії України цього вузу, доктором історичних наук, професором Володимиром Задорожним спробували дошукатися істинних фактів, явищ життя нашого краю кінця 30-х років теперішнього століття. Результатом їхніх активних творчих історичних пошуків стала скромного гатунку книжечка «Велич і трагедія Карпатської України», вихід якої на знак поваги присвячується світлій пам'яті учасників тих подій, котрим не бракувало звитяги і хоробрості заради свободи і щастя Закарпаття.

Ще не так давно скупі і однобічно висвітлювалися сторінки минулого краю. Лише після зняття ширм секретності поступово почали воскресати об'єктивні судження періоду важливих культурних і політичних процесів, за законами справедливості визнаватися роль їхніх діячів, серед яких найкolorитнішою фігурою був перший президент Карпатської України Августин Волошин. Історико-популярний нарис, виданню якого, доречно згадати, сприяло обласне виробничо-комерційне товариство «Ірбіс ЛТД», примітний не лише цінними архівними матеріалами, але й розповідями ще живих очевидців тих подій. Хто, як не свідки, можуть найірсальніше повідати нам правду часу боротьби. «Велич і трагедія Карпатської України» – це спомин, проинятий гордістю і сумом за долю Закарпаття і його волелюбного народу.

Микола Вегеш просив читачів вибачити за те, що в нарисі дана ще далеко не повна характеристика життя 30-х років. На це

були свої поважні причини. Коли готувалася книга, гласність лише починала пробивати собі дорогу в світ правди. Натомість прогалинки компенсуються у новому виданні – «Карпатська Україна в 1938–1939 рр.: соціальне-економічний і політичний розвиток», яке під авторством Миколи Вегеша вже підготовлено до друку.

Один істотний «недолік» має перша книга істориків – зовсім малий тираж, 2000 примірників, що пояснюється зрозумілими причинами – дефіцит паперу, нестача коштів. Будемо сподіватися, що молода незалежна Україна стане скоро багатою на видавничий матеріал, а спонсори, на яких покладають надії талановиті науковці, розщедяться на підтримку добрих справ.

*«Срібна Земля»,
1993, 8 червня*

ОБҐРУНТОВАНО ІСТОРИЧНОЮ ПРАВДОЮ

Цікаву наукову працю «Нариси історії національно-визвольного руху в Галичині та на Волині напередодні Другої світової війни (1939–1944 рр.)» видав наш земляк, кандидат історичних наук Микола Вегеш у співавторстві з доцентом кафедри політології УЖДУ Котлянтином Сміяном. Це – нове наукове дослідження визвольних змагів українських патріотів за визволення України. До речі, дана тема за радянських часів була закритою для широкого загалу дослідників. Зараз вона набуває актуальності і вже висвітлювалася у зарубіжних наукових виданнях.

Монографія, що всесторонньо охоплює етапи розвитку подій, які тоді відбувалися на території Західної України, розкриває перед читачем історичну правду, що була сфальсифікована колишнім комуністичним режимом. Праця нараховує три розділи, в заочній частині подана історія створення і діяльності Організації Українських Націоналістів (ОУН) на Закарпатті у період 1929–1939 років.

У першому розділі «Біля джерел Української Повстанської Армії» на основі матеріалів Державного архіву Рівненської області показано всю низку злочинців та масових звірств працівників ВЧК – ГПУ – НКВС на галицьких та волинських землях у період так званого «визволення» Західної України після 17 вересня 1939 року. Автори правдиво наголошують на тому, що населення чекало воїнів Червоної Армії як визволителів від «польської неволі», а тим часом отримали ще гірші умови життя, ніж тоді, коли були під ляхами. Вчені документально

відтворюють безчинства «визволителів», які масово вивозили місцеве українське населення на безмежні простори ГУЛАГів...

У цьому ж розділі на основі архівних документів додано відомості про спробу відновити державність України 30 червня 1941 року, коли ОУН(б) проголосила незалежність України в складі Третього Рейху (тобто нацистської Німеччини). Натомість нам багато років втовкмачували, що це був ганебний акт бандерівців, мовляв, вони при підтримці нацистів чинили криваві розправи над мирним населенням західних областей України, знищували всіх, кого лише підозрювали у симпатіях до радянської влади, тримали людей в постійному страху. Так писали нашу «історію» продажні горе-вчені-історики. Виняток становили хіба що дослідження зарубіжних вчених.

У Другому розділі «З історії діяльності УПА «Поліська Січ» об'єктивно показано діяльність загонів УПА, там, де вони діяли найактивніше. Автори висвітлили окремі невідомі сторінки боротьби Січі та УПА на Поліссі. Однак, на нашу думку, це тема є лише початком обширного історичного дослідження.

У розділі «Діяльність «Поліської Січі» у листопаді 1941 – серпні 1943 року» вчені доводять на конкретних історичних фактах, що бандерівці та «Поліська Січ» не співпрацювали з гітлерівцями, а боролися проти них. Отаман «Поліської Січі» Тарас Бульба-Боровець шукав нагоди, щоб налагодити контакти з партизанськими загонами та Червоною Армією. Це був обдуманий політичний крок. Бо лише разом з радянськими партизанами він міг боротися з окупаційним режимом. В свою чергу партизани інформували Москву про дії українського руху опору на Поліссі.

У третьому розділі автори монографії дають можливість читачам об'єктивно подивитися на історію боротьби УПА в 1942–1944 роках. Так, з весни 1942 року ОУН(б) змушена була боротися на два фронти: проти гітлерівців та «советів». Останні

називали повстанців українськими буржуазними націоналістами, петлюрівцями, ніби це ті чинили найстрашніші злочини «лелея у своїх узких головах мыслей в награду за это получают «Вільну Україну» (С.45).

Радянські партизани мали вказівку боротися як проти фашистів, так і проти українсько-німецьких націоналістів, концентруючи партизанські сили проти ОУН та УПА. Загони О.Сабурова, О.Федорова, С.Ковпака, виходить, діяли і проти українських патріотів, які хотіли визволити Україну від червоного та коричневого ярма.

Спроби створити ОУН на Закарпатті (травень 1930 р. Ужгород. «Справа Тацинця») висвітлено в розділі «Організація українських націоналістів і Закарпаття» (1929–1939 рр.). Ми довідуємося, що у 1929 році під впливом рішень установчого конгресу Українських Націоналістів (КУН) на Закарпатті була спроба створити організацію, подібну до ОУН в Галичині. Очолювала її Стефанія Новаківська, яка доручила учневі Ужгородської учительської семінарії Федору Тацинцю здійснити замах на життя о.Євгенія Сабова. Цей теракт організований молодими закарпатськими патріотами, не привернув, на жаль, уваги громадськості, а загострив і без того напружену політичну ситуацію в краї. ОУН не створила на Закарпатті свою філію і вся їхня діяльність була припинена...

Чергова спроба створити ОУН у нашому краї припадає на другу половину 1932 року і пов'язана з іменем Юліана Химинця, який був засновником крайового осередку ОУН. З осені 1934 року на квартирі Ю.Химинця у Мукачеві постійно відбувалися зустрічі членів ОУН. Правда, ідеї націоналізму не пустили глибоко коріння в Срібній Землі, а тому цей рух не набув масового характеру.

«Заслугує на увагу і список використаних джерел та літератури при написанні монографії, що полегшує роботу над аналізом викладеного матеріалу.

Ці «Нариси» читачі напевно достойно оцінять, адже вони для багатьох із них стануть своєрідним путівником у світ досі фактів незнаних. Світло істини торжествує.

Рецензована праця, безперечно, є цінним дослідженням, корисною для студентів, науковців, вчителів – всіх, хто цікавиться нашою славною історією. Правдивою, без домислів і таємниць.

*«Верховина»,
1998, 15 липня*

ПРО МИКОЛУ ВЕГЕША, ПРО ЙОГО ПРАЦІ

Нещодавно ми отримали нове, досить цікаве видання про нашого земляка, молодого вченого, кандидата історичних наук, доцента кафедри політології Ужгородського державного університету Миколу Миколайовича Вегеша.

Ця невеличка книжечка містить 42 сторінки і видана ТОВ «Колір принт» в Ужгороді. Автор її також наш земляк з Репинного письменник публіцист Володимир Фединишинець.

У передмові до «Бібліографічного покажчика» автор подає яскраву біографічну довідку про Миколу Вегеша. Тут заново 348 праць історика, написаних молодим вченим особисто та у співавторстві з істориками, журналістами Верховини, області та іншими.

Весь бібліографічний огляд літератури охоплює чотирирічний період наукової діяльності Миколи Вегеша як дослідника історії Карпатської України та подій, пов'язаних з цим періодом.

Важливо відзначити й те, що в даній бібліографії вимальовується багатогранна робота історика над окремими питаннями не тільки Закарпаття, але й Західної України.

Найбільше інформує читача розділ «Статті, рецензії, інтерв'ю, звернення», де зібрано все те, що засвідчує про обширні інтереси історика не тільки як вченого, але і його обширну громадську роботу, інтереси щодо майбутнього нашої України, рідного краю, про його зв'язки з прогресивною громадськістю.

Аналізуючи в цілому новий (тобто перший) бібліографічний покажчик В.Фединишинця «Микола Миколайович Вегеш», не

можна не сказати кілька добрих слів про автора-укладача. Видано не тільки потрібну книгу, але й ґрунтовно доповнено працю історика, бо маючи під руками такий інформаційний довідник, легше поринати у вир творчого ампула Миколи Вегеша.

*«Верховина»,
1998, 8 квітня*

БУНТІВНИЙ ДУХОМ

Художньо-публіцистичні та наукові доробки нашого земляка, доцента Ужгородського Державного університету Миколи Вегеша добре відомі багатьом читачам «Верховини». Із року в рік число їх росте. «Стартував» Микола Вегеш публікаціями у «Верховині», періодичних виданнях області та колишньої Української РСР. Сміливо брався за висвітлення історичних подій, які відбувались в краї за часів буржуазної Чехословаччини та фашистської Угорщини. В них переважали матеріали про січових стрільців – уродженців Міжгірщини, просвітительську діяльність інтелігенції тих часів, вікопомне становлення Карпатської України в 1939 році та її розгром фашистською Угорщиною, життя і діяльність її Президента Августина Волошина, інших представників славної когорти духовних будителів Підкарпатської Русі. У широкому загалі історичних доробок Миколи Вегеша займали публікації про репресивні дії тоталітарного режиму колишнього СРСР.

І ось вийшов у світ його черговий науковий збірник «Увінок шани і визнання», написаний Миколаю у співавторстві з колегою Василем Туряницею, також доцентом УЖДУ. Він присвячений величній постаті Василя Степановича Гренджі-Донського – поета, просвітителя, культурно-громадського діяча Закарпаття.

Відкриваючи книгу, одразу відчуваєш, що авторам довелося чимало попрацювати з архівними документами, зробити глибокий аналіз доробок вітчизняних і зарубіжних дослідників творчості Василя Гренджі-Донського. Знаю, що Микола Вегеш разом зі своїм колегою не одразу взявся за написання вищеназваної книги, їй передували численні статті М.Вегеша в

різні роки поточного десятиліття, зокрема, такі як «Велич і трагедія Карпатської України», написана у співавторстві з вченим УЖДУ В.Задорожним, «Кривава казка», «Галичани на Закарпатті», «Уроки Василя Гренджі-Донського», «Якої України хотів Василь Гренджа-Донський?» тощо. Та у зв'язку з тим, що вони розкривали лише окремі грані творчості і громадсько-політичної діяльності Василя Гренджі-Донського, поступово визрівало рішення видати солідний дослідницький збірник про діяльність закарпатського Кобзаря.

Один з розділів присвячений маловідомій в широких колах читачів журналістській діяльності Василя Гренджі-Донського. Автори дають детальне дослідження намагань відомого діяча використати друковане слово у справі боротьби закарпатців за своє національне і духовне відродження, звільнення краю від іноземних поневолювачів. В 1927 році Василь Степанович редагує журнал «Наша Земля», заснований з його ініціативи та ряду прогресивних діячів Закарпаття всупереч чеським можновладцям. Буквально з перших днів, стверджують різними доказами науковці, журнал став всеукраїнським часописом. Про це найкраще свідчить те, що статті і гроші до редакції журналу надходили не тільки з різних куточків Закарпаття, а й Галичини, Буковини та інших тогочасних регіонів тогочасної України. Звісно, якою була фінансова скрута видавців...

Журнал «нервує» чеські власті, бо тематика його публікацій різноманітна, переважають в ньому матеріали про чехізацію закарпатців-українців, голод і злидні в краї, національне і соціальне гноблення. Про це говорять самі заголовки окремих статей: «Шідек і його шкільна політика», «Чехізатори», «Нужда, голод, темнота, розпука і... чехізація» (1927–1928 рр.) та інші. Автори збірника наводять конкретні факти того, як чеські власті планували закрити журнал, використовуючи при цьому підступні методи переслідування журналістів. Василь Степанович писав з

приводу цього: «...стале переслідування, насмішки, незрозуміння, погані підозріння, наклепи, доноси, вічні погрози, меч Дамокла на страчання куска хліба для родини – все це мов, вибачте за слово, свиня під обухом». Та він за словами М.Вегеша і В.Туряниці, використовуючи можливості публікацій, захищав свою честь. Так, в одній з них він заявив: «Моє минуле – відкрита книжка. Хоч чую себе письменником-оборонцем покривджених, комуністом я ніколи не був і не є, а є я українцем, по переконанню радикальним націоналістом і як син селянина ношу на серці долю того пригнобленого селянства, що віками гинуло в ярмі». Ці та інші знахідки авторів збірника найкраще свідчать про проведену велику роботу по розкриттю журналістського хисту Василя Степановича Гренджі-Донського.

В книзі названі основні причини складення письменником редакторських повноважень. Хоч далі автори стверджують, що Василь Гренджа-Донський на все життя залишився журналістом, бо добре знав силу друкованого слова...

Розрахований на широке коло читачів, науковий збірник, безумовно, поповнить знання історичних подій минулого Закарпаття, ширше розкриє всебічні грані життя і діяльності уродженця Міжгір'я – поета, журналіста, просвітителя Василя Гренджі-Донського, якого по праву можна назвати закарпатським Кобзарем. Тож хай цьому збірнику знайдеться місце на вашій книжковій полиці!

*«Верховина»,
1996, 3 серпня*

ПРАВДИВА СТЕЖИНКА ДО НАШОЇ ІСТОРІЇ

Поява нової наукової праці вчених Ужгородського державного університету – професорів, доктора філологічних наук Миколи Зимомрі, доктора педагогічних наук, голови Закарпатського педагогічного Товариства Василя Гомонная та кандидата історичних наук Миколи Вегеша «Августин Волошин» (Ужгород, 1995) є свідченням того, що в історичній науці нашого краю та трактовці теми історії рідного краю здійснилися корінні зміни: від вихвалювання «керівної ролі КПРС та її вождів» у становленні та історичному розвитку Закарпаття – до розуміння того, що і люди дорадянського періоду доклали чимало зусиль в інтересах збереження цілісності держави в боротьбі з чужоземцями, зміцненні та утвердженні української мови, культури.

Такою сторінкою була Карпатська Україна 1939 року та діяльність її першого Президента Августина Волошина, його відданих соратників, всіх тих, хто зі зброєю у руках на полях битви з наступаючим фашизмом та сталінізмом відстоював свободу і незалежність. До такої думки приходиш, знайомлячись з дослідженням про Августина Волошина, зробленим вже у наш час молодим науковцем Миколою Вегешом.

З того часу все активніше, обширніше і частіше появляються у виданнях, періодиці обґрунтовані, а скоріше – полемічні статті про самого Августина Волошина, Карпатську Україну, нашу історію, яку так наполегливо фальсифікували комуністичні історики, ніяк не наважуючись хоч трохи вступити на стежу правди.

Ми вже зробили багато для висвітлення політичної, педагогічної та громадської діяльності Августина Волошина. Це і Василь Гомоннай у своїй «Антології педагогічної думки Закарпаття XIX–XX ст.» (Ужгород, 1992), статтях Михайла Болдижара, Василя Пагірі з Мукачева, Василя Туряниці з Ужгорода, Павла Федаки з товариства «Просвіта» та ін.

Значний поштовх до вивчення суспільно-політичної та педагогічної діяльності Августина Волошина дала поява на Закарпатті американського видання творів Василя Гренджі-Донського (12 т.), споминів Петра Стерча, Степана Росохи, Івана Рогача, Петра Кукурудзи – людей, які безпосередньо знали Президента, пліч-о-пліч працювали з ним у найскладніші часи його життя.

Матеріали, які появились за останні роки на Закарпатті про цей період, свідчать про те, що інтерес вчених до нашої славної героїчної історії не згасне, а, навпаки, – поглиблюється.

Таким свідченням є і поява книги, яку ми сьогодні рецензуємо. Три розділи монографії – ніби три сторони діяльності Августина Волошина, вивчені трьома авторами, які колись стояли на різних полярних точках зору, але в книгу об'єднались з єдиною концепцією. Це відрадно. Адже можна сподіватись, що настав час спільної роботи істориків, політиків, педагогів, філологів та інших фахівців над «білими плямами» нашої історії.

Однак, чи не найціннішим в даній праці є її бібліографічна сторона, яка детально вивчена, обґрунтована і подана на кожній сторінці, до кожного розділу, параграфу і добросовісно зведена в кінці монографії. Уже одна ця копітка робота авторів засвідчує про те, як глибоко і всебічно вивчена ця тема, скільки виявлено джерел, опубліковано документів, написано статей, а головне – розкрито тасмниць навколо Августина Волошина та всього його періоду діяльності.

Читачеві, якому хоч трохи відома ця тема, хто тільки недавно зайнявся вивченням цього періоду або почав ним цікавитись, а це в першу чергу наші вчителі-історики у самих віддалених місцях Закарпаття, стане у великій пригоді ця цінна монографія. Головне тільки в тому, щоб вона при тритисячному тиражі змогла потрапити до їх рук...

Ще кілька слів про подачу авторами у кожному параграфі поетичних передумов та фіналів відомих закарпатських поетів. Що це? Бажання підкреслити велич тодішньої історичної епохи, роль у ній Августина Волошина? Поєднати нинішні і тогочасні поетичні оцінки періоду? Або просто монтаж історичного факту і поетичної лірики?

Зауважимо ще й таке – коли автори планують видання таких монографій, що представляють неабиякий інтерес в істориків краю, то слід би попередньо зібрати дані про підписку на видання.

Щодо оформлення книги. Нам здається, що в таких ринкових умовах, її скромне та добре продумане оформлення відповідно як змісту, так і самій книжці-монографії, яка, мабуть, ніколи і раніше не була привабливішою.

Хочеться тільки подякувати авторам, редакторам, рецензентам, працівникам та художнику за плідну роботу.

*«Верховина»,
1995, 18 березня*

...ВІН Є СИНОМ СВОЄЇ НАЦІЇ

Нещодавно науковці Ужгородського державного університету випустили у світ, на розгляд і суд читачів нову працю про нашого видатного земляка, першого Президента Карпатської України, монсиньора Августина Волошина.

Микола Вегеш з Міжгірщини та його колега Василь Туряниця з кафедри історії України назвали свою чергову працю «Короткий життєпис Августина Волошина» (1874–1945). – Ужгород: «Патент», 1995.

Книжечка – монографія невелика за обсягом, всього 28 сторінок. Однак до її видання причетні і інші науковці університету: професор Володимир Задорожний, спонсори – МТ «Лидзит» та управління магістральних шляхів №8 (І.М.Порада та С.М.Філіп). Вони допомагали фінансами. Так що спільними силами все-таки можна випускати цікаві та цінні видання з питань нашої історії. І це дуже відродно. Але прикро те, що дуже малий тираж, всього 500 примірників, що практично ставить видання малодоступним не тільки для масового читача, а й фахівців з історії, педагогіки, літератури краю.

Це перше, що нас турбує, коли доводиться констатувати практику тиражування праць наших молодих вчених-істориків. А це, звичайно, не може належним чином сприяти широкій пропаганді і науковому поширенню історичних знань серед молоді.

Однак звернемося безпосередньо до самої праці. Автори ділять її на чотири окремі розділи, об'єднані в єдине ціле, що висвітлює життя і діяльність Августина Волошина, людини, яка формувалась у важкі роки змужніння нашого

багатостраждального краю, коли на долю закарпатців випадали такі бурхливі історичні події, як: збереження державної єдності, розвиток освіти, згуртування демократичних сил на боротьбу з тоталітарними режимами 30–40 років, пошук засобів до возз'єднання з матір'ю-Україною, утвердження державності навіть такого маленького слов'янського краю, яким було Закарпаття.

Досліджуючи дитячі та юнацькі роки, формування світогляду Августина Волошина за 26 років, автори книги звертають особливу увагу на той факт, коли в умовах жорстокого національного гноблення молодий Августин Волошин зумів зорієнтуватись у складних політичних ситуаціях і вибрати той єдино правильний шлях, який і привів його у роки зрілості до вершин політичного олімпу.

Будучи високообдарованою людиною, молодий Волошин з наполегливістю та старанністю добивається того, що отримус обширні на той час знання як на стезі духовної освіти, так і на світській.

Однак найпліднішим у житті Августина Волошина був період зрілості (1900–1933), коли він проявив ще одну свою пристрасть – до наукової роботи, видавця, вмілого педагога і організатора знань та поширення культури серед простого народу. Саме завдяки старанню Августина Волошина було відкрито чимало народних шкіл, в тому числі і на нашій Верховині, а саме: у Колочаві, Горбі та Синевирській Полянці.

Завдячуючи саме цьому періоду його діяльності, на Закарпатті почали масово виходити періодичні видання, дешеві і доступні для народу книги, календарі тощо. Ще ніколи закарпатці не мали такої обширної мережі нижчих навчальних закладів, училищ, гімназій, такої кількості підручників, періодичних видань.

Те, що автори книги приділяли найбільшу увагу саме цьому періоду його кипучої діяльності, уже ставить дослідження в особливий ряд тих праць, які були написані до цього часу. Обширна характеристика видавничої і педагогічної праці Августина Волошина розкриває перед нами одну з тих сторінок, яка найбільше замовчувалась. Тепер читач може дізнатись про те, як щиро турбувався цей видатний діяч про освіту у рідному краї.

Можливо з цих обставин період президентства Августина Волошина (1938–1939) подано авторами коротко. Адже це питання ґрунтовно розкрито в інших публікаціях як самого Миколи Вегеша, так і інших істориків, які за останні роки посилено займаються питанням Карпатської України.

У заключній частині монографії поза увагою залишилися славні сторінки життя колишнього нашого Президента у Празі, де він, безперечно, також проводив обширну громадську роботу (хоч фрагментами автори подають такі відомості). Однак нічого не сказано про його роботу в Українському Вільному Університеті.

Взагалі останні роки життя Августина Волошина ще потребують серйозного і глибокого, а головне, правдивого вивчення і висвітлення.

В цілому видання цікаве і дуже потрібне, хоч і хвибує тим, що «бібліографія» подана в текстовці, що значно «губить» ці назви у самому тексті.

На завершення хочеться повідомити і про те, що до книги «Короткий життєпис Августина Волошина (1874–1945)» дуже потрібним додатком є «Августин Волошин (1874–1945): Бібліографічний покажчик». – Ужгород, 1994, складений цими ж авторами-науковцями, правда ще меншим тиражем – всього 100 примірників.

У покажчику, крім короткого вступу, представлена 171 праця та статті як самого Августина Волошина різного періоду життя, так і дослідження, написані в різні періоди. Це добрий орієнтир для подальшого вивчення спадщини Августина Волошина.

Ми впевнені, що кожному, хто так чи інакше досліджує, цікавиться цим періодом нашої історії, стане у великій пригоді цей покажчик. Крім того, він є добрим путівником для всіх нас, роблячи екскурс в недавнє минуле нашої славної історії.

*«Верховина»,
1995, 1 квітня*

ІСТОРИКИ ПРО НАШУ ІСТОРІЮ

Мабуть, наші читачі звикли до того, що нині саме молоді вчені задають відчутний тон у розробці основних аспектів при вивченні новітньої вітчизняної історії.

Це зумовлено перш за все тим, що до нинішнього часу висвітленням найважливіших і гострих питань української історії займались вчені, що мали в арсеналі «передової науки» так звану «марксистсько-ленінську концепцію», яка так чи інакше «всесильною рукою КПРС» була направлена на те, щоб з нашої історії зробити єдину «випробовану наукову систему», а все інше, в тому числі й незаперечні факти та події, навмисно або замовчувати, або зовсім ігнорувати. Мало того, вся так звана «радянська історична наука» мала чіткий партійний напрямок, за рамки якого вийти було просто неможливо.

Ми зробили такий короткий відступ тому, що стали вже свідками нового підходу до висвітлення новітньої української історії, важливих подій, а головне – її наукової концепції.

Тільки за останні роки в Україні, на Закарпатті, зокрема, зусиллями молодих істориків, з'явилися нові, глибоко обґрунтовані наукові праці, які по-новому висвітлюють ті сторінки нашої історії, які донедавна просто замовчувались. Тому, на наш погляд, цікавим є нове дослідження з питань української історії вчених Ужгородського університету М.Вегеша, М.Олашина, І.Лазоришина, В.Ілька «Вчені, письменники і політичні діячі про Україну» (Збірник наукових праць). Випуск перший. – Ужгород, 1996.

У випуску подано 15 окремих нарисів про істориків та літераторів України ХІХ–ХХ століть, які внесли найбільший

вклад у висвітлення вітчизняної історії, а саме: про Володимира Антоновича, Михайла Драгоманова, Хведіра Вовка, Михайла Грушевського, Дмитра Багалія, Олексія Петрова, Олексія Шахматова, Володимира Винниченка, Сергія Єфремова, Володимира Гнатюка, Івана Крип'якевича, Петра Стерча, Івана Лисяка-Рудницького, Федора Шевченка та Володимира Грабовецького.

На нашу думку, автори цих історичних нарисів добились найголовнішого: висвітлили саме те, що стосується сторінок історії України у контексті розвитку основних подій ХІХ–ХХ століть з історією Закарпаття, як невід'ємної частини Української держави.

Автори нарисів досліджують найважливіші сторінки як української історії, так і пов'язані з ними події в Закарпатті. В цьому плані цікавими є судження про дослідження таких авторів, як М. Драгоманов, Х. Вовк, О. Петров, В. Гнатюк, І. Крип'якевич, М. Грушевський, П. Стерчо.

Розглядаючи нову і новітню історію України, автори намагаються висвітлити і сторінки взаємин національно-визвольних змагань, які були направлені в першу чергу на утвердження єдності українських земель, створення вільної і незалежної Української Соборної Держави, а головне – звільнення українських земель як від польських, німецьких, австрійських, мадярських, румунських загарбників, так і від московських гнобителів.

Використавши обширний матеріал, який уже частково був проаналізований в інших працях, автори нарисів подали читачам цікаві судження щодо позиції наших істориків, більшість яких ще донедавна рахувались в числі «буржуазних націоналістів» у питанні розробки ключових напрямків історії України.

Обширна бібліографія нового видання, участь у виданні «Карпатського Братства», Ужгородського державного

університету підносить на вищий щабель його важливість і цінність.

Хотілось би, щоб започаткована серія продовжила свій шлях до масового читача, вчених, молодих істориків та студентів нашого краю.

Ще раз хочеться вітати черговий успіх творчого колективу істориків нашого університету (випускниками якого є і ми), побажати їм і далі успішно продовжувати розпочату роботу.

*«Верховина»,
1996, 10 серпня*

ШЛЯХОМ БОРОТЬБИ І ПОДВИГУ

Декілька років тому у нашій історичній науці, а саме провідні історики Закарпаття, фахівці почали серйозно вивчати питання становлення, утвердження і боротьби Карпатської України (1938–1939 рр.) за самостійність невеликої української території в умовах тотальної підготовки і проведення переділу європейської карти і розв'язання Другої світової війни.

У різних друкованих органах уже висвітлювалось це питання, правда, фрагментально, що є тільки спробою детального вивчення цього важливого історичного періоду в історії Закарпаття.

Чергове дослідження молодого вченого історика Ужгородського держуніверситету Миколи Вегеша «Карпатська Україна (1938–1939): Соціально-економічний і політичний розвиток» (Ужгород, 1993 р.) розкриває ще раз з нових позицій, значно розширених документальним матеріалом, питання саме соціально-економічного і політичного розвитку Карпатської України.

Уже у вступній частині автор подає характеристику про те, як вивчалася дана тема у недалекому минулому, коли всіляко очорнювалась роль як самого Августина Волошина, так і його уряду, у становленні і зміцненні української державності у передвоєнні роки, свідому фальсифікацію всіх сторін Карпатської України. Для переконання і доказу зворотного використано обширний архівний і науковий матеріал.

По-новому представлено у книжці питання про «Соціально-економічний розвиток Карпатської України наприкінці 30-х років», де розглядаються такі (майже не висвітлені) питання, як стан промисловості, сільського господарства і торгівлі в

Карпатській Україні. Наведені конкретні цифрові дані про економіку різних регіонів засвідчують, що уже в цей важкий період окремі промислові об'єкти досить плідно працювали, незважаючи на те, що згідно Віденського арбітражу значна частина промисловості, сільськогосподарські розвинуті регіони відійшли від краю.

Цінним фактичним матеріалом в книзі є ті сторінки, де подається та жахлива картина періоду Карпатської України, коли її економіка зазнавала різкого спаду, саботажу спеціалістів, труднощів політичного становища і тощо.

Розкриваючи сторінки життя краю у зв'язку з необхідністю проведення економічних і політичних реформ, автор вказує на факти, які заважали таким реформам, а також вирішенню питань, що з погіршенням соціально-економічного становища негативно відбилось на матеріальному положенні населення, особливо передгірського і гірського регіонів. Ми дізнались і про те, яким жахливим було становище верховинського люду, що уже в ті роки масово переселялась в Галичину, де зразу потрапляло в сталінські табори рабської праці.

Цікавим у цьому розділі є матеріал про «Матеріальну підтримку Уряду Карпатської України світовою громадськістю», яка ще й до цих пір не висвітлена. Однак факти засвідчують, що допомогти молодій Карпатській Україні матеріально і практично пропонували навіть спеціалісти не українського походження.

Другий розділ «Внутрішньополітичне становище Карпатської України в 1938–1939 рр.» висвітлює дві основні і важливі проблеми: політичні події у краї з жовтня 1938 по березень 1939 років. Тут знайшли своє розкриття політики різних політичних течій, партій та демократичних сил в цілому.

Окремою темою у цьому розділі є питання військового захисту цілісності Карпатської України та боротьба з терористами. Адже, плануючи червень 1941 року та стан

воєнних дій у Європі, профашистські держави та керівники не могли допустити того, щоб у серці Європи продовжувала існувати та діяти така держава, як Карпатська Україна. А це треба пам'ятати кожному історику, який вивчає питання цього періоду. Адже ні Українська РСР, ні Чехословацька Республіка, ні інші держави були не спроможні підтримати уряд Августина Волошина у період тих обставин, коли одні ділили чужі території, інші уже самі були сателітами та підкореними, інші ж споглядали як розвинуться події.

Треба окремо сказати про третій розділ «Громадсько-політичні відносини Східної Галичини і Закарпаття наприкінці 30-х рр.», де висвітлюється питання про те, як відгукалася українська демократична преса Східної Галичини про події на Закарпатті у вищезгаданому періоді. Тут можна знайти цікаві факти з періодичної преси, споминів, архівних даних, серед них: В.Гренджі-Донського, В.Бірчака, М.Твордила.

Те, що українська преса уважно слідкувала за подіями у Карпатській Україні, ще раз засвідчує, який широкий інтерес викликала проукраїнська політика Августина Волошина в української громадськості. І це було одним з позитивних моментів того періоду, адже існування незалежної Карпатської України вселяло надії і помисли прогресивних сил в тому, що є реальний шанс відстояти самостійність хоча б такого невеличкого клептика української території в Європі і протистояти німецькому нацизму та радянському сталінізму.

Хорошим доповненням до книжки є 13 ілюстрацій, які в основному присвячені Верховині, де практично починались події висвітлення та вшанування Августина Волошина і його послідовників.

Треба особливо відзначити бібліографію цього видання. Вона містить перелік обширних видань, джерел, праць та інших матеріалів, над якими скрупульозно працює автор книги і по

сьогоднішній день. А це – понад 200 найменувань у кожному розділі, що у свою чергу, надає роботі більшої цінності.

Ще одне: дякуючи спонсорам – Олександрю Палаташу з США (Мічиган) та Олександрю Оросу з Ужгорода ця книжка (тиражем 1500 примірників) змогла побачити світ і дійти до закарпатського читача.

На завершення хочеться додати, що уже готується до друку 4-томне видання історичних праць Миколи Вегеша.

Перший том «Історія в життєписах» (250 с.). Сюди ввійдуть нариси про М.Грушевського, Д.Багалія, Г.Сковороду, праці яких так чи інакше пов'язані з історією Закарпаття з давніх часів і дотепер.

Другий том «Галичина і Закарпаття між двома світовими війнами» (200 с.), в якому буде висвітлено питання зв'язків Галичини і Закарпаття в період існування Карпатської України 1938–1939 рр.

Третій том «Карпатська Україна у європейському контексті» (400 с.), де буде подано обширний матеріал, який висвітлить політику європейських держав щодо незалежності Карпатської України та політичну, моральну і громадську її підтримку.

Четвертий том – «Вибране» (назва попередня) вмістить статті, рецензії, інтерв'ю з різних питань вітчизняної історії та історіографії.

Якщо це видання когось із наших бізнесменів, керівників спільних підприємств та і просто ділових спонсорів, зацікавить патріотів краю з його історією – будемо вдячні за матеріальну допомогу у його фінансуванні.

*«Верховина»,
1995, 13 травня*

СЛОВО ПРО ДОРОГОГО ВЧИТЕЛЯ

Майже вперше в Ужгородському держуніверситеті починають появлятися портретні нариси і дослідження про визначних українських істориків.

Такою стала недавно видана невеличка книга Микола Вегеша, кандидата історичних наук, доцента Ужгородського держуніверситету про визначного дослідника періоду української історії XII–XIX століття та досвідченого педагога і наставника, який виховав не одного учня (в тому числі і автора книжки-дослідження) історика Володимира Грабовецького «Володимир Грабовецький – видатний історик України» (Ужгород, 1996).

Звичайно, написанню подібного дослідження сприяло довголітнє навчання, особисті і творчі стосунки автора із своїм вчителем. Крім того, важливу роль тут відіграла і спільна наукова діяльність учня та вчителя упродовж багатьох років в Івано-Франківському (Прикарпатському) держуніверситеті.

Загалом книжка написана згідно класичних «канонів»: перший розділ присвячений висвітленню життєвого шляху, наукової та культурно-громадської діяльності В.В.Грабовецького. Тут розглядається складний життєвий та науковий шлях історика у велику науку, творчу і спільну роботу з визначним вченим І.Крип'якевичем та іншими істориками України.

Визначним був, як пише автор, львівський період творчої наукової діяльності вченого, коли були написані такі роботи по історії України, як дослідження про опришківський рух на Прикарпатті, ряд статей про Галичину.

Справедливо Микола Вегеш приділяє основну увагу етапам наукового дослідження Грабовецького щодо історії України, Прикарпаття в XII столітті.

Особливу цінність у працях В.Грабовецького представляв питання розробки теми «Антифеодальна боротьба Карпатського опришківства XVI–XIX століття», де є документальні відомості про те, коли і як, з яких причин закарпатці приймали в 1648–1654 роках активну участь у національно-визвольній війні українського народу під проводом Богдана Хмельницького.

Щодо монографії «Володимир Грабовецький – видатний історик України», то автор Микола Вегеш постійно ставить перед собою завдання розкрити справжню історію рідного краю та Галичини у контексті взаємозв'язку з історією України.

Цікавою є і тема: «Закарпатська Гуцульщина XIII–XIX століття» (досить великий, на нашу думку, період).

Не можна заперечувати той факт, що історик протягом свого творчого життя займався питанням історії України XVIII століття, як основної наукової теми, особливо Запорізького козацтва.

Цінним тут є перш за все те, що добре висвітлено питання зв'язків Запорізького козацтва з боротьбою трудящих Закарпаття, що неодноразово турбувало дослідників нашого краю. І не дивно, що молоді історики Ужгородського університету приділяють цій темі велику увагу.

У видрукуваній монографії «Володимир Грабовецький – видатний історик України» є досить багато історичних даних, які свідчать про те, що ми повинні по-новому відноситись до своєї вітчизняної історії, бо інакше ми можемо залишитись зовсім без неї.

Тож давайте, історики шкіл, вузів наслідувати молодого автора даної монографії у його творчому пориві.

*«Верховина»,
1997, 28 січня*

ПРО УГОРСЬКУ ІРЕДЕНТУ НА ЗАКАРПАТТІ

Однією з позитивних рис нашої сучасності є створення можливостей для публікацій будь-яких матеріалів на різноманітну тематику з різних галузей суспільно-політичного життя. Цими сприятливими умовами скористалися перш за все науковці, дослідники та й багато наших активних учасників суспільно-політичного життя.

Це повною мірою торкнулося й науково-популярних публікацій з історичного краєзнавства. Недавно вийшла в світ досить цікава, але неоднозначна, з моєї точки зору щодо оцінки, книжка М.Вегеша, В.Гирі та І.Короля «Угорська іредента на Закарпатті між двома світовими війнами (1918–1939 рр.)».

В анотації до книжки зазначається, що в ній «на основі архівних документів, які ще не були введені до наукового обігу, простежується ревізійністська політика Угорщини щодо повернення Закарпаття до свого складу, формування в нашому краї різних про-угорських сил і використання їх у своїй ревізійністській діяльності».

Загальний висновок із прочитаної книжки можна зробити такий: вона цікава, потрібна, оскільки систематизує матеріали про наш край з конкретної, малорозробленої в такому плані проблеми.

Та не хотів би продовжувати усталену протягом останніх років практику деяких рецензентів-універсалів, котрі висновки в «рецензіях» подають як істину в останній інстанції, як виключну новизну в науці, а насправді часто-густо є компілятивними. Читаючи такі рецензії, думаєш: а яку користь подібні вихвалювання і фальші дадуть нашому читацькому загалу, якому адресуються публікації?

Але повернуся до рецензованої монографії (так вона названа в анотації). Тема її, як правильно відзначають автори, не тільки актуальна, а і політично гостра. Через це постановка питань без чітких відповідей на них, довільне трактування подій і фактів, недомовки, перекручення в подібних публікаціях є дуже небезпечними. Читацький загал нашого краю – це люди різних національностей, найбільше серед них – українців та угорців.

У вступі автори дають аналіз основних джерел із проблеми, в тому числі архівних документів і опублікованих праць. Серед авторів, які досліджують проблему іреденти згадано і моє прізвище. У мене дійсно є ряд публікацій про суспільно-політичний розвиток нашого краю між двома світовими війнами. Але питаннями угорської іреденти я не займався. Виходить, як в анекдоті про того кмітливого продавця, що торгував вином чи то в Криму, чи то на Кавказі: коли закарпатці попросили в нього «фричу», той перепитав: а що це таке? Йому пояснили, що «фрич» – це вино, змішане з мінеральною водою, на що продавець відповів, що все життя продавав вино з водою, але не знав, що це називається «фричем».

Так і в даному випадку: я, як і багато інших згаданих у вступі монографії авторів, писали про історію Закарпаття 20–30-х років, а зараз виявляється, що ми досліджували проблеми угорської іреденти.

У мене, а тим більше, як я думаю, в читачів, виникає закономірне запитання: а що таке іредента, особливо політична. На жаль, автори доступно так і не пояснили суть цього поняття. Спроба аналогізувати його з термінами «ревізія», «повернення» чи щось інше не пояснює суті проблеми.

Разом із тим, у роботі навіть не згадуються дослідження закарпатських учених Миколи Ротмана і Миколи Макари, які

спеціально займалися проблемами угорської іреденти на Закарпатті.

Спрощений підхід авторів до досліджуваної проблеми не дав відповіді, крім іншого, й на питання: іредента – це явище зовнішнє чи внутрішнє і яке співвідношення між ними? Відсутність такого аналізу закономірно викликає і таке риторичне запитання: чому прагнення, зокрема, угорського населення Закарпаття жити в складі Угорщини автори розглядають як підривну, іредентську діяльність, а прагнення населення краю іншої національності до возз'єднання зі своїми братами і сестрами на Сході такою не вважають?

Якщо подібні питання дослідниками ставляться, вони вимагають чіткої відповіді, окремі ж штрихи з поставленої проблеми тут дуже небезпечні як у політико-теоретичному, так і в практичному плані.

Читаючи рецензовану монографію, у мене виникало запитання: а чому автори не назвали її «Галицька іредента на Закарпатті...», оскільки понад п'ятдесят відсотків матеріалу книжки присвячено проблемам Східної Галичини і Закарпаття? Правда, все це авторами подано, як зв'язки населення двох регіонів...

Далеко не розкриті в монографії (автори ж обіцяють у вступі розглянути проблему в комплексі) сили, які очолювали іредентську діяльність, та сили, що їй протистояли. А до перших сил, як правильно вказує в передмові проф. В.Худанич, належали, перш за все, ієрархи греко-католицької церкви, які мали під своїм впливом велику кількість віруючих; до других же сил, хочуть цього автора чи ні, належали комуністи, які найбільш конкретно, програмно боролися з угорською іредентою і вже з середини двадцятих років однозначно ставили питання про возз'єднання з Радянською Україною (іншої тоді не було – Авт.).

Щодо новизни роботи. Ми чомусь звикли до того, що чим більше окремих раніше неопублікованих фактів чи фактиків у роботі, тим більше новизни в ній. Не можу погодитися з таким підходом.

Новизна, очевидно, повинна полягати в тому, щоб наведення раніше неопублікованих фактів, документів давало можливість робити нові висновки наукового характеру або заперечувати вже відомі. У цьому плані для мене особисто в рецензованій монографії, на жаль, нічого принципово нового немає. Окремі неопубліковані документи лише підтверджують відомі, раніше вже зроблені висновки.

Окремі висновки авторів абсолютно «не б'ють у ціль» наукового дослідження. Для прикладу, на стор. 52 автори пишуть: «В архівних джерелах наголошується, що партія надзвичайно войовнича, тісно зв'язана з угорськими урядовими колами, відкрито симпатизує Угорщині»... (Мова іде про угорську християнсько-соціалістичну партію, яка об'єднувала населення угорських сіл краю. – Авт.). Цікаво б запитати, а кому мала симпатизувати?

Матеріалів із подібними оцінками у монографії подибуємо не багато. У роботі є і ряд суттєвих неточностей.

Порівняно багато матеріалу не стосується до означеної теми монографії: про польські напади на Закарпаття, Гуцульську Республіку, діяльність українських партій тощо.

На окремих недоліках, якими з моєї точки зору хвибує книга, я зупинився з однією метою: з надією, що автори продовжать заглиблюватися в цю потрібну, але складну проблему і внесуть суттєвий внесок у її справді наукове дослідження.

*«Новини Закарпаття»,
1998, 22 вересня*

ВДЯЧНИЙ ЗА ПРАЦЮ

Нещодавно вийшла з друку праця професорів М.Зимомрі, В.Гомонная та доцента М.Вегеша «Августин Волошин» (Ужгород, 1995. – 101 с.). Хочу поділитися думками з приводу видрукуваної книги. Причому не як спеціаліст-історик, а як читач.

Не викликає сумніву актуальність появи книги, оскільки ім'я Августина Волошина і його діяльність несправедливо забуті в певний історичний період. Ця книга є практично цінною з різних точок зору: науки, культури, просвіти та виховання, бо тут викладено чимало, окрім відомих, також раніше не доступних фактів про життя і діяльність А.Волошина – першого і останнього президента Карпатської України, визначного вченого-педагога, громадського, культурного і церковного діяча краю гір, долини і лісів – Закарпаття. В ній на основі детального аналізу історичних джерел життєпис А.Волошина умовно поділяється на такі періоди: 1874–1900 – роки становлення, 1900–1939 – роки зрілості, 1939–1945 – роки еміграції. Відповідно до цього цікаво викладені походження А.Волошина, його зростання, невтомна праця на благо краю і останні роки життя. Особливу увагу звернено на плідну роль А.Волошина-педагога і на основі наукового аналізу його творів підкреслюється: «розробляючи методику навчання загально-світських предметів загалом і науки про віру, (А.Волошин – М.Д.) поширював загальнолюдські ідеали, що сприяють і сьогодні утвердженню високої моралі у суспільстві, державних організах, у житті кожного громадянина, устремління якого пов'язуються із свідомим служінням рідному народові» (С.81).

Порад із вказаними суттєвими позитивними рисами книги не можу не підмітити: назва книги дещо ширша, ніж тема, яка висвітлюється, оскільки автори не претендують на вичерпний аналіз наявної літератури вітчизняних та зарубіжних дослідників життя і творчості А.Волошина (С.12). Не наголошуючи на редакційних помилках, яких є досить-таки багато, варто було б авторам посилити увагу до грамотного вживання і написання деяких виразів та речень (наприклад, С.18). Оскільки вказана книга – колективний науковий доробок, то, мабуть, доцільно було вказати в передньому слові особистий вклад кожного співавтора.

Незважаючи на вказані недоліки і побажання, вважаю, що книга М.Зимомрі, В.Гомонная і М.Вегеша «Августин Волошин» є вагомим науковим доробком і займе чільне місце у висвітленні історії Закарпаття.

*«Новини Закарпаття»,
1995, 23 березня*

ЧЕРЕЗ СМЕРТЬ У БЕЗСМЕРТЯ

Ім'я Августина Волошина (1874–1945) за радянських часів замовчувалося. А якщо і згадувалося, то неодмінно з ярликами – «зрадник», «український буржуазний націоналіст», «слуга Гітлера» і т.д. З розпадом СРСР і проголошенням незалежності України ситуація змінилася. Одна за одною стали виходити статті, монографії, збірники про цю визначну постать у нашій історії. Власне, уже створена своєрідна «Волошиніана».

Серед найважливіших опублікованих дослідниками праць виділимо такі: М.Болдижар «Навколо Волошина» і «Августин Волошин: заключний етап життя і діяльності» (М.Болдижар. Закарпаття між двома світовими війнами. – Ужгород, 1993. – С.105–109, 110–116); М.Вегеш, В.Турянця «Августин Волошин (1874–1945): Бібліографічний покажчик» (Ужгород, 1994); М.Зимомря, В.Гомоннай, М.Вегеш «Августин Волошин» (Слупськ, 1994; Ужгород, 1995); М.Вегеш, В.Турянця «Короткий життєпис Августина Волошина (1874–1945)» (Ужгород, 1995); М.Вегеш, В.Турянця, І.Чаварга «Смерть президента. Останні дні життя і смерть президента Карпатської України Августина Волошина» (Ужгород, 1995) та ін. Ми зробимо спробу дещо поміркувати про дві останні брошури.

«Короткий життєпис...»

складається з чотирьох невеличких розділів. Автори прослідковують найголовніші етапи в житті та діяльності А.Волошина: дитячі та юнацькі роки; період зрілості (1900–1938 рр.); роль А.Волошина в розбудові Карпатської України (1938–1939 рр.); період еміграції та смерть президента (1939–1945 рр.).

Треба підкреслити, що, виходячи із назви книги, дослідники досить коротко розкривають поставлені перед собою завдання.

На першому етапі А.Волошин, який народився в Келечині Міжгірського району в сім'ї греко-католицького священика, ріс і виховувався в душі любові до свого краю, свого народу, до рідної мови, здобував освіту, формувалася його світогляд.

Навчався в Ужгородській гімназії, в 1896 році закінчив духовну семінарію. Через рік був висвячений на священика і почав служити капеланом в Ужгороді.

Як видно із змісту рецензованої праці, вчені неоднозначно оцінюють діяльність А.Волошина на рубежі століть. Окремі з них вважають, що він виконував замовлення угорської влади і сприяв заміні кирилики латинікою. Але, як вважають автори дослідження, ігнорувати закон Аноні (1907 р.) означало довести справу до закриття шкіл. І тому А.Волошин дотримувалася думки, «що краще хай існує школа з окремими предметами угорською мовою, ніж її не буде взагалі».

Будучи дипломованим професором математики і фізики, Августин Іванович викладав ці предмети в Ужгородській учительській семінарії. Виходять друком перші його підручники – «Методична граматика» (1899) і «Читанка» (1900), за якими вчилися діти закарпатців.

Другий розділ праці охоплює період з 1900 по 1938 р. Цей етап «був найбільш плідним в житті Августина Волошина. Саме в ці роки він зарекомендував себе як видатний педагог, активний просвітянин, видавець книг, газет і журналів...» Але, як зазначається у рецензованому виданні, найбільша заслуга А.Волошина полягає в тому, що він пише і видає книги, шкільні підручники; перераховуються найголовніші його праці з педагогіки, політичних проблем, драматургії і т.д.

Автори одними з перших ґрунтовно вивчили роль А.Волошина у створенні і діяльності крайового товариства

«Просвіта» (1920–1939 рр.), розповіли про заснування ним «Учительської громади», його плідну роботу в організації нових шкіл, особливо у гірських регіонах, у праці підкреслюється, що А.Волошин був не тільки вченим, педагогом, видавцем, просвітянином, але і сформувався як політичний діяч. Був обраний послом (депутатом) чехословацького парламенту, очолював Християнську народну партію. Але вершин на політичному олімпі А.Волошин досяг дещо пізніше – у 1938–1939 рр.

Карпатська Україна – славна сторінка історії нашого краю. Саме про роль А.Волошина в державотворчих процесах 1938–1939 рр. іде мова в третьому розділі дослідження. Тут аналізується його діяльність від дня призначення прем'єр-міністром Карпатської України 26 жовтня 1938 р. і до 17 березня 1939 р., коли Закарпаття було окуповано угорськими військами.

Уряд, сформований А.Волошином, мав чітко визначений проукраїнський характер. У праці показано основні напрями діяльності глави уряду Карпатської України: орієнтація на Німеччину (як гаранта недоторканості кордонів і ринок праці для багатьох закарпатців); створення нової політичної партії «Українське Національне Об'єднання» (УНО) і заборона діяльності інших партій; підготовка і проведення виборів до Сойму тощо. Розкриваються і інші питання, зокрема боротьба з терористами, заборона опозиційних періодичних видань, відкриття концтабору Думен, робота Сойму Карпатської України та історичне значення прийнятих на ньому рішень... Науковці роблять висновок про те, що «розпуснення політичних партій, безальтернативні вибори до Сойму, закриття друкованих органів і припинення діяльності окремих товариств, утворення концентраційного табору були недемократичними», але це було зроблено А.Волошином «в інтересах збереження спокою в державі і з метою створення нормальних умов у краї».

В останньому розділі праці йдеться про життя та діяльність А.Волошина в еміграції, а також про тортури над ним і загибель у московських казематах.

Автори дослідження детально розповідають про арешт А.Волошина у Празі органами НКВС і перевезення його літаком у Москву. Вони наводять спогади в'язня Лефортівської тюрми Марчука із Житомирщини, до якого в камеру-одиночку «підселили» Августина Івановича. У дослідженні наводиться уточнена дата смерті президента Карпатської України – 19 липня 1945 р. і згадується про його «Заповіт».

Можна відзначити добрий стиль викладу матеріалу в книжці, аргументованість суджень, і вона, віриться, матиме вдячних читачів.

«Смерть президента»

– теж невеличка за розміром брошура, але в ній зібрано важливий фактичний матеріал. Особливо треба звернути увагу на те, що історики тут вперше використали документи Центрального архіву Міністерства безпеки СРСР і в т.ч. «Особову справу А.І.Волошина (Н-17681)». Автори поставили перед собою завдання прослідкувати життя А.Волошина у найважчі для нього дні.

Книга починається розповіддю про події, що відбувалися в Празі у травні 1945 р. 4-й Департамент «Смершу» одержав завдання арештувати активних діячів Карпатської України – А.Волошина, Ю.Ревая, М.Долиная, С.Клочурака, І.Перевузнюка та ін. Зрозуміло, що найбільший «інтерес» смершівці виявили до колишнього президента. Не відчуваючи за собою вини, Августин Іванович не збирався кудись тікати з Праги, де був ректором Українського Вільного Університету. Співробітники заарештували А.Волошина 15 травня 1945 р. Автори праці підкреслюють, що чекісти не порахувалися з тим, що

арештовуюють громадянина іншої держави і до того ж на території цієї держави; при тому ними навіть не було пред'явлено ордера на арешт.

Значний інтерес являє другий розділ рецензованої праці, який майже повністю написаний на матеріалах «Особової справи А.Волошина. Науковці знайомлять читача з протоколами допитів колишнього президента Карпатської України, які вів слідчий НКВС майор Вайндорф. Згадані протоколи, деякі інші документи дають змогу прослідкувати життєвий, творчий і політичний шлях о. А.Волошина.

Як впливає із матеріалів справи «Н-17081» (?), А.Волошин вважав, що початок його політичної діяльності припадає на 1919 р., коли він став організатором Християнської народної партії. З 1919 р. до 1939 р. вів очолював Українську Центральну Народну Раду на Підкарпатській Русі, а також обирався депутатом Чехословацького парламенту (1925–1929 рр.).

У книзі розповідається, що, перебуваючи у Лефортовській в'язниці, А.Волошин ще раз аналізував і осмислював події 1938–1939 рр. на Закарпатті і не відмежовувався від них, не відчував потреби якогось каяття чи відречення від того, чим займався. Президент Карпатської України не приховував, що був ініціатором розпуску політичних партій і створення «Українського Національного Об'єднання» (УНО), кінцевим завданням якого було утворення «самостійної української держави шляхом об'єднання всіх українських земель». Як наголошують автори, «архівні документи свідчать про те, що уряд, очолюваний А.Волошином, притримувався чіткої української орієнтації».

Із змісту протоколів допиту А.Волошина можна довідатися багато чого нового про діяльність колишнього прем'єр-міністра і президента Карпатської України в еміграції (1939–1945 рр.). Зрозуміло, що слідчого Вайндорфа цікавила, передусім, не

педагогічна і наукова діяльність А.Волошина, а політична. Августин Іванович спочатку твердив, що в еміграції політикою не займався, але потім «змінив» показання.

У рецензованій праці детально розповідається про меморандум, направлений міністру закордонних справ Німеччини Й.Ріббентропу. В ньому члени уряду Карпатської України «організовано виступили проти Радянського Союзу, вимагаючи від фашистської Німеччини не допустити подальшої експансії з боку СРСР, оскільки на той час радянські війська вступили в Західну Україну...» Про те, що з А.Волошином «працювали» досвідчені «спеціалісти», показує і той факт, що у в'язниці він дав протилежну оцінку вищезгаданим подіям: «У вересні 1939 р. Радянський Союз визволив і захистив українців Західної України».

М.Вегеш, В.Турияниця, І.Чаварга торкаються також питання зустрічі А.Волошина з гетьманом П.Скоропадським і головою проводу ОУН А.Мельником.

Дуже насиченим фактами є третій розділ праці, що має назву «Смерть карпатського президента». Тут, зокрема, опубліковано постанову від 20 червня 1945 р. про пред'явлення звинувачення А.Волошину; лікарське заключення від 10 липня того ж року про те, що А.Волошин «потребує негайного направлення в лікарню Бутирської в'язниці для стаціонарного лікування», акт про смерть А.Волошина та ін. Останній документ підтверджує дату смерті А.Волошина – 19 липня 1945 р.

І тут наводяться спогади в'язня із Житомирщини Марчука, який сидів в одній камері з А.Волошином. Він згадує, що о. Августин часто віддавав йому свою їжу, навчав його молитви «Отче наш», щоденно розповідав про життя Ісуса Христа. «На все життя запам'ятав я цю добру і розумну людину», – наголошував Марчук.

Значний інтерес являють «Додатки» до рецензованої роботи. Тут вміщені листи Волошина до Ріббентропа від 30 листопада 1939 р. та до Гітлера від 1 липня 1941 р.

У листі (меморандум) до Ріббентропа міститься інформація про окупацію Закарпаття угорськими військами в березні 1939 р. і розправу над місцевим населенням, висловлюється занепокоєння «захопленням» Західної України Червоною Армією (вересень 1939 р.). А.Волошин звертає увагу на стратегічне значення Закарпаття і вважає, що треба об'єднати наш край із Словаччиною, щоб його не завоював Радянський Союз. У реалізації своїх планів А.Волошин провідну роль відводить Німеччині.

У листі до Гітлера Волошин розкривав своє бачення розвитку подій у тогочасній Європі (передусім, у Східній). Він розмірковує над тим, як перешкодити англо-радянському союзу і як вигнати угорців із Карпатської України, його цікавить також перспектива утворення незалежної Української держави.

Рецензована праця – це нове дослідження, яке розкриває важливу сторінку вітчизняної історії.

*«Новини Закарпаття»,
1915, 1 серпня*

КОРИСНИЙ ПОКАЖЧИК

Вийшов у світ і надійшов у продаж довідник «Августин Волошин (1874–1945): Бібліографічний покажчик» (Ужгород, 1994. – 25 с.). Його уклали та написали вступну статтю доценти Ужгородського державного університету М.М.Вегеш та В.В.Туряниця.

Спадщина А.Волошина є ваговою і багатогранною. Він добре проявив себе у таких галузях науки як педагогіка, філологія, теологія, політика та ін. Усього в бібліографічному покажчику зафіксовано 78 робіт А.Волошина.

Найбільш помітний слід залишив А.Волошин у педагогічній науці. Він написав ряд серйозних праць із цієї проблеми: «Коротка історія педагогіки для учительських семінарій» (Ужгород, 1923), «Педагогика и дидактика для учительских семінарій» (Ужгород, 1923), «О соціальному вихованню» (Ужгород, 1924), «Педагогика й дидактика» (Ужгород, 1924)» «Дидактика» (Ужгород, 1932), «Педагогічна психологія» (Ужгород, 1935) та багато статей. Він видав «Буквар» (Ужгород, 1904), «Читанку для угрорусской молодіжи» (Ужгород, 1900. – Ч.1–П). «Малу Біблію дня низших класів народних шкіл» (Ужгород, 1904) та ін. Справжній син свого народу, вболівав за справу поширення освіти серед дітей бідняків і все робив для того, щоб піднести освітній рівень народних мас краю.

З рецензованого довідкового видання дізнаємось також про роботи А.Волошина, присвячені питанням фізики, логіки, організації шкільної освіти у краї, про шкільні підручники з граматики «руської» мови. Як свідчить зміст бібліографічного покажчика, батько Волошин дбав про християнське виховання дітей, висвітлював окремі сторінки церковної історії Закарпаття

(у т.ч. релігійно-національну боротьбу карпатських русинів-українців проти мадярського шовінізму) та ін.

У рецензованому виданні знаходимо відомості про роботи А.Волошина, що носять персоналістичний характер. Августин Іванович досліджував діяльність (у т.ч. і педагогічну) видатного закарпатського просвітителя, письменника, педагога і громадсько-культурного діяча О.В.Духновича, писав про відомого релігійного діяча та історика церкви на Закарпатті В.М.Гаджегу...

Історія розпорядилася так, що А.Волошин на певному етапі очолив державотворчі процеси в краї. Із заголовків окремих праць видно, що А.Волошин закликав до політичної консолідації всі демократичні сили краю, акцентував увагу на актуальних проблемах діяльності Карпатської України, роз'яснював політику її уряду народним масам...

Зафіксовано в укладеному бібліографічному покажчику 93 публікації про життя і діяльність президента Карпатської України (№79–171). У тому числі 59 робіт належать вітчизняним авторам і 33 праці – зарубіжним.

Однак рецензований бібліографічний покажчик не позбавлений окремих недоліків, про це наголошують у вступній статті й самі упорядники. Укладачами пропущено такі праці А.Волошина: «Д-р Антоній Годинка» («Месяцеслов» на 1917 обыкновенный год. – Унгвар, 1916. – С.63–66) і «Две политичне розмовы: Интервью. – Страх о Подкарпатску Русь» (Ужгород, 1923. – 31 с.). У покажчику майже відсутня інформація про художні твори Августина Івановича. Бібліографічний опис окремих позицій є неповним. Але згадані зауваження суттєво не применшують високої цінності видання і воно добре прислужиться студентам, науковцям, краєзнавцям.

*«Новини Закарпаття»,
1995, 30 березня*

ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

**(Вегеш М. Карпатська Україна (1938–1939):
Соціально-економічний і політичний розвиток.
– Ужгород, 1993. – 125 с.**

Дана праця поки що на сьогоднішній день залишається поза увагою дослідників-краєзнавців, не кажучи вже про широку аудиторію. Адже в умовах, коли українська держава на четвертому році свого існування реформує політичну та економічну систему суспільства, видаються корисними ті думки фахівців, що вивчають колишні моделі організації української державності. Спроба дослідити на величезній кількості архівних документів та матеріалів тогочасної періодики соціально-економічне і політичне становище окремо взятого регіону, в даному випадку Закарпаття періоду Карпатської України (жовтень 1938 – березень 1939 рр.), заслуговує особливого схвалення у відношенні до автора вказаної монографії.

Глибоко проаналізувавши джерельний матеріал в архівних фондах Закарпаття, автор переконливо доводить, що наприкінці 30-х рр. «Карпатська Україна була єдиною територією, на якій почала формуватися українська державність» (с.3). Звісно, що подібних умов не мали в той час ні українці Сходу, перебуваючи під політичним режимом сталінсько-радянської системи, ні українці Східної Галичини, які, знаходячись у складі буржуазної Польщі, постійно зазнавали переслідувань з боку її урядових структур. Важливо також, що дослідник, який написав чимало статей з даної проблеми, розглядає процес державотворення на Закарпатті наприкінці 30-х років комплексно, тобто, синтезуючи соціально-економічні відносини з суспільно-політичним

розвитком на фоні їх взаємозв'язку, а отже й впливу на характер і форму державності. Хоч М.Вегеш на с.9 і визнає, що обрана ним проблема до сих пір не була предметом спеціального наукового дослідження, проте, оцінюючи його дослідження, пересвідчуємось, що в даному формулюванні питання, дійсно вперше робиться спроба комплексно вивчити тему соціально-економічного і політичного розвитку Карпатської України в 1938–1939 рр., а також з'ясувати, що не менш важливо, вплив внутрішніх і особливо зовнішніх факторів на внутрішньополітичну ситуацію в краї.

Зважаючи на те, що дане дослідження значною мірою претендує на певну наукову новизну, автор у вступі і в поодиноких випадках в ході викладення матеріалу, дає короткий аналіз монографіям і статтям, присвяченим даному питанню. Скрупульозно вчитуючись в характеристику робіт різних авторів, часом протилежних поглядів і напрямків в українській історичній науці, допитливий читач відразу помітить, хоч і незначну, але беззахисну і упереджену позицію М.Вегеша перед ідеологічними абстракціями сучасності. Одначе, не його вина в тому, а суспільства. Кожна наука, а тим більше історична, не повинна базуватись на національному патріотизмі, оскільки, як відзначає сучасний історик, академік Омелян Пріцак «вивчення національної історії представниками відповідної течії (мається на увазі вчених) є до певної міри небезпечне» (Пріцак О. «Мене передовсім цікавить наука...» // Хроніка-2000. – К., 1932. – Вип.І. –С.13). Очевидно автору даної монографії вдалось би повністю подолати цей фантом націонал-патріотизму, якби він простежив еволюцію формування української національної ідеології на Закарпатті і логічно підвів її завоювання в краї в роки Карпатської України, як об'єктивну реальність, принаймні з двох причин: 1) можливості утворення державності, як наслідку міжнародної обстановки в країнах Центральної й Західної

Європи; 2) перемога української політичної орієнтації на рівні свідомості більшості населення Закарпаття і втіленні досягнутого в спробі будівництва української держави. Проте, незважаючи на вказаний нами недолік, який властивий чи не кожному досліднику, Микола Вегеш об'єктивно дає оцінку дослідженням вітчизняних, в тому числі радянських та зарубіжних вчених (Див. С.4–8) Якби доповнює історіографічний огляд обраної проблеми, характеристика автором архівних документів із фондів Закарпатського Обласного Державного Архіву (С.9) та коротенький аналіз матеріалів із сторінок закарпатської і галицької періодики (С.10). Суттєвим недоліком рецензованої нами монографії є відсутність в ній праць зарубіжних дослідників, зокрема, чеських, словацьких, угорських, частково польських і німецьких, як також і використання періодичних іншомовних видань, журналів, газет тощо.

Структура роботи не викликає заперечень, навпаки, логічне чергування трьох розділів методично доповнюють один одного і становлять систематизоване, в деякій мірі узагальнене змістовне дослідження. Розглядаючи питання соціально-економічного розвитку Карпатської України наприкінці 30-х років, дослідник висвітлює ряд проблем, які суттєво торкаються таких проблем, як наприклад, становища промисловості, сільського господарства, розвитку торгівлі, соціального становища закарпатського населення. М.Вегеш робить висновок, що незважаючи на спробу уряду Карпатської України кардинально реформувати дану сферу суспільного життя в краї, становище залишалося надто важким, особливо сільське господарство після реалізації рішень Віденського арбітражу 2 листопада 1938 р. (Див. С.14–36). Помітну матеріальну підтримку уряд Карпатської України отримував від світової громадськості передусім організацій і товариств української діаспори. Правда

це не могло задовольнити соціально-економічні потреби суспільства, а звідси й висновок, що «країна, – пише М.Вегеш, – не мала можливості нормально функціонувати, як самостійна, незалежна держава» (С.41–43).

В розділі «Внутрішньополітичне становище Карпатської України в 1938–1939 рр.», автор піднімає слідуючі два питання: 1) розвиток безпосередньо політичних подій в краї з жовтня 1938 по березень 1939 рр. і 2) вирішення проблем демократизації суспільного життя урядом Карпатської України. В першому випадку, дослідник слушно підкреслює, що автономний уряд А.Бродія проводив проугорську діяльність, а уряд А.Волошина – відкриту орієнтацію на фашистську Німеччину (Див. С.49–53, 61). По-друге, уряд А.Волошина, як доводять М.Вегеш, провів вибори до Сойму на безальтернативній основі, розпустивши всі політичні партії в краї, при цьому одночасно створивши єдину політичну силу УНО, що звісно було грубим порушенням демократичних основ (С.54–61). Від себе додамо, що шлях до проголошення самостійності Карпатської України проходив далеко не цивілізованим демократичним способом, а відбувся поступом уніфікації й зосередження влади в руках монопольної політичної сили УНО, що в наступному призвело до ряду помилок державного рівня і антидемократичних актів в суспільстві. Незважаючи на те, що дослідник наголошує, що «відхід» уряду А.Волошина від демократії пояснювався необхідністю створення оптимальних умов для консолідації всіх патріотичних сил Закарпаття» (С.78), політичний режим Карпатської України після створення УНО не можна інакше назвати як лише авторитарним, тим більше, що ні А.Волошин, ні більшість членів уряду не були впевнені у всебічній підтримці своєї політики всього населення краю.

Останнє питання, яке порушує дослідник, пов'язане з комплексом найбільш дискусійних проблем взаємовідносин

Закарпаття з Східною Галичиною наприкінці 30-х рр. Не вдаючись у деталі, із науково-обґрунтованих тверджень молодого історика випливає, що українці Галичини якомога тісніше прагнули наблизитись до Закарпаття, солідаризуючись з українським населенням краю, об'єктивно висвітлити події із життя Карпатської України на сторінках своєї преси. Масові нелегальні переходи польсько-чеського кордону галичанами ускладнювали політичне становище Карпатської України, особливо це відносилось до членів ОУН (Див. С.86–116). Очевидно автор даної монографії не зовсім критично оцінює роль членів ОУН в розвитку політичних подій 1938–1939 рр. Принаймні ті факти, які свідчать, що окремі члени цієї організації взяли участь, а можливо й очолили спробу державного перевороту 13–14 березня 1939 р. та штаб Карпатської Січі, що складався в цілому з членів ОУН, за винятком полковника М.Колодзінського, у вирішальний момент оборони держави смігував за кордон, дають підставу вважати їх дії на Закарпатті негативними.

Висновки самого автора даної монографії хоч і аргументовані, але не зовсім критичні і бездоганні у всіх питаннях. Ймовірно, що слова, які відносяться до оправдання автором згортання демократичних процесів урядом А.Волошина, а саме: «без таких рішучих мір країна могла потонути в анархії і вседозволеності», надовго проторять відкритим питання в історичній краєзнавчій науці про визначення й політичну форму управління Карпатської України. Аналогічні зауваження відносяться і до ролі членів ОУН в суспільно-політичному житті Закарпаття наприкінці 30-х років.

*Наукові записки
«Молодь – Україні»,
Ужгород, 1995.
Т.5–6, С.381–384.*

НОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Нещодавно політологи Ужгородського державного університету Володимир Боднар і Микола Вегеш видали монографію «Карпатська Україна в міжнародних відносинах (1938–1939)» (Ужгород, 1997. – 134 с.). Дослідники розцінюють існування Карпатської України в двох площинах: по-перше, як суб'єкта політичних процесів, що відбувалися наприкінці 30-х років у Центральній Європі, по-друге, як один з етапів боротьби українського народу за відновлення державності, враховуючи при цьому той факт, що мова йде про окрему частину українських земель.

Книга написана на основі великої кількості архівних джерел, переважна більшість з яких введена до наукового обігу вперше. Зокрема вони опрацювали документи, які зберігаються в Державному архіві Закарпатської області, Центральному Державному Історичному архіві у Львові, Центральному архіві Міністерства державної безпеки Росії в Москві, архіві Міністерства закордонних справ Чеської республіки і військово-історичному архіві Чеської республіки в Празі, Державному архіві Угорщини та військово-історичному архіві Угорщини в Будапешті, архівах м.Клужа і Бая-Маре в Румунії.

Серед багатьох завдань, які поставили перед собою автори, і з якими вони успішно впоралися, хотілося б виділити тільки деякі. В.Боднар і М.Вегеш об'єктивно і аргументовано проаналізували міжнародне становище Карпатської України – складової частини Чехословаччини, акцентуючи увагу на її взаємовідносинах з Німеччиною, Угорщиною, Польщею,

Румунією, Югославією та іншими державами, висвітлили «закарпатську проблему» під час роботи конференцій в Мюнхені і Комарно та Віденському арбітражі (1938 р.). Дослідники чимало місця присвятили висвітленню ролі організації української еміграції в підтримці національно-визвольних змагань закарпатських українців, проаналізували громадсько-політичні взаємовідносини між політичними організаціями Східної Галичини і урядом А.Волошина. Не оминули вони також діяльність уряду Карпатської України в еміграції, акцентуючи увагу на дипломатичних стосунках з Німеччиною та Проводом ОУН.

В.Боднар і М.Вегеш чітко довели, що на внутрішньополітичне становище Карпатської України негативно впливала антиукраїнська і античеська діяльність угорської «п'ятої колонії», яка не припинялася протягом всього міжвоєнного періоду, а в 1938–1939 рр. набула своєї кульмінації. Закарпаття наводнили угорські агенти, які збирали підписи за приєднання краю до Угорщини, розповсюджували листівки антиукраїнського змісту тощо. Діяльність угорської іреденти прискорила встановлення в Карпатській Україні авторитарного режиму.

Не виникає жодних сумнівів, що нова праця В.Боднара і М.Вегеша є вагомим внеском у вітчизняну історіографію. Вона, безперечно, припаде до душі й буде корисною кожному, кого цікавить історія рідного краю напередодні Другої світової війни.

*«Актуальні та малодосліджені
проблеми історії України»,*

Ужгород, 1998,

Випуск другий, С.80–81.

УЧИТЕЛЕВІ – НА МНОГІІ І БЛАГІІ ЛІТА

(Шкіц до книги «Короткий життєспис
академіка В.Грабовецького»

Побачила світ монографія відомого ученого-історика з Ужгорода, лауреата премій імені В.Гренджі-Донського та І.Крип'якевича Миколи Вегеша та аспірантки кафедри історії України УжДУ Люби-Ірини Горват «Короткий життєспис академіка В.Грабовецького», що вийшла друком з нагоди 70-х роковин професора Прикарпатського університету ім. В.Стефаніка. Талановитий учень академіка Володимира Васильовича Грабовецького кандидат історичних наук, доцент кафедри політології УжДУ та молодий історик з Румунії порадували читача ще однією спільною книгою-дарунком – чудовою працею про життєвий і творчий шлях автора «Нарисів історії Прикарпаття».

Без сумніву, український історик Володимир Грабовецький вніс вагомий внесок у скарбницю історичної науки на Україні, ставши, зокрема, неперевершеним літописцем Гуцульщини. Вивчення та узагальнення наукового доробку ученого ще чекає своїх дослідників -істориків, літературознавців, мовознавців та ін. Наукова спадщина академіка В.Грабовецького не раз привертала увагу вітчизняних та зарубіжних учених, котрі відзначали непересічний талант від Бога співця звитяг Олекси Довбуша та Семена Височана, майстра історичних портретів Грушевського, Шептицького та Крип'якевича, добротного літописця історії Галицько-Волинського князівства та антифеодальної боротьби народних мас під проводом Мухи, руху карпатських опришків та подій народно-визвольної війни 1648–1654 рр. на західноукраїнських землях тощо.

В монографії автори подають вичерпну (на час видання книги) бібліографію наукових спостережень учених за творчою самобутністю учня академіка І.Крип'якевича. Проте в монографії «Короткий життєпис академіка В.Грабовецького» М.Вегеша та Л.-І.Горват вперше описано життєвий і творчий шлях академіка крізь призму дослідження автором питань історії України: головні віхи в житті й науковій діяльності; стан вивчення соціально-економічного, політичного і культурного становища Галичини доби феодалізму; дослідження з історії Галицько-Волинського князівства; історико-біографічні нариси про Роксолану, Довбуша, Височана, Грушевського, Крип'якевича, Шептицького, Сліпого та ін.; місце Закарпаття в наукових працях В.Грабовецького.

Структура монографічного дослідження М.Вегеша та Л.-І.Горват виражена, концептуально аргументована: «Вступ», «Володимир Грабовецький: шлях в науку», «Сторінки історії України в працях В.Грабовецького», «Прикарпаття в XII–XV століттях», «Антифеодальна боротьба карпатського опришківства в XVI–XIX століттях». «Запорізькі козаки, Богдан Хмельницький і народно-визвольна війна українського народу 1648–1654 рр.», «Вірменські поселення на Україні», «Села, міста і містечка Прикарпаття», «Проблеми історії Закарпаття в наукових студіях В.В.Грабовецького», «Закарпатська Гуцульщина в XIII–XIX ст.», «Олекса Довбуш і опришки на Закарпатті», «Запорізькі козаки і Закарпаття», «Висновки».

Автори монографії об'єктивно і концептуально зважено змальовують еволюцію поглядів Володимира Грабовецького як історика, вказуючи на його унікальність, самобутність і в той же час принципovu єдність з представниками історичної школи академіка Івана Крип'якевича. М.Вегеш та Л.-І.Горват в своїй роботі опираються на великий (практично-вичерпний) бібліографічний спадок ученого – понад 850 праць і достеменно

об'єктивно досліджують найважливіші концептуальні віхи надбань Володимира Грабовецького. Вчені вказують, що саме західноукраїнський регіон, як невіддільна складова української держави, завжди знаходився в полі зору Грабовецького-історика. Особливої уваги, на думку авторів монографії, заслуговують такі фундаментальні дослідження вченого як «Нариси історії Прикарпаття» (вийшло 6 томів), «Народний герой Олекса Довбуш», «Олекса Довбуш (1700–1745)», «Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI–XIX століть», «Гуцульщина XIII–XIX століть. Історичний нарис», «Гуцульщина в другій половині XIX – початку XX ст.», «Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648–1654 рр.», «Селянське повстання на Прикарпатті 1490–1492 років під проводом Мухи», «Вірменські поселення XIII–XVIII ст.» та ін. Автори «Короткого життєпису...» відмічають глибинність, фундаментальність наукового аналізу праць вченого, в котрих кваліфіковано аналізується соціально-економічне і правове становище селян та міщан західноукраїнських земель, а також науково доведено, що посилення феодально-кріпосницького гніту на цій території приводило до масових повстань, зумовило виникнення опришківського руху.

Унікальність досліджень Володимира Грабовецького, на думку дослідників, полягає і в тому, що він першим у вітчизняній історіографії дослідив опришківство в синхронному аспекті, прослідкувавши його специфіку з XVI до кінця 70-х років XIX ст. Створені ним історичні портрети Олекси Довбуша, Василя Баярака, Івана Бойчука, Семена і Гната Височанів та багатьох інших історично достовірні, переконливі, життєво правдиві і найбільш повні.

Значне місце в працях академіка Володимира Грабовецького посідають наукові дослідження, що пов'язані з

низкою проблем історії Закарпаття. Автори монографії аргументовано вказують, що в творчому набутку вченого можна чітко виділити ряд напрямків наукових пошуків, так чи інакше пов'язаних з закарпатськими землями: а) соціальне-економічне, політичне і культурне становище закарпатських гуцулів XIII–XIX ст.; б) діяльність карпатських опришків на Закарпатті; в) вплив народно-визвольних змагань 1648–1654 років на Закарпаття тощо.

Монографічне дослідження Миколи Вегеша та Люби-Ірини Горват «Короткий життєпис академіка В.Грабовецького» актуальне ще й тим, що, безумовно, є одним з кращих наукових видань, присвячених аналізу наукових надбань та життєвого шляху вченого. Книга являє собою скромний дарунок учителеві від вдячних і талановитих учнів. Вірю, що книжка вже знайшла свого читача як серед науковців, так і серед підростаючого покоління. Вона того варта.

*«Актуальні та малодосліджені
проблеми історії України»,
Ужгород, 1998,
Випуск другий, С. 84–86.*

НОВА ПРАЦЯ ПРО КАРПАТСЬКУ УКРАЇНУ

Нова двотомна монографія М.Вегеша «Карпатська Україна 1938–1939 років у загальноєвропейському історичному контексті» (В 2-х томах. – Ужгород, 1997. – Том I. –236 с.; Том 2. – 198 с.) присвячена дослідженню цікавих і одночасно суперечливих подій, пов'язаних з існуванням автономної Карпатської України 1938–1939 років. У книзі на основі численних документів архівів України, Росії, Румунії, Угорщини та Чехії, опублікованих джерел і узагальнення великої кількості праць вітчизняних і зарубіжних істориків, робиться спроба проаналізувати міжнародне становище Чехословаччини й Карпатської України в період гострої європейської політичної кризи. Ряд учених уже торкалося окремих аспектів проблем висвітлюваних на сторінках видання. Проте творчий підхід автора до аналізу зібраного фактологічного матеріалу, оцінки досягнень попередників, а також пошук витоків та наслідків потрясінь, що випали на долю невеликої частини українського народу наприкінці 30-х років – все це робить рецензовану працю оригінальною й актуально вартісною як у науковому, так і в суспільно-політичному значенні.

Головну увагу М.Вегеш зосереджує на комплексному вивченні процесу становлення і розвитку Карпатської України в загальноєвропейському історичному контексті. Такий підхід спонукає його, насамперед, до історіографічного огляду здобутків української та зарубіжної наукової літератури з досліджуваної проблематики. Саме цим питанням присвячено перший розділ рецензованої монографії. Найбільш об'єктивно й ретельно автор проаналізував досягнення вітчизняних істориків.

Однак розгляд праці учених інших країн потребує деяких суттєвих доповнень.

В останні роки з'явилося ряд робіт польських та словацьких дослідників. У них висвітлено чимало питань як загальноєвропейського характеру,¹ так і таких, що торкаються перебігу подій на Закарпатті.² Використання автором згаданих видань і значно збагатило б історіографічний розділ і, разом з тим, розширило б межі наших знань про окремі аспекти внутрішньополітичного становища, маловідомі сторінки оборони Карпатської України чехо-словацькими військами, врегулювання русинсько-словацького кордону під час так званої «малої війни» – військового конфлікту між Угорщиною та Словаччиною в березні 1939 року.

Неоціненне значення мають зібрані вченим і залучені в працю спогади очевидців і активних учасників закарпатських подій 1938–1939 рр. Серед них – мемуари В.Бірчака, О.Ольжича, Ю.Химинця, В.Гренджі-Донського, В.Шандора, А.Штефана та багатьох інших. Разом з тим варто було б звернути увагу на «політичні спогади» Ладіслава Файєрабенда.³ Після Мюнхенської конференції восени 1938 року він став міністром юстиції в уряді генерала Сирового і особисто підписував ордер на арешт А.Бродія. Л.Файєрабєнд торкається і проблеми Підкарпатської Русі в період чехословацької кризи 1938–1939 років. Його характеристика тогочасних діячів і ситуації конкретна й безкомпромісна. Вона цінна для нас як свідчення представника центральної влади і різко контрастує з

¹ Zgorniak M. Europa w przededniu wojni. sytuacja militarna w latach 1938–1939. – Krakow, 1993.

² Zgorniak M. Ukrajina Zakarpatska 1938–1939 // Ukrainska mysl polityczna w XX wieku. – Krakow, 1990. – S.155–169; Mala vojna (Vojensky konflikt medzi Mad'arskom a Slovenskom v marci 1939) / Zostavil L.Deak. – Bratislava, 1993; Svorc P. Zakliala krajina (Podkarpatska Rus 1918–1946). – Presov, 1996.

³ Feierabend L.K. Politicke vzpominky. I. – Praha, 1994.

ейфористично-емоційними спогадами закарпатських учасників цих подій.

М.Вегеш прагне висвітлити більш-менш повно всі сюжети суспільно-політичного, економічного та культурного життя Карпатської України. При цьому, цілком слушно, перевага віддається, насамперед, дослідженню її міжнародного становища, що значною мірою вирішувало долю проголошеної автономії, а відтак і незалежності. На основі аналізу зовнішньої політики багатьох європейських країн кінця 30-х років, автор робить принциповий висновок про неможливість існування Карпатської України як самостійної держави.

Однак поза увагою М.Вегеша залишається намір автономних урядів Словаччини і Підкарпатської Русі врегулювати при допомозі Німеччини територіальні претензії Угорщини після зриву переговорів у Комарно. З цією метою представники словаків і русинів зустрічалися з міністром закордонних справ Німеччини Ріббентропом. У історичній літературі немає одностайності щодо дати прийому Ріббентропом делегації словацького і підкарпатського автономних урядів у Мюнхені. Так, у збірнику статей «Внешняя политика Чехословакии» відзначається: «17 октября Геринг и Риббентроп приняли делегацию словацкого и карпато-украинского автономных правительств».¹ Посилаючись на згадане видання, цю дату наводить і Б.Співак.² Український дослідник І.Стерчо вказує на те, що така зустріч відбулася 19 жовтня. Він, зокрема, пише: «...до Мюнхена прибули делегати Словаччини в особах мсгра д-ра Йозефа Тісо та заступника прем'єра Фердинанда Дюрчанського, а від уряду Карпатської України – міністер д-р Едмунд Бачинський. Всі три вони були

¹ Внешняя политика Чехословакии 1918–1939. – М., 1959. – С.557.

² Співак Б. Нариси історії революційної боротьби трудящих Закарпаття в 1930–1945 роках. – Львів, 1963. – С.265.

рівночасно міністрами федерального уряду ЧСР в другому кабінеті ген. Сірового, а тому їхня візита була в повному порозумінні з Прагою та за рекомендаціями Хвалковського. Дня 19 жовтня, в часі від 4:45 до 6:45 год. по полудні делегації, кожна окремо, мали розмови з міністром закордонних справ Йоахімом фон Ріббентропом.¹

Негативні прояви з боку Польщі та Угорщини, на думку М.Вегеша, тільки сприяли різноманітним акціям підтримки автономної Карпатської України. Прогресивні сили багатьох європейських країн співчували національно-визвольній боротьбі закарпатських українців. У середовищі українських емігрантів створювалися «Допомогові комітети», «Національні фонди допомоги Карпатській Україні», організувався збір коштів, медикаментів, продовольства. Все це свідчило про те, що український народ продовжував жити з надією відродження своєї державності, зародок якої його свідомі представники вбачали в Карпатській Україні.

Багато цікавого матеріалу присвячено питанням соціально-економічного та культурного становища краю наприкінці 30-х років. Достатня увага приділяється розгляду спроб уряду А.Волошина серйозно зайнятися проблемами народного господарства після Віденського арбітражу. Проте через активну політичну діяльність і низку зовнішніх факторів чимало завдань промислового виробництва, сільського господарства та торгівлі так і не було вирішено. Книга містить цінні відомості про погіршення соціальних умов життя населення Карпатської України та заходи щодо зменшення кількості безробітних, покращення страхування, медичного і пенсійного забезпечення тощо. Ґрунтовно проаналізовано релігійну ситуацію, діяльність

¹ Стерчо П. Карпато-Українська держава. До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919–1939 роках. Репринтне видання. – Львів, 1994. – С.165–166.

апостольського адміністратора, греко-католицького єпископа Д.Няраді, котрий відзначався своєю чіткою українською орієнтацією. Кабінет міністрів А.Волошина робив усе можливе, щоб стосунки між вірниками греко-католицької та православної конфесій залишалися доброзичливими.

У праці відзначається, що внутрішньополітична боротьба, яка розгорнулася на Підкарпатській Русі після проголошення автономії, віддзеркалювала двобій русофільського та українського напрямку. Відкритим, на наш погляд, залишається питання правової оцінки рішення уряду А.Бродія від 23 жовтня 1938 року в справі проведення плебісциту з приводу політичної ситуації та загрози поділу автономної території. Зауважимо, що відповідно до конституційних норм Чехословацької республіки подібна діяльність не входила до повноважень Кабінету міністрів А.Бродія. Після арешту 26 жовтня 1938 р. саме на це було вказано А.Бродію з боку Міністерства юстиції ЧСР.

У цілому авторська концепція періоду Карпатської України 1938–1939 років і вдало розроблена структура монографії дали змогу М.Вегешу дослідити проблему на широкому суспільно-політичному, економічному, соціальному й культурному фоні, загальнити та систематизувати як власні наукові пошуки, так і досягнення інших учених, котрі вивчають історію Закарпаття кінця 30-х років.

*«Актуальні та малодосліджені
проблеми історії України»,
Ужгород, 1998,
Випуск другий, С. 90–96.*

ПРО НОВУ КНИГУ МИКОЛИ ВЕГЕША

Наближається 60-річчя одного із етапів становлення Української державності – проголошення та існування незалежної Карпатської України – прологу української державності 1991 р. Закарпаттю напередодні Другої світової війни судилося пережити хвилюючі майже шість місяців національно-державного будівництва. Державність на Закарпатті творилася внаслідок диктату великих держав, таких як Німеччина і Італія, на Чехословаччину, складовою частиною якої з 1919 р. і було Закарпаття. Протягом 1938–1939 рр. Карпатська Україна змінила дві форми державного будівництва, а саме з 11 жовтня 1938 р. по 14 березня 1939 р. Закарпаття стало складовою частиною федеративної Чехословаччини, а в березні 1939 р. в краї була проголошена Карпато-Українська держава.

15 березня 1939 р. було і радісним і разом з тим трагічним для Карпатської України. Радісним було тому, що ця найменша вітка українського народу, по століттях боротьби за право жити вільним і незалежним життям, дійшла була до свого кульмінаційного пункту, будучи бодай на короткий час, суверенною державою українського народу. Радісною ця подія була і тому, що сталося це без пролиття крові, без перевороту, а конституційним шляхом.

Восени 1938 р. Закарпаття одержало автономію. Чехословаччинна перетворилася з унітарної на федеративну державу чехів, словаків і карпатських українців (жовтень 1938–березень 1939 р.) і 14 березня 1939 р. – в незалежну самостійну Карпатську Україну, яка мала стати зародком українського

державотворення під гаслами національної ідеї, самостійності, незалежності і соборності.

Проголошенню Української держави в Карпатах сприяв і зовнішній фактор. Він визначався тим, що сусідні держави мали територіяльні претензії щодо Чехословаччини. Це, зокрема, були вимоги Угорщини щодо своїх співвітчизників, які жили у південній частині Закарпаття і Словаччини. Угорщина ще у 1922 р. не хотіла примиритися з реальністю, що в результаті поразки в Першій світовій війні, вона втратила владу над значними територіями, поставила перед собою завдання про ревізію Тріанонського мирного договору і відновлення великої Угорщини, в дійсності загарбання усіх територій, якими вона володіла до 1918 р., тобто до розпаду Австро-Угорщини. Її союзниця Польща мала також вимоги супроти ЧСР щодо Тешіна і підтримувала ідею спільного угорсько-польського кордону за рахунок окупації Угорщиною Карпатської України. Вимоги Угорщини щодо Чехословаччини в 1938–1939 рр. активно підтримували Німеччина і Італія – дві фашистські держави, які також виступали за перегляд Версальського мирного договору. Обидві ці держави, як також Польща і Угорщина добре розуміли стратегічне значення Закарпаття, яке через своє геополітичне положення було зв'язковою ланкою тодішньої системи європейської безпеки у формі Малої Антанти. Саме тому чехословацький уряд напередодні національної трагедії робив усе можливе, аби втримати Закарпаття у складі республіки і дати відсіч зазіханням на нього не тільки з боку Угорщини, яка вважала Карпатську Україну «історично-угорською», але і претензіям на Закарпаття з боку Румунії.

Наприкінці 1930 років на Закарпатті постав ще один центр західноукраїнського національного життя. Отже, крім зовнішнього тиску на Чехословаччину, вирішенню державности на Закарпатті сприяв і внутрішній фактор. У цей час в

Чехословаччині загострилися міжнаціональні відносини. Кризу в цих відносинах спричинили вимоги судетських німців стосовно приєднання Судетської області Чехословаччини до Німеччини. Незадоволення національною політикою «єдиного» чехословацького народу висловили і словаки. Вони рішуче виступили проти чехословакізму і вимагали своєї участі в розбудові ЧСР. Словацькі лідери мали значну підтримку з боку гітлерівської Німеччини, яка і використала їх для розчленування республіки.

Надавши права німцям, словакам, чехословацький уряд змушений був надати автономію і Закарпаттю, яка була гарантована йому як Сен-Жерменським мирним договором, так і Конституцією з 1920 року. Напередодні надання автономії політична ситуація на Закарпатті була суперечливою. Різні угруповання – русофіли і тутешняки намагалися використати автономію для приєднання Закарпаття до Угорщини. Український напрям дотримувався єдності держави, розвитку українського життя в краї і підготовки до утворення своєї держави на теренах Чехословаччини. Таким чином українці краю не були сепаратистами, а враховуючи конкретну ситуацію, яка була в 1938–1939 рр. зберегти Чехословаччину як федеративну державу.

У нових умовах 1938 р. політичні рухи в краї – русофільський і український задля досягнення автономії проявляли готовність до спільних дій, до компромісу. Ідея консолідації знайшла підтримку і в депутатів чехословацького парламенту від Закарпаття. Уже на першій нараді 21 вересня 1938 р. представники обох напрямків прийняли заяву в якій говорилося: «у зв'язку з тим, що ми представники руського народу, усвідомлюючи свою відповідальність перед історією нашого народу і бажаючи забезпечити йому свободу та краще майбутнє, і саме його існування на його національній території,

заявляємо, що наш народ ніколи не відмовлявся від свого права на самовизначення і від права управляти сам собою. Та ще ми вимагаємо здійснення цього права в нинішній доленосний час, коли вирішується не тільки доля Чехословацької республіки, але і доля нашого руського народу». Була підписана спільна декларація, яку було вручено урядові ЧСР. 8 жовтня 1938 р. було створено Народну Раду Карпатської Руси, яка спеціальним меморандумом оголосила себе єдиним законним представником усіх руських земель. Український табір з тактичних міркувань погодився на те, щоб перший уряд автономного Закарпаття очолив А.Бродій.

Перший уряд був створений із депутатів чехословацького парламенту і в ньому більшість мали представники русофільського напрямку. Цей факт окремі дослідники, в тому числі і автор цієї монографії не вірно оцінюють, вважаючи, що це відповідало співвідношенню політичних сил в краї. Насправді, в уряд було запрошено керівника українського табору А.Волошина, який в той час не був депутатом чехословацького парламенту. Те, що русофіли мали більшість в парламенті в порівнянні з українцями є наслідком того, що на вибори вони йшли в блоці з чеськими партіями і це давало їм можливість мати місця в парламенті. Автори чомусь не враховують той факт, що у 1937 р. на Всезакарпатській маніфестації в Ужгороді українці різних партійних напрямків уже виступили спільно, в тому числі і комуністи краю. Свідченням вірності цієї тези є і те, що перший автономний уряд краю проіснував лише до 26 жовтня 1938 р., а всі наступні уряди були українськими. Українці провели вибори до Сойму Карпатської України, який прийняв доленосні закони для Закарпаття, обрали А.Волошина першим президентом Карпатської України.

Існування Карпато-Української держави в 1938–1939 роках після проголошення суверенітету Української держави стало помітним явищем нашого життя. За всі роки радянської влади на Закарпатті Карпатська Україна була передана забуттю, її вожді були переслідувані, а сам президент А.Волошин помер в Московській тюрмі, їх називали не інакше як українськими буржуазними націоналістами. За останні сім років інтерес до історії Закарпаття цих років значно зріс. Появилися нові локалпатріоти, які на основі історичних джерел намагаються написати справжню історію цього періоду, дати правильну оцінку керівникам Карпатської України. Це має і велике суспільне значення, бо сприяє консолідації української нації.

Питанням історії Закарпаття напередодні Другої світової війни і в період існування Карпатської України займаються як вітчизняні історики, так і закарпатські політичні емігранти, які після другої окупації Закарпаття Угорщиною покинули Закарпаття і проживають в діаспорі. З поміж зарубіжних дослідників слід відмітити В.Маркуся, В.Шандора, С.Росоху, Ю.Химинця. Велику увагу в правильному висвітленні історії Карпатської України зробив В.Маркусь, який написав ряд статей з історії цього періоду. Він обґрунтовує ці події і намагається заповнити білі плями цього періоду. С.Росоха видав книгу «Сойм Карпатської України», яка стала цінним джерелом для дослідників цього періоду.

В.Шандор і Ю.Химинець, як активні учасники будівництва Карпатської України збагатили мемуарну історію Закарпаття. Обидва дослідники намагалися зберегти «українську правду». При всій симпатії до думок В.Шандора і Ю.Химинця, які викладені в їх працях «Тернистий шлях до України» (Ужгород, 1996) та «Спогади» І.В.Шандора, які присвячені Карпатській Україні, слід сказати, що праці поважних авторів хибують на етноцентризм та брак розуміння об'єктивних оцінок інших

поглядів та концепцій панівних сил чи рухів в історії Закарпаття 20-х років ХХ ст. Зокрема русофільство на Закарпатті не знайшло в цих авторів належного розуміння. Винятком може бути тільки В.Шандор, який в тій чи іншій мірі займався цим питанням. Для них характерна повна відданість і віра у правоту української ідеології, що не завжди сприяє спокійному і об'єктивному висвітленню як подій, так і акцій, які відбувалися в цей час.

Із закарпатських дослідників необхідно вказати на колективну працю, написану під керівництвом професора І.Гранчака «Нариси історії Закарпаття» (Ужгород, 1996. – Т.ІІ). У цій праці є окремий розділ «Закарпаття в європейській кризі кінця 30-х років. Історичний досвід Карпатської України». Цей розділ писало 6 авторів. З методологічного і концептуального погляду ці автори намагаються поєднати «русинську» і радянську історичні школи, тенденційно применшуючи значення і впливи проукраїнських явищ і рухів на Карпатській Україні в 1938–1939 рр. Їх заслугою є те, що вони дають значний фактичний матеріал, але не дають однорідної оцінки подіям і зухам, намагаючись дати перевагу «русинським» орієнтаціям та збільшити ті помилки, які були допущені урядом Карпатської України в ті важкі часи, не враховують конкретний стан Карпатської України в ці важкі для краю часи.

До цього періоду відноситься і збірник, в якому поміщені матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 56 річниці Карпатської Січі під назвою «Карпатська Січ» (Ужгород, 1996). Тут поміщені дослідження і спогади про діяльність Карпатської Січі, як збройної сили Карпатської України. Кількаденний збройний опір окупантам у березні 1939 р. створив легенду не лише першого воєнного конфлікту Другої світової війни, але й посилив закарпатську вітку українського населення надією на возз'єднання в незалежній українській

державі усіх українських земель. Акт Карпатської України глибоко вразив українців у цілому світі, для яких Друга світова війна почалася у березні 1939 року.

Найбільш аргументовано і на основі досить широкої наукової бази дослідженням історії Карпатської України займався і займається М.Вегеш. З під його пера вийшло багато книжок, присвячених цій події. Він захистив кандидатську дисертацію і готує докторську дисертацію, в якій знайде своє відображення і історія Карпатської України 1938–1939 рр.

Пропонована читачеві нова монографія М.Вегеша «Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни» є завершальним етапом у дослідженні автора цієї проблеми. Автор розглядає історію Закарпаття в кінці 30-х років на фоні як всеукраїнському, так і міжнародному. Про це свідчать і назви розділів «Закарпаття у міжнародних відносинах (1938–1939 рр.)», «Вплив міжнародного фактору на соціально-економічне і культурне становище Закарпаття наприкінці 30-х років», «Суспільно-політичний розвиток Закарпаття напередодні Другої світової війни».

М.Вегеш у цьому дослідженні відкинув радянську методологію та історичну концепцію та користуючись нововідкритими джерелами, взявся до написання зрев'юваної історії Карпатської України. Сам автор вважає, що його завданням було дати не останню працю про цей період, лише підсумувати дотеперішні дослідження та представити сучасну українську інтерпретацію цього періоду, без чого не можна написати остаточної історії українського Закарпаття новітньої доби.

З ВЕРХОВИНИ НА ВЕРХОВИНУ

**(Погляд на перші п'ять томів історичних праць
проф. Миколи Вегеша з його десятитомника)**

Це й справді, як у співанці: з верха на верх, із бору в бір... Бо молодий чоловік, уроджений на поетичній Верховині, буквально недавно заявився в Ужгороді і навіть трохи розгублювався у розмові з професорами та докторами наук – сьогодні за якихось десять літ сягнув наукових верховин: став доктором наук, професором, академіком, лауреатом спеціальної науково-історичної премії імені авторитета Івана Крип'якевича, що давно і тихо осявав західноукраїнський окіл, а зараз, коли його ім'я вже не треба вимовляти пошепки (до речі, сила галичан у тому, що в часи, коли треба було тільки мовчати, вони пошепки та вимовляли святі для них імсна) побіч Михайла Грушевського підпер українську історіографічну науку силою свого таланту і доробку.

І ось Микола Вегеш – великою мірою натура поетична і романтична – голосно відкриває науці славетну Карпатську Україну і її натхненника Августина Волошина, розкриває її феномен. Росте Карпатська Україна, а з нею росте і Микола Вегеш як вчений. Якщо комусь потребується для написання примітивної кандидатської дисертації пару десятиріч, а докторська стає недосяжною точкою, то Микола Вегеш здолав відстань подвійного характеру за якесь десятиріччя, коли треба було підростати самому, влаштувати особисте життя, ростити двох синів, пити пиво і... писати дисертації...

Але нічого дивного немає. Здається, три династії вчених явила світові Верховина, одне село – Голятин – виявилось в цім ряду феноменальним, далеко не голою місциною на карті краю,

коли звідси й зачали дорогу три наукові династії – Блецканів, Зимомрів, Сюськів... І вже що не верховинець (куди не кинеш палицю) – то професор, доктор, академік... Додався й Микола Вегеш. Повторити банальне: працьовитість, наполегливість, відчайдушність? Коли розширити професійні рамки, як не нагадати про медика й еколога проф. Федора Теличка, або родину філологів Мишаничів, або світило з поетичного сузір'я Петра Скунця...

Хто знає, чи це наукове і культурно-мистецьке сузір'я за інших, тобто глибоко демократичних часів, скажімо, Першої Масарикової Республіки – а не в суціль тоталітарного режиму за більшовицького правління – хто знає, чи це сузір'я не стало б згущенішим, збагаченішим яскраво, насиченішим?! Бо ті обриси, що вимальовувалися з розвоєм науки й літератури на Підкарпатській Русі у 20–30-х роках, означені локальними вершинами імен Августина Волошина, Олександра Маркуша, Луки Дем'яна, Василя Гренджі-Донського, Марійки Підгірянки, Федора Потушняка, як іще й митців Ададьберта Ерделі чи Йосифа Бокшая, Федора Манайла... Бо зі стогоном і скрипом проривалися вершини за радянського режиму: нехай це й Іван Гранчак чи Михайло Тиводар, Дмитро Данилюк чи Стефан Мартон і Дизидерій Задор, чи Михайло Томчаній та Іван Чендей... Може, легше було начеб поза-ідеологічним Андрієві Кошці – художнику, Михайлу Кречку чи Євгену Станковичу, композиторам. Інакше інтелігенція була замкнута в клітці.

Лише самостійність України і злам комуністичної ідеології дозволили вихопитися цілій когорті молодих істориків, а серед них і Миколі Вегешу з верховинської глибинки насамперед. Через те я і сповідую демократичний, гуманний спосіб розвитку науки, мистецтва, літератури, надання можливості вільного змагання особистостей, а не творення рамок чи означення персональних доріжок, бо це нівелювало особистість і

прив'язувало її чи ставило в залежність служінню режимові, співробітництвом з КаГеБе. І тут страждали не лише історики чи філологи, а й фізики, що трудилися на військовий комплекс Імперії Зла. Яка могла бути тут природна обстановка для вияву таланту?! Служиш – добрий, не служиш – поганий, дороги немає! Це тяжко позначилося на півсторічній історії нашого краю, який не готовий був до спротиву тоталітаризму, і навіть за перше повоснне десятиріччя, двадцятиріччя тут не зросли сили, як це сталося в Угорщині, Чехо-Словаччині, Польщі, тут не народилися такі постаті, як Імре Нодь, Александер Дубчек чи навіть Лех Валенса, а тим паче Вацлав Гавел, які відкритим обличчям стали проти московських танків. Здавалося, залізничка перемагає... Та ба! Можна прострелити мозок – думку ж не вбить! – писав символічний Василь Симоненко в тяжких для України 60-х роках минулого вже, кривавого ХХ-го сторіччя.

Історична наука, ясна річ, за більшовицького режиму в Закарпатті страждала тенденційністю, поверховістю, одне слово – примітивністю. Історичний факультет був своєрідним філіалом КаГеБе: тут вирощувалися кадри для райкомів, обкому і обкатування майбутніх співробітників служби безпеки радянської імперії. Для мого письменницького ока це було надто прозоро. Але хто творив історичну тоталітарну науку, той же і ламав її постулати з проголошенням самостійності України. Це – парадокс, але він закономірний. Так само і письменники, художники, вся інтелігенція мусила трансформуватися разом зі суспільними процесами із безперспективного ладу в демократичний. Мінялися орієнтири, цінності, переосмислювалося минуле. Перші кроки в цьому напрямку зробив проф. Іван Гранчак і вся історична еліта, може, образно день-два перегодя. І це зрозуміло.

І ось, коли провідні з-позаду філологи ще захоплюються образом комуніста-більшовика у псевдолітературі Закарпаття чи

записують вигадані ними ж коломийки про радянську армаду-визволительку (в лапках), історики з тяжкою душею нелегко намагаються ламати стереотипи історіографічних дефініцій кремлівського режиму, поки що дивуються з феномена Карпатської України та її ключової фігури Августина Волошина. Перші борозни тут проклав рвйний Степан Білак, професор, доктор наук, який справді пошепки розповідав мені як пам'ятаю, про два томи справи Августина Волошина в Московському КаГеБе, які він гортав, дивувався, осмислював і повинен був умерти з тим, що бачив. Він і справді помер, але дві брошури, які написав у радянському стилі, щедро цитуючи документи, і саме звідти, наприклад, я черпав перші правдиві краплини відомостей про свою Республіку в Хусті. Найпростить мені Степан Білак, – прощін би? – я не вчитувався в його коментар, він був для мене ясен. Я читав цитати. Думаю, що ці дві книжки Степана Білака мав видіти і вчитель історії Микола Вегеш на Верховині, бо вони мали тираж і були доступні. І саме тут, зі Степана Білака, погому вже й Івана Гранчака та ін. і починається вивчення Карпатської України. Степан Білак, здається, і став доктором наук, професором саме на відкритті матеріалів Карпатської України. Але то був минулий час і в сучасному вимірі. Тому в 90-х роках виникла необхідність відкрити уже відкрите, мовби перевідкрити Карпатську Україну. За це щасливо взялася людина новішого покоління – Микола Вегеш, написавши кандидатську і докторську дисертації на цьому матеріалі.

Символічно п'ятитомник Миколи Вегеша й починається «Історією Карпатської України», де осмислені всі матеріали довкола неї: джерельна база, вітчизняна й зарубіжна, мемуари. Окремим розділом – міжнародний контекст Карпатської України. Другий том – продовження осмислення феномену Карпатської України. Акцентовано на соціально-економічних

питаннях, суспільно-політичних, культурно-національних. Завершується другий том списком літератури. Третій том присвячено Августину Волошину. Та ж історія Карпатської України, сфокусована на конкретну – виїмкову – особистість. Можна деталізувати розмову про ці томи, окремі розділи яких колись появлялися в друці як окремі брошури чи розлогіші публікації в наукових збірниках, журналах, газетах.

Хоч за порядком четвертий том на своєму місці, тут описані події, що мовби передують Карпатській Україні (край між двома світовими війнами). І, нарешті, модерний в нинішньому часі жанр портрета, історичного портрета, вервечка яких і в'яже проблему історичної науки. Правда, готуючи п'ятий том, можливо, дещо належало «дописати», допортретувати ті постаті, що в крайовій науці є помітними. Так само є прогалини у бібліографії Миколи Вегеша, як місцевих джерел, так і англомовних. Або – наскільки виправдані в четвертому томі «сторінки історії Міжгірщини» (чому не Волівщини?). Може, їх місце десь в іншому томі? Але мені не є відомим склад наступних п'ятьох томів, я суджу лише про перші п'ять, який містять матеріал. Інакше тут все логічно, зважено.

Які б не були проблеми з частковостями, вони – не головні. П'ятитомник (поки що) Миколи Вегеша є певним підсумком його історичних досліджень. З іншого погляду – це відтинок нашої історії, маю на увазі легендарну Карпатську Україну, в сенсі якої багато поетичного.

Крайова наука ще не знала підсумкового, най і попередньо, видання в п'ятьох томах (плюс ще п'ять), тим паче людини молоді. Але це абсолютно нормальне явище в українському чи російському минулому, коли науковець чи письменник підсумовує якийсь життєвий етап своєї творчості. Потому ця чудова практика була загублена в потоці радянської псевдоскромності. Та й письменники чи науковці радянського

минулого не «витримували» рамок більшовицьких вимог, коли все ревізувалося. А ті багатотомники з ХІХ століття, практиковані особливо російськими письменниками, нині є джерелом публікацій їх неповторних пізніше творів. Якби не було таких видань, чи мали би сучасники праці українських істориків від Михайла Драгоманова до Михайла Грушевського, фольклористів від Михайла Максимовича до Володимира Гнатюка? Чи мали б ми твори Пантелеймона Куліша чи – ближче – Івана Франка.

І останнє. Мій земляк, проф. Микола Вегеш на першому томі в дарчому написі дякує мені «за популяризацію» його скромної праці. Ні, Миколо, я не популярижую твої праці (це ліпше за мене зроблять твої учні – нинішні студенти), – я просто захоплений твоєю працею. Скорше захоплений – обсягом, темпом, продуктом.

В силу певних історичних обставин я люблю крайових істориків більше, ніж філологів, хоч є-м, зрештою, філологом. Я люблю їх за те, що вони гнучкіші в смаках і оцінках, оперативніші, продуктивніші. А ім'я земляка Миколи Вегеша мовчки кладу побіч Гранчакового, в ряду за ним, і, гадаю, інші історики-авторитети на мене не погніваються, бо знають, що тут є трохи і від земляцтва, і від захоплення, притаманного письменникові (а як інакше?), але й від зробленого Миколою, і це, зроблене, головний критерій оцінювання. Тому для мене сьогодні Едуард Балагурі, Дмитро Данилюк, Михайло Болдижар, Михайло Тиводар – це не просто професори, а вчені, які також неафішовано підсумували свій доробок на певному шляху, видавши одностомники чи двотомники, не значачи, що вони такими є. Як і «Нариси історії Закарпаття» (перші два томи) є певним науковим підсумком для проф. Івана Гранчака. Однак приклад проф. Миколи Вегеша – це не лише відродження

давньої доброї традиції – видавати підсумкові багатотомники – це започаткування крайової практики.

І просто – доробок вченого, як на молодий вік, вражає. Цим проф. Микола Вегеш і вирізняється з гурту молодих істориків, яким належить завтра-позавтра написати істинну історію краю, ступити крок вперед порівняно з попередниками – давні вони чи недавні.

«ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ» МИКОЛИ ВЕГЕША

Останнім часом на книжкових полицях з'являється багато нової історичної літератури, яка висвітлює різнобічні аспекти минулого нашого краю. Своєрідністю такого процесу є можливість сучасних істориків більш об'єктивно і неупереджено підходити до дослідження та висвітлення тих чи інших подій української історії. Поступово науковцями заповнюються прогалини історичного минулого названі «білими плямами». Цей процес безперечно радує. Проте видання фундаментальних, тим більше багатотомних історичних праць у наш час не побачиш. І ось нещодавно вийшли в світ п'ять томів «Історичних досліджень» доктора історичних наук, директора Науково-дослідного інституту Карпатознавства при УжНУ, професора Миколи Вегеша. Оглянувши оком усю післявоєнну історіографію, розумієш, що багатотомна праця є унікальним виданням.

Перші два томи присвячені автором історії Карпатської України 1938–1939 років. І тут немає нічого дивного, адже ця тема стала для Миколи Вегеша найголовнішою в його науково-дослідницькій роботі. Саме завдяки відданості вченого науковим принципам, широкому загалу читачів стали відомі героїчні та водночас трагічні події одного із найбільш замовчуваних і сфальсифікованих радянською історіографією періодів у історії Закарпаття.

На основі скрупульозного опрацювання цілої низки оригінальних джерел, більшість із яких вперше введені до наукового обігу, М.Вегеш зробив важливий внесок у фундаментальне вивчення і наукове обґрунтування історії Карпатської України. Цінність такого дослідження полягає у

його комплексному висвітленні. Читачам надано можливість ознайомитися із загальним спектром тогочасних проблем суспільства. Це і міжнародне становище Карпатської України у кінці 1938 – на початку 1939 років, громадсько-політичні взаєностосунки закарпатців з Галичиною та українською еміграцією, соціально-економічний, суспільно-політичний і культурно-національний розвиток регіону взагалі. Тобто авторові вдалося відобразити цілісну картину життя закарпатців напередодні Другої світової війни. Дослідження має безперебільшення загальноукраїнське значення, адже воно змушує переглянути і переосмислити багато історичних явищ, які довгий час залишалися «білими плямами» минулого. Микола Вегеш взявся за встановлення історичної справедливості і, необхідно визнати, що йому це вдалося.

Аналізуючи внутрішньополітичне життя краю наприкінці 30-х років, історик доводить, що на його розвиток безпосередній вплив мала міжнародна обстановка в Європі, а також зацікавленість сусідніх держав у територіальних придбаннях за рахунок Закарпаття. Акцентуючи увагу на основних напрямках діяльності двох автономних урядів, автор безапеляційно, але обґрунтовано довів полярність їх політичних орієнтацій. Комплексно змалювавши перебіг подій у Закарпатті, на основі документального обґрунтування він вперше у вітчизняній історіографії детально проаналізував роботу другого автономного уряду, який з кінця жовтня 1938 року очолював Августин Волошин. Прослідковуючи діяльність уряду аж до часу офіційного проголошення незалежності Карпатської України 15 березня 1939 року, автор дійшов висновку, що А.Волошин добре розумів тогочасну міжнародну ситуацію і цілком логічно займався пошуком союзників заради єдиної мети – «зберегти територіальну цілісність краю, захистити його населення від агресії фашистської Угорщини». Таким чином, на

думку автора, прем'єр-міністр, а згодом – президент Карпатської України був «політиком-реалістом». Визнаючи, що його владна політика носила авторитарний характер (ліквідація багатопартійності, введення цензури, закриття періодичних видань, проведення безальтернативних виборів до Союму), вона була цілком виправданою з точки зору необхідності стабілізації політичної ситуації в краї та уникнення анархії.

Заслугою М.Вегеша є і той факт, що дослідник, висвітлюючи ті чи інші суспільні проблеми в житті Карпатської держави, сміливо критикує односторонність поглядів на перебіг тогочасних подій як істориків радянського періоду, так і сучасних науковців. Зокрема, у полеміці з останніми проявилася ще одна характерна риса автора історії Карпатської України – вірність науковим принципам, які полягають в об'єктивному і неупередженому підході до дослідження та його всебічному висвітленні. У цьому відношенні, крім використаних архівних документів, опублікованих матеріалів та іншої історичної літератури, автор прийняв до уваги й чисельні спогади безпосередніх очевидців і активних учасників тих подій, що допомогло більш реально підійти до висвітлення проблеми.

У своїй праці «Історія Карпатської України (1938–1939)», яка вмістилася у першому і другому томах «Історичних досліджень» (біля 570 сторінок), Микола Вегеш звернув увагу і на такі важливі та впливові моменти, як регулярні провокації та напади угорських і польських терористів, посилені антиукраїнська й античеська пропаганда. Не оминув дослідник і маловідомі факти про політичну опозицію в урядових колах автономії, відносини між владою та партією УНО тощо.

В цілому утворення незалежної Карпато-Української держави М.Вегеш цілком справедливо розцінює як другу «після визвольних змагань 1918–20-х років» спробу «заявити перед цілим світом, що українська нація живе і готова до державного

життя». Адаже загальновідомо, що внаслідок бурхливого розвитку політичних подій «до Карпатської України була прикута увага всієї світової громадськості». Отже, можемо сміливо констатувати, що дослідження М.Вегеша історії Карпатської України в комплексі стало першим за більш ніж шістдесят років.

Головній особистості національно-визвольних змагань кінця 30-х років у Закарпатті присвячений третій розділ «Історичних досліджень», який називається «Августин Волошин: педагог, політик, людина». Дослідження про видатного нашого земляка, яке розміщене на 357 сторінках, заслуговує особливої уваги. Адаже вперше у вітчизняній історіографії життя й діяльність найвідомішої людини краю ХХ ст. досліджується у багатогранному комплексі, охоплюючи його життєпис, педагогічну, національно-культурну і громадсько-політичну спадщину. На основі архівних документів (як вітчизняних, так і зарубіжних), більшість із яких довгий час знаходилася під грифом «Цілком таємно», автор змалював цілісний портрет А.Волошина на тлі тогочасної епохи. Саме завдяки копiткій роботі сучасних дослідників, у тому числі й професора М.Вегеша, з імені Августина Волошина було знято гавро «вічного ворога». У праці знаходимо й підтвердження того, що «з іменем Августина Волошина пов'язані найвизначніші політичні й культурні здобутки закарпатських українців у першій половині ХХ ст.».

У своїй узагальнюючій праці про А.Волошина М.Вегеш простежив основні етапи становлення і розвитку вітчизняної та зарубіжної історіографії у питанні дослідження різнобічної спадщини героя Карпатської України. У цьому відношенні автор використав і зробив об'єктивний аналіз мемуарної літератури. Завдяки цьому А.Волошин постає перед читачем як професійний педагог, людина високоосвічена, духовно і національно незламна. Його педагогічна діяльність залишила добрий слід в

освітньо-виховному розвитку закарпатців. Особливо відзначено внесок А.Волошина у процес захисту рідної мови, що мало у той час не менш важливе значення ніж сьогодні. Автор «Історичних досліджень» вміло показав завзяту боротьбу проти мадяризації та чехізації, проти згубного впливу москвофільства, засмічення мови. Усі ці аспекти діяльності А.Волошина змальовані автором на основі скрупульозного опрацювання творів педагога, його публіцистики, виступів на шпальтах періодичних видань, а також аналізу матеріалів, які раніше публікувалися.

На особливу увагу сучасного покоління заслуговує розділ, де висвітлюється політична діяльність А.Волошина, його погляди на розвиток внутрішньополітичного життя краю, аналіз міжнародної обстановки тощо. Ця проблема до останнього часу була найменш дослідженою і виділялася на фоні історії «білими плямами». Микола Вегеш, послідовно аналізуючи перипетії політичного розвитку Закарпаття у кінці 30-х років ХХ ст. аргументовано доводить, що політика уряду А.Волошина, враховуючи зовнішньополітичні чинники, з одного боку, та кризові явища внутрішньої політики – з іншого, була виваженою і політично виправданою. А.Волошин як політик пройшов добру школу політичного життя. Він стояв біля колиски розбудови багатопартійної системи в Закарпатті, організувавши Руську Хліборобську (Земледільську) Партію, а згодом Християнсько-Народну (очолював 14 років) та партію УНО. Його особиста заслуга полягала у реалізації автономії краю у кінці 1938 року. Історик М.Вегеш у своєму дослідженні використав і матеріали допитів А.Волошина після його арешту співробітниками радянських спецслужб, які свідчать про розмаїту політичну діяльність президента Карпатської України. Таким чином, Миколі Вегешу в третьому томі «Історичних досліджень» вдалося на науковому рівні простежити всі аспекти багатогранного життя Августина Волошина, цим самим віддати належне його активній діяльності на благо батьківщини.

До четвертого тому праці професора Миколи Вегеш увійшла книга під загальною назвою «Закарпаття між двома світовими війнами». У хронологічній послідовності автор розкрив такі суспільні проблеми, як політичне становище та взаємовідносини Закарпаття і Східної Галичини в 1918–1919 роках, Закарпаття і Угорщина в 1918–1939 роках, розвиток культури краю в міжвоєнному двадцятилітті та інше. Ввівши до наукового обігу нові архівні документи, М.Вегеш дослідив державно-правову діяльність урядів Західно-Української Народної Республіки, показав роль зовнішньополітичних факторів на розвиток політичних подій у західноукраїнських землях. На серйозному науковому рівні автор проаналізував причини невдач національно-визвольних змагань українського народу в 1918 – на початку 20-х років і довів їх велике значення для формування самосвідомості місцевого населення.

Особливої уваги заслуговує розділ «Закарпаття і Угорщина в 1918–1939 роках», де автор на основі нових архівних джерел показав згубну для політичного розвитку краю діяльність угорських політичних кіл, які горіли бажанням «повернути Закарпаття у лоно Святостефанської коронної держави». Підкріплюючи свої доводи документальними матеріалами, дослідник уміло показав істинні причини «політичного ажіотажу» навколо Закарпаття, роль угорської іреденти в антидержавних акціях тощо. Цим самим він черговий раз довів безпідставність закидів деяких угорських дослідників про «споконвічну» приналежність краю до Угорщини. Микола Вегеш системно змалював етапи діяльності проугорських сил у краї, підтвердивши, що їх активність постійно «стимулювалася» Будапештом (матеріально-фінансова і кадрова допомога). До такої «співпраці» залучалися й русофільські діячі А.Бродій, С.Фенцик, Й.Камінський та інші, чим самим знехтували реальними бажаннями місцевого населення.

У контексті проблем розвитку культури Закарпаття 20–30-х років автор «Історичних досліджень» торкнувся різнобічних аспектів від діяльності «Просвіти» і театрів до характеристики літератури та періодики тих часів.

Не міг оминати Микола Вегеш й історії рідної Міжгірщини. В окремих нарисах наводяться маловідомі широкому загалу читачів факти із сільського життя мешканців мальовничого куточку Закарпаття. До розділу «Сторінки історії Міжгірщини» увійшли дослідження про місцеву «Просвіту», про героїчні та трагічні долі патріотів, які пройшли через пекло угорського та радянського терору та інше.

П'ятий том «Історичних досліджень» М.Вегеша присвячений видатним українським історикам, серед яких В.Антонович, М.Грушевський, І.Крип'якевич, Д.Багалій, В.Смолій, а також дослідники політичного розвитку України В.Липинський та І.Левчук-Рудницький. Значне місце відводиться провідним ученим Ужгородського університету І.Гранчаку, Т.Сопку, І.Шульзі та багатьом іншим, які сприяли становленню історичної науки в найстарішому вищому навчальному закладі Закарпаття. Подані також історико-біографічні нариси про сучасних дослідників минувшини, які й сьогодні продовжують працювати в царині історичної науки (В.Грабовецький, М.Тиводар, В.Задорожний, Д.Данилюк, П.Федака та інші).

Багатотомне видання професора Миколи Вегеша «Історичні дослідження» є цінним подарунком не тільки для наукового загалу читачів, а й для молодшої генерації, яка цікавиться історичним минулим нашого краю. Приємно, що саме завдяки таким працям заповнюються прогалини в недосліджених проблемах, а то й виправляються помилки, викликані замовчуванням та перекручуванням реальних історичних подій у радянські часи. Поява на світ багатотомника Миколи Вегеша зайвий цьому приклад.

НЕСТОР – ЛІТОПИСЕЦЬ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Цими днями виповнюється 63 річниця тріумфальної і трагічної сторінки в історії нашого краю – Карпатської України, О 15 годині 20 хвилині 15 березня 1939 року на засіданні Сойму було проголошено незалежність Карпатської України. Президентом став Августин Волошин. Сойм ухвалив закон, який містив такі положення: «1. Карпатська Україна є незалежна держава. 2. Назва держави є: Карпатська Україна. 3. Карпатська Україна є республіка з президентом, вибраним Соймом Карпатської України, на чолі. 4. Державна мова Карпатської України є українська мова. 5. Барва державного прапора Карпатської України є синя і жовта, при чому барва синя є горішня, а жовта є долішня...». Було затверджено також і нинішній гімн України – «Ще не вмерла Україна...». Однак рішення було прийнято під гуркіт гармат. В ніч з 13 на 14 березня 1939 року угорська армія вторглася в Карпатську Україну...

Ще донедавна широка громадськість області, учнівська та студентська молодь практично мало відали про діяльність угорської іреденти на Закарпатті в міжвоєнний час, кровопролитні бої оборонців Карпатської України – карпатських січовиків, видатну постать Августина Волошина.

Кому ж ми завдячуємо за повернення доброго імені героїв Карпатської України, за відтворення історичної правди та справедливості? Без сумніву, це – когорта вчених-істориків краю. Їх імена добре відомі: В.Худанич, В.Задорожний, М.Болдижар, В.Лемак, М.Токар та інші. Втім, на цілих сто відсотків можна гарантувати, що справжнім нестором-

літописцем Карпатської України є доктор історичних наук, професор кафедри політології УжНУ Микола Вегеш. Адже йому належить найбільш плідний науковий доробок у поверненні до нас Карпатської України.

Наукове зацікавлення та скрупульозне вивчення Карпатської України вченим розпочалось ще в умовах розвалу СРСР. В той час, коли на Західній Україні майоріли синьо-жовті прапори і на мітинги збирались прихильники Руху, на Закарпатті дебатовалась «проблема» русинства та автономії області. В тодішніх умовах це фактично означало підриє державного згуртування українського етносу. Однак, саме в такій ситуації Микола Вегеш публікує низку газетних статей про Карпатську Україну і Августина Волошина, січових стрільців з Міжгірщини, синьо-жовтий прапор. І все це на сторінках... «Радянської Верховини»!

1991 року Миколі Вегешу, як аспіранту УЖДУ, фактично приписали «супер-актуальну» тему: «Соціальна індустріалізація на західноукраїнських землях повоєнного періоду». Втім, він досліджував свою тему. Поринувши в архівні документи та періодичну пресу міжвоєнного періоду, він практично «жив Карпатською Україною». І результати не забарились. В 1993 році з'являється його праця (у співавторстві із проф. В.Задорожним) «Велич і трагедія Карпатської України».

Наступного року він успішно захищає кандидатську дисертацію на тему: «Карпатська Україна в 1938–1939 рр.: соціально-економічні і політичні аспекти». Це було вагоме слово в історичній науці незалежної України. Адже, до цього Карпатська Україна лаконічно замовчувалася або висвітлювалася в стилі піарівських фраз-слоганів: «Павутиння омани», «Народ за ними не пішов», «Слуга кількох господарів», «Волошин і фашисти»... Прикро, що і зараз деякі відомі історики ставлять під сумнів державотворчу діяльність уряду Карпатської

України, ідеалізують єдиний фактор – підтримання стосунків А.Волошина з Німеччиною. Можливо, це – журба з приводу розвалу імперії СРСР та девальвації імперського мислення, неприйняття сутності націоналізму як патріотизму по відношенню до рідного етносу? На наше переконання, справа тільки у маренні єдиновірною парадигмою історії минулої доби. Сучасне покоління українців позбавлене ідеологічних штампів. Тому, молодий історик Микола Вегеш впевнено і переконливо твердив, що «Німеччина була єдиною країною, яка обіцяла Карпатській Україні своє покровительство. Враховуючи той факт, що жодна з великих країн того часу цього не робила, політичну орієнтацію кабінету А.Волошина на Німеччину слід вважати оправданою і такою, що була спрямована на забезпечення територіальної цілісності кордонів молодій держави. Орієнтуючись на Німеччину, Августин Волошин і його однодумці думали про Україну».

Поступово з'являються серії публікацій у провідних часописах: «Український історик» (США), «Україна і світ» (Торонто), «Визвольний шлях» (Лондон), «Сучасність» (Мюнхен – Київ), «Український історичний журнал» (Київ), «Дзвін», «Голос нації» (Львів) та багатьох інших; на сторінках практично всіх газет нашої області.

Тому, присудження Миколі Вегешу премій імені В.Гренджі-Донського (1993 р.) та імені І.Крип'якевича (1996 р.) стало тільки скромним відзначенням вченого-історика. Творчий запал фахівця-історика та витонченого політолога-аналітика, прагнення донести результати своїх досліджень до широкого читача спонукали до більшого. Вже 1998 року доцент кафедри історії України Микола Вегеш захищає докторську дисертацію на тему: «Закарпаття в контексті центральноєвропейської кризи напередодні Другої світової війни». Ґрунтуючись на солідних архівних даних Державного архіву Закарпатської області, архівів

М.Львова, Росії, Чехії, Румунії, Угорщини, дослідник акцентував увагу на міжнародних чинниках політичного розвитку краю перед Другою світовою війною. Тематика Карпатської України знайшла своє логічне продовження, адже висновки аргументувались новими архівними документами, мемуарною літературою.

Знову ж таки послідували визнання. 1999 року Микола Вегеш обраний академіком Міжнародної слов'янської академії. 2000 року – вже член вченої ради Американського Біографічного Товариства. Цього ж року він став директором Науково-дослідного інституту Карпатознавства УжНУ. За короткий проміжок часу (вже професор кафедри політології) Микола Вегеш зумів згуртувати довкола себе творчий колектив інституту, провідних спеціалістів, молодих фахівців. Проводиться активна науково-дослідна робота. Про це свідчить тільки промовистий факт – за десятиліття інституту побачило світ 14 збірників «Карпатика» із різноплановою тематикою. З них – 8 за останні 2 роки роботи інституту під керівництвом Миколи Вегеша. Відзначимо, що готується плановий збірник, що буде присвячений виключно Карпатській Україні.

Зауважимо, що ряд науковців є здібними дослідниками і менше педагогами. І навпаки – хороші педагоги хибують науково-дослідницькими рисами. В творчій особистості Миколи Вегеша ці дві лінії оригінально і гармонійно сполучені. Ще б пак! Він працював учителем середньої школи 8 років, за плечима й п'ятирічне навчання на історико-педагогічному факультеті Івано-Франківського державного педагогічного інституту ім. В.Стефаника. Така база дозволила йому вже в 23 роки стати головою методичного об'єднання вчителів історії і суспільствознавства Міжгірського району. Як пригадує колишній учень Синевирської СШ (тепер-викладач кафедри історії України) Василь Міщанин, уроки Миколи Миколайовича

були одними з найцікавіших в школі. У довільній розповідній формі він відтворював в уяві учнів історичне минуле України. Історія немов поряд з тобою. Князі Київської Русі, гетьмани, кошові отамани, Тарас Шевченко серед членів Кирило-Мефодіївського товариства...

Пригадую і я один цікавий момент. Одного разу (десь на 3 курсі історичного факультету УжДУ) група слабо підготувала питання на семінарському занятті з історії України. Проводив семінар Микола Миколайович. Після декількахвилинної колективної мовчанки він почав розповідати матеріал. Жваво, енергійно, із доречним гумором та історичними порівняннями, складалось враження ніби він сам був учасником подій, що передували Другій світовій війні. Після дзвінка група була, як тепер кажуть, «в шоці» від вражень про майстерність історика-професіонала.

Наразі Миколі Вегешу тільки 40 років. А як багато зроблено! Сотні статей, десятки монографій... Готується десятитомник праць вченого. Вже побачили світ 5 томів «Історичних досліджень». Перші два томи присвячені темі Карпатської України, а третій – постаті Августина Волошина. Наскрізна ідея фундаментального дослідження полягає у положенні, що Карпатська Україна (поряд із визвольними змаганнями українців 1918–1921 рр.) є однією із форм державності українського етносу в ХХ ст. Її детальне відтворення, донесення до широкої громадськості краю (насамперед молоді), на наше глибоке переконання, і складає результат творчих зусиль, невтомної праці професора Миколи Вегеша. Він, без долі сумніву, є патріотом, нестором-літописцем та достойним сином Карпатської України!

**ВОНИ БОРОНИЛИ КАРПАТСЬКУ УКРАЇНУ:
НАРИСИ ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ
ЗАКАРПАТСЬКИХ УКРАЇНЦІВ**

(М.М.Вегеш, М.В.Делеган, О.Д.Довганич та ін.;

[Відп. ред. М.М.Вегеш] (Ужгород: Карпати, 2002. – 709 с.)

Тривалий період бездержавного буття українського етносу зумовив труднощі відтворення історичної пам'яті та справедливості. Донедавна важливі сторінки історії, власне, національно-патріотичної боротьби українства солідарно замовчувались або фальсифікувались у вигідному тоталітарному пресингу ракурсі. Особливо це стосується тих регіонів України, де активно насаджувались доктрини асимілятивної політики. Не винятком було і Закарпаття.

Специфікою Закарпаття міжвоєнної доби було співіснування та протиставлення русофільського, українофільського та русинофільського напрямків. Виключно протиріччя між представниками цих суспільно-політичних напрямків беруть на озброєння теоретики та практики сучасного неорусинства. Тому принагідною є поява серйозних та скрупульозних історичних досліджень, що за ширмою протиріч окремих політиків, які фінансувались іноземними державами, на широкому історичному тлі висвітлюють реалії суспільно-політичного та етнокультурного життя українців Закарпаття 1919–1939 рр.

Рецензована праця відомих українських істориків (під редакцією проф. М.М.Вегеша) постає саме таким комплексним дослідженням історії Карпатської України та трагічних сторінок Карпатської Січі напередодні Другої світової війни. Творчий колектив дослідників (М.М.Вегеш, М.В.Делеган, О.Д.Довганич,

В.В.Мішанин, М.Ю.Токар, П.М.Федака, І.В.Хланта, О.В.Хланта, В.І.Худанич, П.П.Чучка) презентував наукове видання, побудоване за історико-проблемним та ретроспективно-хронологічним принципами дослідження. Саме тому розмаїтим є детально відтворений спектр історичної місії Карпатської України.

Детальним та скрупульозним є перший розділ «Карпатська Україна 1938–1939 рр. в джерелах та історіографії». Дослідниками виявлено та введено в науковий обіг значний масив нових архівних документів.

Цінні архівні та опубліковані документи виразно доповнює закарпатська та галицька періодика. Зауважимо, що дослідники об'єктивно оцінюють авторські статті та критично аналізують повідомлення тогочасної преси. Особливо це стосується галицької періодики.

Досліджуючи Карпатську Україну в міжнародному контексті, автори детально проаналізували зміст друкованих видань Польщі, Угорщини, Великобританії, Франції, Італії, Югославії, Румунії, Ірландії, Швеції та Німеччини. Чисельні газетні матеріали цих держав засвідчують важливість «підкарпатської проблеми», міжнародний резонанс через зближення уряду А.Волошина з Німеччиною.

Окремим типом джерельної бази представлено мемуарну літературу. Відсутність (недоступність) документальних матеріалів не означає повне знищення народної пам'яті. Практичне значення праці в наступному. Автори відзначили, що наймасовішим місцем розстрілів карпатських січовиків стало місце біля Верецького перевалу. Очевидці тих подій переконливо свідчать про розстріли. Втім, із 1996 р. понині фігурує «проблема» встановлення пам'ятного знаку на Верецькому перевалі в честь 1100-річчя віднайдення угорцями батьківщини. Українські громадські організації справедливо

виступили із протестом проти «історичної агресії сусідньої держави». Автори дослідження аргументовано твердять про доцільність на офіційному рівні визнати факти розстрілів оборонців Карпатської України. Однак, для цього потрібні документи архівів Польщі та Угорщини. Зрушення в цій справі поки немає.

Грунтовним є аналіз історіографічного доробку вітчизняних дослідників Карпатської України та Карпатської Січі. Можна посперечатись із дослідниками щодо тези «...національна, всеукраїнська упередженість заважала авторам побачити проблематику Закарпаття в усій її складності та багатогранності». Адже будь-яка національна історична думка є свого роду «упередженою». Поки що в історичній науці немає єдиновірних критеріїв та підходу. Версії всесвітньої історії на засадах космополітичної доктрини суспільно-економічних формацій та цивілізацій засвідчують пріоритетність розвитку «цивілізації» автора, що є тільки свідченням того ж національного «упередження». В працях В.Пачовського, М.Колодзінського, В.Гренджі-Донського проілюстрована саме патріотична позиція «української упередженості». Тільки зараз, коли джерельна база є розширеною, можна твердити про певну об'єктивність досліджень.

Без сумніву, радянська ідеологічна машина вплинула на «правильність» висвітлення теми Карпатської України. Характеризуючи праці радянського періоду, дослідники відзначають що було зроблено. Інша справа – як у рамках методологічної вульгарномарксистської доктрини інтерпретувались події 1938–1939 рр. Тому дослідники справедливо розмежовують наукову скрупульозність та данину кон'юнктурності в працях І.Попа, В.Ганчина, А.Пушкаша, Ю.Сливки, П.Халуса, М.Швагуляка. Особливо це стосується міжнародного становища Карпатської України.

На нашу думку, потрібно було б розмежувати «дорадянську», «радянську» та «вітчизняну» історіографію. Адже наразі «вітчизняна» мається на увазі українська. Закономірним стало відродження історичної пам'яті про Карпатську Україну в умовах незалежності України. З'явилися праці М.Вегеша, О.Довганича, В.Худанича, М.Болдижара, І.Гранчака та ін. Аналізуючи чисельні праці вітчизняних дослідників, справедливо вказується на необґрунтовані положення І.Попа та В.Галаса. Неорусинські скептичні трактування історії Закарпаття цих дослідників заперечують більшість сучасних дослідників.

Оригінальною є зарубіжна історіографія Карпатської України. Автори детально аналізують праці А.Шмідта, Д.Софронія, Н.Коцауера, І.Фляйшхауера, Д.Злепка, М.Адама, В.Косика, П.Магочія, П.Стерча, В.Маркуся, В.Шандора та ін. Специфіка праць, породжена умовами вільної наукової творчості, полягає в залученні значного масиву джерел, наявною є певна ідеалізація подій.

З точки зору ілюстрації континуїтету національно-визвольної боротьби закарпатських українців протягом 1918–1939 рр. важливим є другий розділ праці «Історичні передумови Карпатської України». В окремому параграфі «Біля джерел майбутньої незалежності (1918–1919 рр.)» М.М.Вегеш висвітлює державотворчі змагання на Закарпатті в загальноукраїнському контексті.

М.М.Вегеш детально відтворив події Гуцульської республіки на Рахівщині (листопад 1918 – червень 1919 рр.), славної сторінки в історії краю – Всенародних зборів в Хусті 21 січня 1919 р. і проголошення злуки з Україною. Відкидаючи необґрунтовані положення окремих дослідників, М.М.Вегеш переконливо твердить про чітку національно-патріотичну орієнтацію лідерів С.Клочурака, І.Климуша, Є.Пузи, які

побували в Станіславові і були прийняті Головою Української Національної Ради Є.Петрушевичем. Простежуючи еволюцію єднання українських земель, автор підкреслює наслідки таких державотворчих змагань краян. А саме: 22 січня 1919 р., в день проголошення акту злуки УНР та ЗУНР, а прийнятому Універсалі та в документах Трудового Конгресу України від 28 січня 1919 р. чітко фіксувалась належність Угорської Русі до соборної України.

Становлення та діяльність товариства «Просвіта» на Закарпатті в міжвоєнний час висвітлив П.М.Федака.

Формування майбутніх будівничих Карпатської України перебувало також в умовах політичного плюралізму Чехословаччини. Діяльність політичних партій в краї протягом 1920–1938 рр. аналізує М.Ю.Токар. Відзначимо, що автор власним скрупульозним підходом повністю заперечує трактування політичних партій як «клубів за інтересами».

Міжнародне, внутрішньополітичне, соціально-економічне та духовно-культурне становище Карпатської України висвітлено в третьому розділі «Карпатська Україна – незалежна держава». Розглядаючи проблему Карпатської України на міжнародній арені, М.М.Вегеш висвітлив передумови, причини та власне трагічні для Чехословаччини та краю рішення Мюнхенської конференції (вересень 1938 р.) та Віденського арбітражу 2 листопада 1938 р. Треба погодитись із висновком автора щодо дотримання урядом орієнтації на Німеччину, «...переслідуючи при цьому єдину мету: зберегти територіальну цілісність краю, захистити його населення від агресії фашистської Угорщини». Об'єктивно оцінює дослідник події 14–15 березня 1939 р. пов'язані з евакуацією чеських військ.

Новий уряд на чолі з А.Волошином проводив чітку українську орієнтацію. У зв'язку з цим русофільський напрям був повністю виключений із суспільно-політичного життя краю.

М.М.Вегеш правильно зауважує, що такий крок прем'єр-міністра був «невиправданим і помилковим». Теж стосується відмови реєстрації Центральною виборчою комісією кандидатського списку депутатів від колишньої Аграрної партії та «Групи підкарпатських русинів». Однак, розглядаючи суспільно-політичне тогочасне життя краю у всій його складності (проугорська «п'ята колона», напади польських та угорських терористів та ін.), автор справедливо твердить про вимушеність згортання демократичних процесів та авторитарний характер влади Карпатської України.

Центральним постає четвертий розділ праці вчених «Карпатська Україна в боротьбі». Дослідники (М.М.Вегеш та В.І.Худанич) детально відтворюють проблему виникнення, структури та діяльності Організації Народної Оборони Карпатська Січ (ОНОКС). Автори не перебільшують, а реально оцінюють кількісний склад Січі (до двох тисяч чоловік). Детально висвітлюючи чесько-українські бої 13–14 березня в м.Хусті, вчені залучають свідчення очевидців та сучасників подій; фактично вперше аналізують цей трагічний епізод методом перехресного аналізу джерельного матеріалу, так, в окремій таблиці (згідно опублікованих свідчень сучасників подій) подають різні варіанти загиблих січовиків та чеських вояків. Таким чином, виникнення опозиції всередині українського табору дійсно прискорило трагедію Карпатоукраїнської державності.

Однак, власне, виникнення ОНОКС автори пов'язують із дестабілізацією суспільно-політичного життя краю нападами угорських та польських терористів, діяльністю угорської «п'ятої колони», античеською, антиукраїнською пропагандою та диверсіями. Залучаючи значний масив документальних свідчень та архівних документів М.М.Вегеш висвітлює діяльність терористичних організацій І.Гейша та М.Козми

(«Рондьошгарда») та банди чорносорочечників, створених С.Фенциком, які допомагали поверненню Закарпаття в лоно гортіївської Угорщини. Терористичні акції завдали значних матеріальних збитків та моральної шкоди. З огляду на це закономірним і виправданим було рішення А.Волошина щодо створення концентраційного табору Думен поблизу м.Рахова. Проте в цьому «концтаборі» не було страчено жодного із порушників закону в Карпатській Україні. Такі висновки дослідника важливі і переконливо спростовують голослівні заяви сучасних теоретиків та практиків новітнього русинства на шпальтах «Подкарпатської Русі» про загибель сотень людей в таборі Думен.

О.Д.Довганич, використовуючи архівні документи, більшість з яких вперше залучено до наукового обігу, висвітлив трагічні сторінки оборони Карпатської України, репресії угорських (а згодом – радянських) поневолювачів проти карпатських січовиків.

В.І.Худанич і М.М.Вегеш висвітлили також важливу сторінку історії Карпатської України та Січі – діяльність українських патріотів в еміграції протягом 1938–2000 рр.

Крім детальних документальних свідчень, Карпатська Україна та Січ знайшли своє увіковічнення в різноманітних жанрах народної творчості, зокрема, піснях і переказах. Цей аспект вдало висвітлив І.В.Хланта.

Деталізуючи окремі аспекти висвітлених проблем автори рецензованої праці влучно доповнюють свої студії розділом «Карпатська Україна в портретах». У цьому розділі чільне місце присвячено президенту Карпатської України А.Волошину. М.М.Вегеш і П.П.Чучка детально змалювали біографічні моменти відомого політичного діяча, його суспільно-політичну та культурно-освітню роботу. Зауважимо, що дослідники далекі від ідеалізації постаті А.Волошина, дотримуючись принципу

історизму, вони акцентують увагу на умовах тогочасної доби, можливостей окремої особи та об'єктивної дійсності іноземного панування.

Відомі історики М.М.Веґеш, Л.Д.Довганич та М.Ю.Токар в окремому параграфі «Будівничі Карпато-Української держави» у формі історико-політичного портрета змальовують долі відомих діячів історії краю міжвоєнного періоду. Це відомості про життя та роль в розбудові Карпатської України Д.Бандусяка, Е.Бачинського, В.Бірчака, М.Бращайка, В.Гренджі-Донського, Д.Климуша, Ю.Перевузника, Ф.Ревая, Ю.Ревая, І.Рогача, С.Росохи, В.Шандора, А.Штефана та ін. Прикметно, що тільки простий аналіз 33 історико-політичних портретів будівничих Карпатської України повністю заперечує експортний зміст та характер національно-визвольної боротьби закарпатських українців. Адже, із 33 охарактеризованих дослідниками діячів тільки четверо не були уродженцями історичного Закарпаття (В.Бірчак, Я.Голота, М.Колодзінський та О.Ольжич).

В окремому параграфі праці М.Ю.Токар окреслив також біографічні відомості та наукову діяльність відомих дослідників Карпатської України М.М.Болдижара, М.М.Веґеша, І.М.Гранчака, О.Д.Довганича, П.Р.Магочія, П.Ю.Стерча та В.І.Худанича. Дослідник справедливо вказав на заслуги кожного вченого у дослідженні Карпатської України, еволюцію поглядів окремих вчених.

Шостий розділ праці «Карпатська Україна, Карпатська Січ і ОУН в документах» представляє підготовлені О.Д.Довганичем, М.В.Делеганом та О.В.Хлантою документи Державного архіву Закарпатської області.

Заслугою авторів праці (М.М.Веґеш, О.Д.Довганич, В.І.Худанич) є публікація переліку воїнів Карпатської Січі та активістів Карпатської України. Історія розпорядилась так, що в списку знаходимо і прізвище одного із авторів рецензованої

праці – професора, доктора історичних наук В.І.Худанича. Зауважимо, що опублікований список репресованих є уточненим і доповненим. Перспектива пошукової роботи – студії в зарубіжних архівах. Відзначимо також, що джерела та література, використані при написанні праці, становить 1194 гасла. Це ще раз засвідчує рівень наукової скрупульозності дослідників.

Характеризуючи працю відзначимо про незначні помилки (опечатки?), що зустрічаємо в тексті. На наш погляд, термін «пришельці» варто було б замінити на «емігранти» (С.76). Поняття «рееміграція» (С.243) недоречно прикладати до українців Закарпаття, що мігрували за океан. Це була нова хвиля, власне, української еміграції; реемігрувати могли іноземці, які були іммігрантами на Закарпатті. На стор. 122 вказано «10 листопада» (потрібно – «10 вересня»). На стор. 559 вказано «26 березня» (потрібно – «28 березня»). в «березні 1935 р.» (потрібно – «березні 1939 р.»). Однак такі зауваження аж ніяк не впливають на загальну високу позитивну оцінку рецензованого видання.

Відзначимо, що колектив авторів повністю досяг поставленої мети – об'єктивне висвітлення процесів соціально-економічного, суспільно-політичного і національно-культурного розвитку Карпатської України напередодні Другої світової війни. Тому потрібно вітати появу важливого дослідження історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців. Історична пам'ять українського етносу в незалежній Україні повинна бути відродженою. Саме в такому аспекті полягає заслужена місія колективу авторів видання «Вони боронили Карпатську Україну».

*Вісті тижня,
2002, 28 червня
№22 (194)*

ЧАС ДИКТУВАВ ПОЯВУ ЦІЄЇ КНИГИ

Березневий передвиборний марафон і пов'язані з ним події надовго запам'ятаються жорсткістю кампанії, яка ще буде мати логічне продовження. На їх фоні ніщо не могло затьмарити суспільно-політичне значення презентації в області «Вибраних творів» президента Карпатської України А.Волошина, її часописця, верховинського Будителя В.Гренджі-Донського, низки робіт просвітницького характеру.

Однак найбільшу значимість і успіх мала повсюдно в наукових колах Ужгорода, на Красному Полі, в Хусті, Міжгір'ї і Келечині книга нарисів національно-визвольної боротьби «Вони боронили Карпатську Україну», видана в Ужгороді видавництвом «Карпати» в лютому цього року під редакцією доктора історичних наук, професора УжНУ М.Вегеша. Передмову до неї підготував голова Закарпатської обласної державної адміністрації Г.Москаль, засвідчивши цим особисту зацікавленість і причетність до цього наукового дослідження і його державне значення.

Фундаментальна праця «Вони боронили Карпатську Україну», авторами якої є М.Вегеш (керівник), науковці УжНУ і дослідники-патріоти краю М.Делеган, О.Довганич, В.Міщанин, М.Токар, П.Федака, І.Хланта, О.Хланта, В.Худанич, П.Чучка, заслуговує на те, щоб стати настільною книгою кожного закарпатця, поза як березневими подіями 1939 року всебічно висвітлює красні і трагічні сторінки боротьби закарпатців за українське державне утворення на окремо взятій українській території. Тобто, бажання мати свою державність разом з братами з Великої України.

Важкою була хресна дорога окремих авторів багатьох

наукових досліджень цієї тематики до творчої Голгофи – книги нарисів «Вони боронили Карпатську Україну». Вчитель історії Синевирської ЗОШ I–III ступенів, а згодом аспірант УжНУ Микола Вегеш ще наприкінці 80-х років ХХ ст. разом з автором цих рядків та журналістом Василем Пилипчинцем видруковує у райгазеті «Верховина» ряд статей – галерею визначних постатей, борців Карпатської України, родом з Міжгірщини і Галичини. Ще в глибинних нетрях посткомуністичної України тільки гуртувались передові загони борців за свободу і утвердження демократії в суспільстві, коли Микола Миколайович вже оббивав пороги наукових інстанцій, численних архівів у пошуках істини, забутих імен героїв Карпатської України. Це тоді один з професорів з Києва натякнув йому: «Облиште цю тему. Карпатської України хотіли місцеві націоналісти. Такої держави не могло існувати».

Однак Микола Миколайович не звертає на це увагу, відкидає багатообіцяючі пропозиції безболісно долати шаблі у велику науку. Вперто торує свій шлях. Численні замальовки про героїв Карпатської України, занотовки розповідей свідків і учасників березневих подій 1939 року, архівні пошуки лягають згодом в основу наукових праць нині професора УжНУ, директора НДІ Карпатознавства Миколи Вегеша «Августин Волошин і Карпатська Україна», «Перший літописець Карпатської України» (В.Гренджа-Донський), «У вінок шани і визнання», «Карпатська Січ: сторінки історії (1938–1939 рр.)», «А.Волошин – в'язень Лефортовської тюрми». У співавторстві із скульптором М.Беленем написав книгу «Карпатська Україна у портретах» та десятки інших історичних нарисів, наукових записок і монографій, опублікованих в Україні і за кордоном – Словаччині, Канаді, США.

Його бачення істини березневих подій 1939 року, величі й падіння Карпатською України, світлі й тіньові сторони її

державотворчого становлення, хибних кроків в утвердженні державного устрою знайшли відображення у книзі нарисів національно-визвольної боротьби закарпатських українців. У ній дослідники на чолі з М.Вегешом переслідують єдину мету – правдиво показати, вірніше, відобразити всі події, які передували проголошенню держави Карпатська Україна. Водночас звернути увагу всіх на те, що цей історичний факт є яскравим підтвердженням одвічної боротьби маленької гілки українського народу за щастя і волю. Здійснення мрій патріотів українців-галичан щодо створення української держави на окремо взятій українській території, які, до речі, були активними її будівничими. Автори книги нарисів (і найбільше Микола Вегеш) приділяють розкриттю цих тем належну увагу. Воістину ніхто не забутий і ніщо не забуто: імена героїв і велич їх подвигів, трагічна доля «за совітів» і навіть зла участь тих, які запродавали всенародну справу. Бо ж у всі часи були такі. Тим паче, коли вершились великі справи і створювались нові держави.

На фоні цих знаменних історичних подій нариси в цілому хронологічно відображають головне – прагнення тогочасних українців-закарпатців до волі й свободи і здійснення єдиної мети – проголошення самостійної суверенної держави – Карпатської України, що, безумовно, було всенародним волевиявленням. Та таким, що у захопленні були всі: і добрі сусіди, і злі вороги. В останніх це викликало страшенну лють і вони нанесли смертельний удар молодій українській державі.

Авторський колектив під керівництвом Миколи Вегеша в книзі «Вони боронили Карпатську Україну» крок за кроком прослідковує ці події, глибоко аналізує їх, розкриваючи їх значимість у контексті з нинішніми процесами державотворення незалежної України. Безумовно, якби Карпатська Україна, як самостійна суверенна українська держава проіснувала до 1944

року, вона б обов'язково увійшла до складу Великої України.

Події, які передували проголошенню Карпатської України проходили на фоні бурхливих політичних процесів напередодні Другої світової війни. Президент Августин Волошин неодноразово наголошував, що існують у світі такі поняття як «незалежність», «суверенітет», «право націй на самовизначення», їх мирне співіснування. За це і заплатила молода українська держава життям сотень мужніх своїх синів і дочок на Красному Полі.

Наукове дослідження «Вони боронили Карпатську Україну» покликане щоразу нагадувати нам про величну і водночас трагічну спробу свободолюбивих жителів Срібної Землі зажити після березневих подій 1939 року повноцінним державним життям. З огляду на це, видання розраховане на широкий читацький загал і тому віднайдеться йому належне місце на його книжкових полицях.

Воістину час продиктував появу цієї книги.

*Синій Вир: Регіональний
еколого-освітній часопис,
2002, 25 травня*

**МАТЕРІАЛИ
ПРО ЗАХИСТ М.М.ВЕГЕШОМ
ДОКТОРСЬКОЇ ДИСЕРТАЦІЇ**

**МИКОЛА ВЕГЕШ –
ДОКТОР ІСТОРИЧНИХ НАУК**

Микола Миколайович Вегеш є одним із провідних сучасних істориків України, який займається дослідженням новітньої історії України і Закарпаття зокрема. Особливий акцент учений робить на аналізі міжвоєнного періоду в крайовій історії ХХ ст. Високий науковий рівень досліджень підтверджується визнанням найвідомішими сучасними істориками України. Про це свідчать матеріали захисту його докторської дисертації, який відбувся спочатку на засіданні спеціалізованої Вченої Ради Д50.17.01 в Інституті історії України НАН України 25 вересня 1998 року, а згодом на засіданні спеціалізованої Вченої Ради Д26.001.20 в Київському національному університеті ім. Т.Г.Шевченка (26 квітня 1999 року), яка зробила додатковий висновок щодо дисертаційного дослідження.

Темою дисертації поданої на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальності 07.00.02 – Всесвітня історія була «Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни». Цей період в історії краю став для М.М.Вегеша найголовнішим в його науково-дослідній роботі, а її успішне завершення захистом докторської дисертації – стало своєрідним підсумком багаторічної наукової діяльності. Дисертаційне дослідження М.М.Вегеш виконав на кафедрі політології Ужгородського університету. Дисертація опрацьовувалася також у відділі міжнародних зв'язків України і поєднала у своєму змісті проблеми вітчизняної та всесвітньої історії.

Офіційними опонентами історика М.М.Вегеша виступили доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки

України С.В.Кульчицький, доктор історичних наук, професор кафедри нової і новітньої історії та історіографії Ужгородського державного університету І.Ф.Король, доктор історичних наук, головний науковий співробітник Інституту соціології НАН України В.П.Трошинський. Науковим консультантом дисертанта став доктор історичних наук, завідувачий відділом всесвітньої історії та міжнародних відносин Інституту історії України НАН України С.В.Віднянський. Провідною установою по захисту дисертації виступив Чернівецький державний університет ім. Ю.Федьковича. Кафедра історії нового і новітнього часу цього вищого навчального закладу видала зовнішній відгук на дисертацію. Крім того, надійшло ще п'ять відгуків на автореферат дисертації, а до наукової дискусії було залучено загалом двох академіків НАН України (В.А.Смолій, П.Т.Тронько), двох членів-кореспондентів НАН України (Д.М.Мельникова, П.С.Сохань), 36 докторів історичних наук і одного кандидата історичних наук.

Згідно зі стенограмою засідання спеціалізованої Вченої Ради Д50.17.01 в Інституті історії України НАН України від 25 вересня 1998 р. дисертант М.М.Вегеш розпочав виступ із викладу основних положень своєї наукової роботи. Зокрема, він подав глибокий аналіз головних засад демократичного суспільства Чехословацької республіки, складовою частиною якої в 1919–1939 роках було Закарпаття під назвами Підкарпатська Русь (до 1938 р.), а згодом – Карпатська Україна. Без ідеалізації різних напрямків розвитку краю у досліджуваний період М.М.Вегеш довів поступову еволюційність національної самосвідомості місцевого населення, при цьому вказуючи на гостру політичну кризу не стільки у внутрішньополітичних колах, але і в житті центральноєвропейських держав взагалі. На цьому фоні дисертант і виділив основні складові суспільно-політичного процесу в краї, еволюцію державотворчих

компонентів (від автономії до самостійного існування) і вплив на їх зміст міжнародних факторів. Щодо цього М.М.Вегеш науково обґрунтував і довів безпідставність закидів сучасних теоретиків неорусинства про сумнівність української ідентичності краян з Україною. Дисертант довів також автохтонність ідеї самостійності Карпатської України саме через закономірність політичних процесів. Підтвердити цю тезу він зумів за допомогою використаних джерельних матеріалів, цілої низки вітчизняних і зарубіжних архівів. На основі цих даних М.М.Вегеш вперше в історіографії зробив спробу глибокого комплексного вивчення та обґрунтування досліджуваної проблеми, а саме міжнародного становища Закарпаття, його суспільно-політичного й національно-культурного розвитку наприкінці 30-х років ХХ ст. (від вересня-жовтня 1938 р.) кульмінація боротьби за автономію та її встановлення до кінця березня 1939 р. (проголошення незалежності Карпатської України та початку її окупації угорськими військами). Таким чином дисертант переконливо довів, що утворення Карпато-Української держави стало результатом свідомої багаторічної активності українських політичних сил краю у всіх сферах.

Для досягнення мети дисертації М.М.Вегеш поставив перед собою ряд конкретних завдань, які, як показали виконана робота і захист, були успішно розв'язані. Особливу увагу дисертант звернув на офіційні документи партії УНО, стенограми засідань міністерств автономії, міжурядові договори та переписки, що в цілому змальовує палітру суспільно-політичного бачення реальності й безповоротності державотворчих процесів і вказує на високий рівень розвитку політичної думки тогочасними лідерами краю та визвольних змагань українців взагалі. Дисертантові М.М.Вегешу вдалося визначити місце й роль Закарпаття у контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни і цим самим заповнити

велику прогалину в історії не тільки західного регіону, а й України в цілому.

Про серйозний підхід історика до досліджуваної проблеми говорить і кількість опублікованих наукових матеріалів загальним обсягом близько 150 друкованих аркушів, що згодом допомогло йому узагальнити свій доробок в дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук.

Про особливу зацікавленість досліджуваною проблемою свідчать численні запитання членів спеціалізованої Вченої Ради до дисертанта. Велику увагу представляла постать лідера Карпатської України Августина Волошина, його політична й педагогічна діяльність тощо. Членів згаданої комісії цікавили також погляди М.М.Вегеша на дискусійні питання в історії Карпатської України, зокрема на події 13–14 березня 1939 року, до взаємостосунків крайового уряду з ОУН, а також до теорій окремої русинської державності. На всі запитання дисертантом були дані лаконічні й вичерпні відповіді, що вказує на розуміння ним усіх проблемних аспектів досліджуваної теми.

Незважаючи на це, члени спеціалізованої Вченої Ради прискіпливо поставилися до аналізу офіційних відгуків на дисертацію М.М.Вегеша «Закарпаття в контексті центральноевропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни». Усі п'ять відгуків позитивно оцінили виконану роботу. Вказуючи, зокрема, на велику кількість опрацьованого матеріалу з досліджуваної теми (близько півтисячі публікацій), опоненти особливо підкреслили вміння дисертанта толерантно оцінювати конкретний внесок попередніх дослідників у вивчення історії краю. Також високо оцінено наукове значення опрацьованих оригінальних джерел.

Також опоненти відзначили високий рівень апробації дисертаційного дослідження, що допомогло по-новому реально оцінити події в Закарпатті напередодні Другої світової війни,

проаналізувати роль і місце краю в міжнародних відносинах, охарактеризувати етапи суспільно-політичного й культурно-релігійного розвитку. Особливою заслугою М.М.Вегеша названо об'єктивне вивчення і висвітлення в національній історії постаті А.Волошина.

Погоджуючись із дисертантом, що утворення Карпато-Української держави необхідно розглядати як другий після визвольних змагань 1918–20-х років державотворчий етап українців Закарпаття, деякі опоненти критично поставилися до певною мірою ідеалізації ролі краю в міжнародних відносинах кінця 30-х років, що врешті-решт ніяк не відобразилося на об'єктивному підході до опрацювання теми. У жодного з членів ради не виникло сумнівів щодо актуальності даного наукового дослідження. Окремі з опонентів звернули увагу і на сучасну політичну актуальність дисертації, пов'язану з неадекватністю теорій неорусинства, які заперечують закономірність політичних процесів напередодні Другої світової війни.

Детально аналізуючи дисертацію, офіційні опоненти зробили також слушні зауваження, на які М.М.Вегеш дав вичерпні відповіді. В основному зауваження стосувалися методології, термінології, а також дискусійних питань досліджуваної теми.

Згідно зі стенограмою захисту докторської дисертації після оприлюднення відгуків офіційних опонентів та відповіді дисертанта на їх зауваження члени спеціалізованої комісії почали обговорення. У науковій дискусії взяли участь члени-кореспонденти НАН України І.М.Мельникова і П.С.Сохань, доктори історичних наук О.М.Майборода й В.О.Горбик, які високо оцінили дисертаційну роботу М.М.Вегеша і висловили думку, що дисертант гідний бути доктором історичних наук. Це підтвердили і результати голосування. Із 17 присутніх членів спеціалізованої Вченої Ради 16 висловилося за присудження (один бюлетень визнано недійсним) М.М.Вегешу наукового

ступеня доктора історичних наук зі спеціальності 07.00.02 – Всесвітня історія. Це рішення було підписано головою спеціалізованої Вченої Ради академіком НАН України В.А.Смолієм і вченим секретарем, доктором історичних наук Н.А.Шип.

Згодом, за рекомендацією інспекційно-протокольного відділу ВАК України, відділ суспільних та гуманітарних наук Вищої атестаційної комісії України надіслав на засідання спеціалізованої Вченої Ради Д26.001.20 в Київському університеті ім. Т.Г.Шевченка атестаційну справу та докторську дисертацію М.М.Вегеша для написання додаткового висновку (колективної рецензії). Участь у цьому засіданні взяли 22 чоловік, з яких 21 – доктори історичних наук, а один – кандидат історичних наук. Причиною надсилання на колективну рецензію стала постанова ВАК України від 26 березня 1998 р. про відповідний термін між захистом кандидатської і докторської дисертацій (не менше п'яти років). Оскільки М.М.Вегеш підійшов до захисту саме в той час, коли ця постанова щойно з'явилася, то згідно з положенням він був змушений кілька місяців зачекати, оскільки виконав її достроково.

Після наукової дискусії та відповідей М.М.Вегеша на запитання, які поставили члени спеціалізованої Вченої Ради, відбулося голосування. Усі 22 члени висловилися за присудження дисертанту наукового ступеня доктора історичних наук, що й підтвердив додатковий висновок (колективна рецензія), підписаний головою спеціалізованої Вченої Ради, доктором історичних наук, професором А.Г.Слюсаренком і вченим секретарем, кандидатом історичних наук О.І.Божком.

Таким чином, успішний захист докторської дисертації став для Миколи Миколайовича Вегеша своєрідним підсумком науково-дослідної діяльності упродовж останнього десятиріччя ХХ ст. і це ще далеко не «крапка», а лише завершення чергового етапу у процесі сходження до наукових вершин.

СТЕНОГРАМА

засідання спеціалізованої вченої ради Д 50.17.01 в Інституті історії України НАН України

від 25 вересня 1998 року

Присутні: 17 членів спеціалізованої вченої ради з 21 затверджених, співробітники різних відділів Інституту історії України НАН України.

Члени спеціалізованої вченої ради

1.	Смолій В.А.	– академік НАН України	07.00.01
2.	Пінчук Ю.А.	– доктор історичних наук	07.00.06
3.	Майборода О.М.	– доктор історичних наук	07.00.02
4.	Мельникова І.М.	– член-кореспондент НАН України	07.00.02
5.	Сохань П.С.	– член-кореспондент НАН України	07.00.06
6.	Горбик В.О.	– доктор історичних наук	07.00.02
7.	Котляр М.Ф.	– доктор історичних наук	07.00.06
8.	Сарбей В.Г.	– доктор історичних наук	07.00.06
9.	Реєнт О.П.	– доктор історичних наук	07.00.01
10.	Кульчицький С.В.	– доктор історичних наук	07.00.01
11.	Шип Н.А.	– доктор історичних наук	07.00.01
12.	Коваль М.В.	– доктор історичних наук	07.00.02
13.	Даниленко В.М.	– доктор історичних наук	07.00.01
14.	Слюсаренко А.Г.	– доктор історичних наук	07.00.01
15.	Тронько П.Т.	– академік НАН України	07.00.06
16.	Путро О.І.	– доктор історичних наук	07.00.06
17.	Верстюк В.Ф.	– доктор історичних наук	07.00.01

Голова спецради – академік Смолій В.А.

Вчений секретар спецради – доктор історичних наук Шип Н.А.

Голова: На засіданні спеціалізованої вченої ради присутні 17 із 21 затверджених членів ради, у т.ч. 4 доктори історичних наук з профілю дисертації, що захищається. Необхідний кворум є. Які будуть пропозиції у членів ради?

– Розпочати роботу ради.

Голова: На порядку денному нашого засідання є захист дисертації кандидата історичних наук, доцента кафедри політології Ужгородського державного університету Миколи Миколайовича Вегеша «Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни», поданої на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальності 07.00.02 – Всесвітня історія. Робота виконана на кафедрі політології Ужгородського державного університету. Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки України С.В.Кульчицький, доктор історичних наук, професор кафедри нової і новітньої історії та історіографії Ужгородського державного університету І.Ф.Король, доктор історичних наук, головний науковий співробітник Інституту соціології НАН України В.П.Трощинський. Провідна установа – Чернівецький державний університет ім. Ю.Федьковича, кафедра історії нового і новітнього часу. Науковий консультант дисертанта – доктор історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділом всесвітньої історії та міжнародних відносин Інституту історії України НАН України С.В.Віднянський. Слово для оголошення об'єктивних даних надається ученому секретареві, доктору історичних наук Н.А.Шип. Заперечень немає? Прошу, Надіє Андріївно.

Вчений секретар: В особовій справі дисертанта М.М.Вегеша є всі необхідні документи, в тому числі:

1. Заява на ім'я директора Інституту історії України НАН України академіка В.А.Смоля з резолюціями, які дозволяють захист дисертації у спеціалізованій раді Д50.17.01.

2. Особовий листок обліку кадрів (зачитує).

3. Засвідчена копія диплому про закінчення в 1984 р. історико-педагогічного факультету Івано-Франківського державного педагогічного інституту ім. В.Стефаника.

4. Засвідчена копія диплому кандидата наук, виданого ВАК України 25 березня 1994 р.

5. Витяг з протоколу №7 від 4 липня 1997 р. спільного засідання кафедр політології, нової і новітньої історії та історіографії Ужгородського державного університету про рекомендацію дисертації до захисту.

6. Витяг з протоколу №6 від 9 вересня 1997 р. засідання відділу історії міжнародних зв'язків України Інституту історії України НАН України про рекомендацію дисертації до захисту.

7. Висновок експертної комісії Спеціалізованої вченої ради в Інституті історії України НАН України від 23 жовтня 1997 р. про дисертацію М.М.Вегеша.

8. Витяг з протоколу №36 від 31 жовтня засідання спеціалізованої ради Д50.17.01 при Інституті історії України НАН України, де були затверджені офіційні опоненти та провідна установа для зовнішнього відгуку, а також реєстр розсилки автореферату.

9. Список осіб та організацій, яким розіслано автореферат.

В особовій справі також є: зовнішній відгук на дисертацію, надісланий кафедрою нового і новітнього часу Чернівецького державного університету ім. Ю.Федьковича (м.Чернівці); відгуки офіційних опонентів – доктора історичних наук, професора С.В.Кульчицького (Київ), доктора історичних наук, професора І.Ф.Короля (Ужгород), доктора історичних наук,

головного наукового співробітника В.П.Трощинського (Київ), п'ять відгуків на автореферат дисертації. Усі вони складені згідно з вимогами.

Голова: Чи будуть які-небудь запитання до вченого секретаря та дисертанта з приводу оформлення документів? Немає. Тоді слово надається М.М.Вегешу для викладу основних положень дисертації.

М.М.Вегеш: Вельмишановний пане голово.

Вельмишановні члени спеціалізованої вченої ради.

Вельмишановні присутні.

Двадцятирічне перебування в складі демократичної Чехословацької республіки створило оптимальні умови для різнобічного національно-культурного розвитку Закарпаття, хоча не варто його ідеалізувати. Завдяки активній діяльності українських партій, товариств, окремих громадсько-культурних діячів поступово зростала національна свідомість краян, які фактично, пройшли своєрідну еволюцію від угорських русинів до закарпатських українців, самоусвідомлення своєї ідентичності, до ідеї політичної єдності з усім українським народом. Утворення Карпато-української держави – результат багаторічної діяльності українських політичних сил у всіх сферах суспільно-політичного життя. Однак, не можемо не вказати, що короткочасне існування автономного, а згодом самостійного Закарпаття співпало з гострою політичною кризою в Центральній Європі, яка мала місце напередодні Другої світової війни. Закономірно, що міжнародний фактор робив свій відбиток на суспільно-політичні процеси, які відбувалися в Європі взагалі, Чехословаччині та Закарпатті – складовій її частині, зокрема. Незважаючи на складність тогочасної міжнародної обстановки, Закарпаття вибороло автономні права й будувало свою державність у союзі з чехами і словаками.

Немаловажне значення має і той факт, що сучасні теоретики неорусинства ставлять під сумнів належність краю до України. Вони всіляко заперечують закономірність політичних процесів, що мали тут місце в 1918–1919 рр. і, особливо, наприкінці 30-х років, роблять спробу довести, що ідея самостійності Карпатської України була привнесена на Закарпаття ззовні, зокрема з Галичини. Використані нами джерельні матеріали ряду вітчизняних і зарубіжних архівів аргументовано доводять всю безпідставність і псевдонауковість таких сепаратистських тлумачень. Вони, навпаки, переконують, що Карпатська Україна була творінням місцевих чинників, хоча на неї мали вплив ряд міжнародних і внутрішніх факторів.

Предметом даного дисертаційного дослідження є міжнародне становище Закарпаття, його політичний і національно-культурний розвиток напередодні Другої світової війни. На основі численних архівних і опублікованих джерел вперше в історіографії зроблено спробу комплексного дослідження всієї сукупності вищезазначених проблем. Хронологічні межі роботи охоплюють період від вересня-жовтня 1938 р., коли політичні сили Закарпаття активізували свою діяльність в боротьбі за автономні права і незабаром їх здобули, до кінця березня 1939 р. – проголошення незалежності Карпатської України та початкового періоду окупації краю військами гортистської Угорщини. На перший погляд може здатися, що надзвичайно незначні хронологічні межі дисертаційного дослідження. Однак, саме наприкінці 30-х років у Закарпатті відбувалися події, що зробили величезний резонанс далеко за його межами. У 1938–1939 рр. український народ Закарпаття в черговий раз переконався, що тільки незалежна Україна може бути гарантом безпеки краю. Виходячи з цього, незаперечним буде твердження, що існування Карпатської України як автономної, а згодом і незалежної держави,

прискорило процес возз'єднання всіх українських земель в єдиному державному механізмі.

Метою цієї дисертаційної роботи є дослідити міжнародне становище Закарпаття напередодні Другої світової війни та вплив міжнародного фактору на суспільно-політичний і національно-культурний розвиток краю. Для її досягнення автор намагався розв'язати ряд конкретних завдань:

1. Проаналізувати внесок вітчизняних і зарубіжних істориків у дослідження різноманітних проблем історії Закарпаття наприкінці 30-х років, наголосити на питаннях, які вченими недостатньо вивчені або перекручувались та фальсифікувались.

2. Зробити критичний аналіз мемуарної літератури.

3. Окреслити міжнародне становище Закарпаття – складової частини Чехословаччини, акцентуючи увагу на його взаємовідносинах з Німеччиною, Угорщиною, Польщею, Румунією, Югославією та іншими державами, висвітлити «закарпатську проблему» підчас роботи конференцій у Мюнхені і Комарно та Віденському арбітражі (1938 р.).

4. Уточнити мотивацію орієнтації автономних урядів краю на Німеччину, з'ясувавши еволюцію зовнішньополітичного курсу Третього Рейху щодо Закарпаття.

5. Показати роль організацій української діаспори в підтримці національно-визвольних змагань закарпатських українців у 1938–1939 рр.

6. Показати значення і роль культурно-просвітницької праці автономних урядів, перш за все кабінету А.Волошина, в національно-культурному відродженні закарпатських українців, висвітлити розвиток освіти, науки, літератури, театру та ряду інших культурних чинників, з'ясувати роль українських емігрантів у національно-культурному відродженні краю.

7. Простежити релігійні відносини у Карпатській Україні зокрема і Закарпатті взагалі.

8. Дослідити вплив зовнішньополітичного фактору на внутрішньополітичне становище Закарпаття.

9. Визначити мету і напрями політики автономних урядів Закарпаття в національному питанні.

10. Охарактеризувати демократичні процеси в краї, аргументувати причини відходу уряду А.Волошина від демократії та встановлення авторитарного режиму.

11. Дати оцінку збройних сил Карпатської України – ОНОКС, з'ясувати питання їх кількісного складу, озброєння, показати роль ОУН в утворенні січових загонів.

12. Показати еволюцію державно-правового статусу краю, висвітлити державно-правову діяльність уряду А.Волошина.

13. Простежити діяльність уряду Карпатської України на еміграції, акцентуючи увагу на дипломатичних стосунках з Німеччиною та Проводом українських націоналістів.

14. Всебічно розширити фактографічну і джерельну базу дослідження історії Закарпаття і запропонувати ряд нових підходів і напрямів їх подальшого всебічного вивчення.

15. Виходячи з наукового узагальнення досліджуваного матеріалу, зробити висновки і сформулювати пропозиції та рекомендації по дальшому вивченню історії українських визвольних змагань у ХХ ст.

Об'єктом цього дисертаційного дослідження є документи політичних нарад УНО, стенограми засідань міністерств Підкарпатської Русі – Карпатської України, договори автономних урядів краю з Німеччиною, Румунією, Угорщиною, переписка уряду А.Волошина з представництвом Карпатської України в Празі, договір, підписаний емігрантським урядом А.Волошина з керівництвом українських націоналістів, архівні документи тощо.

Використавши здобутки історичної науки з досліджуваної проблеми, ми вважали одним із важливіших своїх завдань пошук, виявлення і введення у науковий обіг нових архівних джерел. Зокрема, нами опрацьовані документи, які зберігаються в Державному архіві Закарпатської області в м.Ужгороді та Берегові, Центральному державному Історичному архіві у Львові, Центральному архіві Міністерства державної безпеки Росії в Москві, особистих архівах закарпатського священика Ф.Горвата і члена ревізійної комісії УНО М.Бандусяка, архіві Міністерства закордонних справ Чеської республіки і військово-історичному архіві Чеської республіки в Празі, Державному архіві Угорщини та військово-історичному архіві Угорщини в Будапешті, архівах м.Клуж і Бая Марє в Румунії.

До джерельної бази дисертації увійшли публікації документів і матеріалів, видані вітчизняними та зарубіжними вченими. Окремого розгляду заслуговує щоденник відомого українського письменника і активного учасника подій 1938–1939 рр. В.Гренджі-Донського «Щастя і горе Карпатської України», виданий в США. Архівні та опубліковані документи доповнюються матеріалами закарпатської та галицької періодики – цінним джерелом у висвітленні суспільно-політичного та культурного становища Закарпаття досліджуваного періоду.

Наукова новизна і теоретичне значення дисертації визначаються тим, що нами вперше у вітчизняній історичній науці на основі всебічного вивчення і критичного аналізу наукової літератури, мемуарів та використання значної кількості оригінальних джерел, відшуканих у архівах України, Росії, Угорщини, Чехії та Румунії, зроблено спробу узагальнюючого дослідження місця і ролі Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що вирішення в комплексі важливої наукової проблеми дає можливість заповнити суттєву прогалину в історії України, дозволяє по-новому підійти до розв'язання низки проблем вітчизняної історії. Наведені матеріали можуть бути використані в навчальному процесі, зокрема, при вивченні курсу історії України, Чехословаччини, міжнародних відносин, у відповідних спецкурсах з українознавства та історичного краєзнавства. Основні результати даного дисертаційного дослідження викладалися автором більш ніж на двадцяти міжнародних, республіканських, міжрегіональних конференціях.

Всього з проблем історії України і Чехословаччини міжвоєнного періоду автором опубліковано понад 150 робіт загальним обсягом близько 150 друк. арк. Основні положення дисертації викладені у 35 публікаціях автора загальним обсягом понад 70 друк. арк., на які є позитивні рецензії, посилання в зарубіжних та вітчизняних наукових виданнях. Серед праць, покладених в основу дисертації, 2 індивідуальні та 5 колективних монографій, понад 10 брошур, цикл тематичних статей.

У першому розділі дисертації – «Закарпаття 1938–1939 рр. в історіографії та мемуарах» – викладаються найважливіші здобутки вітчизняних і зарубіжних істориків з досліджуваної проблеми, а також робиться аналіз мемуарної літератури.

У другому розділі – «Закарпаття у міжнародних відносинах (1938–1939 рр.)» – зроблено аналіз міжнародного становища Чехословаччини і Закарпаття напередодні Другої світової війни.

У третьому розділі – «Суспільно-політичний і національно-культурний розвиток Закарпаття напередодні Другої світової війни» – простежується боротьба політичних сил краю за здобуття автономних прав, аналізується політична діяльність автономних урядів. Доводиться, що на внутрішньополітичні

процеси, які відбувалися в Закарпатті, негативно і руйнівню впливав міжнародний фактор.

У «Висновках» узагальнено результати дослідження, з яких найголовнішими є:

Короткочасне існування автономного Закарпаття, а згодом незалежної Карпатської України співпало з різким загостренням міжнародної обстановки в Центральній Європі, коли світ знаходився напередодні Другої світової війни. Скориставшись втратою Великобританією і Францією керівних позицій в Європі, роль арбітра перебрала Німеччина. Остання поставила перед собою мету розчленувати і ліквідувати Чехословаччину, складового частиною якої було Закарпаття. Ліквідації ЧСР також сприяла урядовська політика Великобританії та Франції, уряди яких, фактично, заохочували агресора. Чехословаччина ліквідовувалась кількома етапами, серед яких необхідно виділити рішення Мюнхенської конференції 29–30 вересня 1938 р. і Віденського арбітражу 2 листопада 1938 р. Міжнародне становище Закарпаття значно ускладнювали постійні напади угорських і польських терористів, які дестабілізували внутрішньополітичне становище краю. Використані архівні та опубліковані документи дають можливість стверджувати, що, не маючи альтернативи, уряд А.Волошина орієнтувався на Німеччину – єдину країну, яка обіцяла йому свій протекторат.

Закарпаття знаходилося в центрі уваги багатьох європейських країн, прогресивні сили яких співчували національно-визвольній боротьбі закарпатських українців. Проголошення незалежної Карпатської України було радо сприйнято українцями Європи, США, Канади і Азії, які створювали різноманітні «Національні фонди», «Допомогові комітети», організовували фінансову допомогу, сприяли розбудові збройних сил краю. Все це свідчило про те, що в українському народі не вмерла надія на відродження української

держави. В Карпатській Україні вони бачили зародок майбутньої соборної України. Виходячи з цього, Карпатську Україну 1938–1939 рр. необхідно розцінювати як черговий етап у боротьбі за українську державність.

Автономні уряди Закарпаття приділяли значну увагу розвитку освіти і культури краю. Велику просвітницьку роботу серед населення продовжувало проводити товариство «Просвіта». Розвивалися наука, література, мистецтво, однак у порівнянні з попередніми двадцятьма роками, культурний розвиток пішов на спад. Причина полягала в тому, що уряд А.Волошина постійно опинявся перед економічними і міжнародними проблемами, які вимагали негайного вирішення.

Уряд А.Волошина намагався створити оптимальні умови для нормального функціонування і співжиття різних релігійних конфесій у краї. Переважна більшість населення Карпатської України була греко-католицького віросповідання. Апостольський адміністратор Карпатської України єпископ Д.Няраді відзначався чіткою українською орієнтацією. Уряд А.Волошина все робив для того, щоб не виникали конфлікти між вірниками греко-католицької та православної конфесій. Православна церква, що відносилася до Сербської Православної Митрополії, лояльно ставилася до уряду Карпатської України. Єпископ О.Стойка, залишившись на окупованій території Закарпаття, вірно служив окупантам, заохочуючи їх до повного захоплення краю.

Внутрішньополітичний розвиток Закарпаття з вересня 1938 р. до середини 1939 р. був неоднозначним, суперечливим і складним. Найбільшим успіхом політичних сил краю було здобуття автономних прав у складі Чехословаччини. Заміна кабінету А.Бродія урядом А.Волошина свідчила про радикальну зміну політичної орієнтації. Прем'єр-міністр Карпатської України взяв чіткий курс на українізацію всього суспільного

життя краю. Важливою віхою в житті закарпатців були вибори і засідання Сойму Карпатської України, які, однак, виявилися формальними, бо окупація краю Угорщиною не дала можливість втілити їх в життя.

На внутрішньополітичне становище Закарпаття негативно впливала антиукраїнська і античеська діяльність угорської іреденти, яка не припинялася протягом всього міжвоєнного періоду, а в 1938–1939 роках набула своєї кульмінації. Закарпаття наводнили угорські агенти, які збирали підписи за приєднання краю до Угорщини, розповсюджували листівки антиукраїнського змісту тощо. Діяльність угорської іреденти прискорила встановлення в Карпатській Україні авторитарного режиму.

Напередодні Другої світової війни Карпатська Україна пройшла певну еволюцію в державно-правовому розвитку. До 22 листопада 1938 р. на території краю діяла Конституція ЧСР 1920 р., згідно з якою населення країни мало певні автономні права. За Конституційним законом від 22 листопада 1938 р. Закарпаття вважалось складовою частиною федеративної ЧСР. 14 березня 1939 р. А.Волошин проголосив незалежність держави, яка була ратифікована наступного дня Соймом Карпатської України. І хоча цей акт проголошення незалежності був більше символічним, ніж реальною політикою, він відіграв велику роль у формуванні самосвідомості всієї української нації.

Наприкінці 30-х років Карпатська Україна виявилася єдиною, де проживала невелика гілка українського народу, яка проголосила свою незалежність і заявила про бажання жити державним життям. Такої можливості не мали ні українці, які перебували у складі СРСР, ні українці Польщі та Румунії. Однак, вони дивилися на Карпатську Україну як на територію, де робиться відчайдушна спроба відновити українську державність. Виходячи з цього, необхідно розцінювати утворення Карпато-

української держави як другий, після визвольних змагань 1917–20-х років, стап у боротьбі за створення українського державного утворення на окремо взятій українській території.

Голова: Дякую. Доповідь закінчено. Які будуть запитання до дисертанта?

В.Г.Сарбей, доктор історичних наук. Ви багато писали про так звану «Справу Волошина». Охарактеризуйте цього політичного і культурного діяча Закарпаття.

М.М.Вегеш: Августин Волошин народився 18 березня 1874 р. Після закінчення ужгородської гімназії, в 1893 р. він завершив навчання на теологічному факультеті. У 1899–1900 рр. А.Волошин одержав диплом професора математики і фізики (Вища Педагогічна Школа в Будапешті). Саме це дало йому можливість і право викладати дані предмети в ужгородській вчительській семінарії. Спочатку Волошин працював викладачем, а з 1912 до 1938 рр. директором цього престижного в Закарпатті навчального закладу.

Період 1900–1938 рр. був найбільш плідним в житті Августина Волошина. В цей період він зарекомендував себе як видатний педагог, активний просвітянин, видавець книг, газет і журналів. З іменем А.Волошина пов'язане утворення і діяльність товариства «Просвіта», Учительського товариства, ряду кооперативних організацій. В 20–30-х роках Волошин активно співпрацював з цілим рядом газет і журналів («Підкарпатська Русь», «Благовісник», «Наука», «Свобода», «Нова свобода» тощо). Він активно займався політичною діяльністю і очолював Народно-християнську партію, неодноразово обирався депутатом чехословацького парламенту. 26 жовтня 1938 р. чехословацька служба безпеки заарештувала А.Бродія і А.Волошин був призначений новим прем'єр-міністром Підкарпатської Русі в 1938–1939 рр. – триумф Волошина-

політика. В ці роки він пройшов шлях від прем'єр-міністра до президента незалежної Карпатської України.

Після окупації Закарпаття військами гортистської Угорщини А.Волошин і деякі члени його уряду емігрували за кордон. Президент сподівався на те, що Угорщина зробила інтервенцію без відома Гітлера, який обіцяв свою підтримку, і намагався зв'язатися з ним. Однак, через деякий час А.Волошин зрозумів: Гітлер про це знав. І коли він давав інтерв'ю кореспонденту Рейтера, то прямо відповів: «Німці ганебно нас обманули». На цьому політична кар'єра А.Волошина закінчилася. До останніх днів свого життя він повністю віддав себе педагогічній роботі. З 1939 до 1945 рр. А.Волошин викладав в Українському вільному університеті. В травні 1945 р. його було заарештовано співробітниками Смершу і перевезено до Москви (Лефортовська, а згодом Бутирська тюрми). 19 липня 1945 р. він помер. Так закінчилося життя видатного педагога, просвітителя, видавця, мецената і політичного діяча краю ХХ століття Августина Волошина.

М.В.Коваль, доктор історичних наук. В працях істориків української діаспори можна зустріти твердження, що Друга світова війна розпочалася в 1938 р. Якої точки зору притримуетесь Ви?

М.М.Вегеш: Я глибоко переконаний, що Друга світова війна бере свій початок 1 вересня 1939 р., коли фашистська Німеччина віроломно напала на Польщу. В жодній своїй роботі я не відходив від цього. Що стосується воїнів Карпатської Січі, то вони, дійсно, першими в Європі дали бій фашизму, однак бойові сутички кінця 30-х років у Закарпатті мали локальний характер.

І.М.Мельникова, член-кореспондент НАН України. Що Ви відносите до дискусійних питань Карпатської України?

М.М.Вегеш: На сьогоднішній день сучасні дослідники відносять до дискусійних такі питання, як події 13–14 березня 1939 р., коли відбувалися кровопролитні сутички між чехословацькими військами і загонами карпатських січовиків, спроба державного перевороту в Карпатській Україні, яка ставила мету скинути поміркований уряд Августина Волошина. Відповідь на ці питання неоднозначна. Архівні документи переконливо свідчать, що в подіях 13–14 березня були в однаковій мірі замішані як січовики, так і чеські військові. Карпатська Січ не змогла протистояти відбірним частинам чехословацької армії, про що свідчать втрати українців. В боях полягло близько 150 січовиків, у той час як чехи втратили біля десятка. До дискусійних питань також відноситься відповідь на питання, чому український уряд, очолюваний А.Волошином, відійшов від демократії, яка існувала в міжвоєнній Чехословаччині. Ми переконані, що на це вплинули ряд факторів, зокрема міжнародний. Цьому сприяли постійні напади угорських і польських терористів, активна і цілеспрямована діяльність антиукраїнської «п'ятої колонії» тощо.

П.С.Сохань, член-кореспондент НАН України. Як Ви ставитесь до теорій окремої русинської державності, що мають сьогодні місце в працях окремих закарпатських істориків? Чи не варто говорити про Закарпаття наприкінці 30-х років у загальноукраїнському контексті?

М.М.Вегеш: Я притримуюсь точки зору мого офіційного опонента доктора історичних наук В.П.Трощинського, який у відгуку на дисертацію відзначив, що теорія окремої русинської нації є штучною проблемою. Про це нами говорилося в цілому ряді наукових праць. Закарпатські українці неоднозначно підтвердили своє ставлення до України під час Всеукраїнського референдуму. «Общество подкарпатских русинов», яке виникло на Закарпатті, чомусь частіше збирається на свої засідання за

кордоном, зокрема в Словаччині. Хіба це не є доказом, що воно не користується підтримкою переважної більшості закарпатських українців. На жаль, частина закарпатських істориків є членами цього товариства. Це стосується також окремих професорів. Деякі з них навіть захистили кандидатські і докторські дисертації, в яких доводили, що возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною було найвизначнішою подією нашого століття. Сьогодні вони твердять, що ця подія була великою несправедливістю.

Що стосується другого запитання. Становище Закарпаття напередодні Другої світової війни нами розцінюється в двох площинах: як суб'єкт політичних процесів, що відбувалися наприкінці 30-х років у Центральній Європі, і як один з етапів боротьби українського народу за відновлення власної державності, враховуючи при цьому той факт, що мова йде про окрему частину українських земель.

О.М.Майборода, доктор історичних наук. Як ставилася до уряду Карпатської України ОУН?

М.М.Вегеш: З перших днів надання Карпатській Україні автономії на її території з'явилися члени ОУН. Вони відіграли неабияку роль у формуванні Карпатської Січі, хоча так і не змогли створити боєздатні збройні сили. Доказом цього є слабкий опір Карпатської Січі угорській армії. Завдяки членам ОУН були встановлені контакти Закарпаття із світовими українськими організаціями, які допомагали уряду Карпатської України у фінансовому відношенні. Використані джерельні матеріали дають можливість зробити висновок, що члени ОУН відіграли неоднозначну роль у розвитку політичних подій 1938–1939 років у Закарпатті. Окремі його члени взяли участь у спробі державного перевороту 13–14 березня 1939 р., а штаб Карпатської Січі, що складався в основному з членів ОУН, у вирішальний момент оборони Карпатської України, за винятком

полковника М.Колодзінського, залишив територію краю і емігрував за кордон. Цей факт відіграв неабияку роль у наступних політичних стосунках між проводом ОУН і урядом А.Волошина в еміграції. Рядові оунівці, разом із закарпатцями, взяли активну участь в безнадійному захисті Карпатської України. Чимало їх загинуло в боях або потрапили до угорських тюрем і концтаборів.

Р.А.Пітерс: Чому Друга світова війна Вами пишеться з малої букви?

М.М.Вегеш: В сучасній історичній літературі можна зустріти написання цієї важливої і трагічної події в житті людства як з малої, так і з великої літери. Я погоджуюсь, що необхідно вживати цей термін з великої літери.

Голова: У кого є ще питання? Питань більше немає. Тоді слово надається вченому секретареві для оголошення висновку відділу всесвітньої історії та міжнародних відносин Інституту історії України НАН України, в якому дисертація була завершена і рекомендована до захисту.

Вчений секретар: Оголошує висновок відділу. Висновок позитивний (витяг з протоколу засідання відділу додається).

Голова: Надаю слово вченому секретареві для оголошення відгуку провідної установи.

Вчений секретар: На зовнішній відгук робота була надіслана в Чернівецький державний університет ім. Ю.Федьковича. Відгук надійшов позитивний (зачитус). Слово для відповіді на зауваження провідної установи надається М.М.Вегешу.

М.М.Вегеш: Найперше хочемо широко подякувати колективові кафедри історії нового і новітнього часу Чернівецького державного університету, якою керує професор Ю.І.Макар, за детальний аналіз нашої дисертації, а особливо за висловлені цінні зауваження та побажання.

Так, вельмишановні рецензенти зауважують, що нам більш чітко потрібно було б сказати про заполітизовані оцінки у працях радянської доби, адже багато положень не витримали випробування часом. Ми не зовсім погоджуємося із зауваженням про недостатню критику праць радянських істориків. У першому розділі дисертації «Закарпаття 1938–1939 рр. в історіографії та мемуарах» нами проаналізовані майже всі праці з досліджуваної проблеми. Багато з них, безумовно, були суто пропагандистськими. Однак, піддаючи справедливій критиці радянську історіографію Закарпаття, необхідно відзначити, що в 50–80-х роках з'явилися також праці, які внесли вагомий внесок у дослідження міжнародного становища ЧСР і Закарпаття в 1938–1939 рр. Їх автори – І.Поп, Б.Співак, А.Пушкаш, Ю.Сливка, М.Швагуляк, І.Гранчак та інші детально висвітлили розвиток політичних подій від Мюнхенської конференції до окупації Закарпаття військами гортистської Угорщини в березні 1939 р. Досить об'єктивно досліджено угорсько-польські, угорсько-чехословацькі, угорсько-німецькі відносини наприкінці 30-х років. Незважаючи на притаманні для радянського часу стереотипи, праці названих авторів, написані на основі великого джерельного матеріалу, містять у собі висновки, які не втратили своєї актуальності і наукового значення по сьогодні.

Шановні рецензенти критикують, що в дисертації не прослідковується єдине визначення термінів і назв (Чехословаччина і Чехо-Словаччина). Ми дійсно вживаємо обидві назви. Тут нема нічого дивного і помилкового. Вся справа в тому, що 22 листопада 1938 р. були прийняті поправки до Конституції ЧСР 1920 р. З цього часу змінився державний статус Чехословаччини, яка стала федеративною. Відповідно до цього змінилася також назва країни – Чехо-Словаччина.

З приводу зауваження, що більшої уваги заслугове положення про те, що Закарпаття не одержало автономні права в складі Чехословаччини, яка цим самим порушила статті Сен-Жерменського мирного договору. Нами порушується дана проблема в першому параграфі третього розділу «Суспільно-політичний і культурно-національний розвиток Закарпаття напередодні Другої світової війни». Про це ми неодноразово писали, зокрема у статті «Про альтернативу включення Закарпаття до складу Чехословаччини», опублікованій у збірнику «Українські Карпати» (Ужгород, 1993). Однак, це надзвичайно складна проблема, яка вже десятки років знаходиться в центрі досліджень багатьох вчених. Вона є предметом окремого дослідження. Зокрема, завершує роботу над кандидатською дисертацією ужгородський історик П.Петрище. Що стосується причини відтягування Прагою надання Закарпаттю автономних прав, то президент ЧСР Е.Бенеш неодноразово відкрито заявляв, що «закарпатці ще не дозріли до державного життя».

Шановні рецензенти зауважують, що автор претендує на висвітлення теми в комплексі, однак ігнорує соціально-економічні проблеми Закарпаття наприкінці 30-х років. Нами ніколи не ігнорувалися соціально-економічні проблеми історії Закарпаття напередодні Другої світової війни. Мало того, дана проблема була однією з основних у нашій кандидатській дисертації, захищеній у 1994 р. Вона висвітлена в окремому розділі нашої монографії «Карпатська Україна (1938–1939 рр.): соціально-економічний і політичний розвиток» (Ужгород, 1993). Крім цього, в другому томі монографії «Карпатська Україна 1938–1939 рр. у загальноєвропейському історичному контексті» (Ужгород, 1997) нами написано окремий розділ (3 друк. арк.). У першому варіанті дисертації був розділ «Соціально-економічне становище Закарпаття напередодні Другої світової війни», однак

його довелось зняти. Одна з причин такого рішення полягала в тому, що, незважаючи на розширення матеріалу, відбувалося дублювання з кандидатського дисертацією, що суперечило сучасним вимогам ВАК. У другому томі «Нарисів історії Закарпаття» (Ужгород, 1995) нами написаний окремий параграф «Політика автономних урядів Підкарпатської Русі (Карпатської України) в галузі економіки та культури».

Ще раз висловлюємо вдячність провідній установі за глибокий аналіз праці, а висловлені на нашу адресу зауваження і побажання ми обов'язково врахуємо у подальшій науково-дослідній роботі.

Голова: Надаю слово вченому секретареві для оголошення відгуків на автореферат дисертації.

Вчений секретар: На автореферат дисертації надійшли такі відгуки: доктора історичних наук, професора М.М.Болдижара (Ужгородський державний університет), доктора історичних наук, доктора філософії, професора М.В.Кугутяка (Прикарпатський університет ім. В.Стефаніка), доктора історичних наук, професора В.В.Грабовецького (Прикарпатський університет ім. В.Стефаніка), доктора історичних наук, професора В.П.Колесника (Волинський державний університет ім. Лесі Українки), доктора філологічних наук, професора, дійсного члена НАН України М.Мушинки (Пряшівський університет, Словацька Республіка). У відгуках є такі зауваження (зачитує зауваження).

Голова: Надаю слово здобувачеві для відповіді на зауваження, висловлені у відгуках.

М.М.Вегеш: Ми щиро вдячні всім рецензентам за позитивну оцінку нашої дисертації, за визнання корисності її результатів, за висловлені в рецензіях зауваження та побажання.

Вельмишановний М.М.Болдижар відзначає, що як серйозний спеціаліст з проблем Карпатської України, дисертант,

на жаль, не дав чіткого визначення поняття «Карпатська Україна», коли правильним є його вживання як поняття історичного та юридичного. У нашій, та й зарубіжній історіографії тут повний хаос. Так сталося, що до складу різних державних утворень Закарпаття входило під різними назвами, а нерідко не мало назви взагалі. Не випадково, що відомий чеський письменник Іван Ольбрахт називав край «Земля без імені». Цього року побачила світ книга відомого українського фольклориста Івана Сенька під протилежною назвою «Земля з іменем».

Згідно з «Законом №10», прийнятим у грудні 1918 р. урядом Угорщини, Закарпаття мало одержати нову назву «Руська Країна», однак до цього справа не дійшла. Після входження краю до складу Чехословаччини його офіційна назва «Підкарпатська Русь». Такий стан справ тривав до грудня 1938 р., коли прем'єр-міністр автономного уряду Августин Волошин видав розпорядження одночасно вживати дві назви краю – Підкарпатська Русь і Карпатська Україна. Тільки 15 березня 1939 р. Сойм Карпатської України прийняв «Закон. Частина перша», в якому чітко зафіксовано: «Назва країни – Карпатська Україна». Однак, А.Волошин не надавав великого значення формальній стороні питання. Відомо, що при його арешті співробітники «Смершу» вилучили в колишнього президента печатку з надписом «Уряд Підкарпатської Русі». Отже, правильна назва краю до грудня 1938 р. буде «Підкарпатська Русь», а з грудня 1938 р. відбувалося паралельне вживання обох назв країни.

Я цілком погоджуюсь з твердженням М.М.Болдижара, що з приводу назви Закарпаття в українській і зарубіжній історіографії панує хаос. Ужгородські дослідники Г.М.Божук і В.О.Зілгалов вживають термін «Карпатська Україна» навіть тоді, коли мова йде про Закарпаття періоду феодалізму. Щось подібне

зустрічаємо в працях окремих львівських істориків. Карпатською Україною Закарпаття постійно називав відомий галицький письменник Василь Пачовський. Зарубіжні історики, вихідці з Закарпаття, вживають також виключно термін «Карпатська Україна». Це, зокрема, стосується таких відомих дослідників історії Закарпаття, як Петро Стерчо, Августин Штефан, Вікентій Шандор, Юліан Химинець. Безперечно, це не вірно з юридичної точки зору. Однак, цим самим вони хочуть ще раз наголосити, що Закарпаття – споконвічна українська земля.

М.М.Болдижар відзначає, що дисертант значно перевищує роль Августина Волошина та його уряду в постановці та вирішенні таких питань: об'єднання всіх українських земель, об'єднання їх навколо П'ємонту – Карпатської України, створення Соборної України. Нікому ніде А.Волошин ці питання не ставив, розглядає їх дещо по-іншому, ніж подано в дисертації.

Досліджуючи історію Закарпаття міжвоєнного періоду, роль Августина Волошина в подіях кінця 30-х років, ми, безперечно, пройшли певну еволюцію. Для перших наших наукових і науково-популярних статей, зокрема тих, що були опубліковані в журналах «Дзвін» та «Наука і суспільство», була характерна певна ідеалізація А.Волошина та його соратників. Ми неодноразово висловлювалися про прагнення майбутнього президента возз'єднати Закарпаття з Україною. Однак, після 1990 р. для нас, вчених, відкрилися фонди архівів, які до того були закритими. Звісно, що для нас відкрилися сотні документів, які дозволили переглянути свої попередні погляди. Це, до речі, стосується також професора М.М.Болдижара. Але ми не цілком погоджуємось із твердженням відомого дослідника історії Карпатської України. Августин Волошин пройшов значну еволюцію в своїх політичних поглядах. В 1918 р. він був одним із небагатьох, хто притримувався проугорської орієнтації, сподіваючись, що нова демократична Угорщина надасть

Закарпаттю автономні права. Переконавшись, що цього не відбудеться, А.Волошин – голова Ужгородської народної ради, підтримав бажання решти Закарпатських народних рад возз'єднати край з Україною. Він був одним із ініціаторів скликання Всезакарпатських народних зборів, які 21 січня 1919 р. в Хусті прийняли ухвалу про возз'єднання. Тільки несприятлива міжнародна обстановка завадила впровадити це рішення в життя. Переконавшись, що УНР не вистояла, А.Волошин все зробив для того, щоб Українська Центральна Народна Рада переконала населення в необхідності входження краю до складу Чехословаччини, яка вважалася «меншим злом», порівняно з більшим – Угорщиною. Протягом всього міжвоєнного періоду А.Волошин притримувався прочехословацької орієнтації, вимагаючи для закарпатських українців автономних прав. До речі, його позиція багато в чому була подібною до позиції Закарпатського крайкому КПЧ.

Ознайомлення з архівними документами Угорщини, Чехословаччини, Румунії дає можливість стверджувати, що протягом всього свого перебування при владі кабінет А.Волошина намагався зберегти автономні права, покладаючи при цьому великі надії на протекторат з боку Німеччини. Переконавшись, що Німеччина зрадила інтереси краю, А.Волошин звернувся з аналогічним проханням до румунського уряду. Отже, для карпатського прем'єр-міністра, а потім президента, головним завданням було збереження прав країни під будь-яким протекторатом. Це є свідченням того, що А.Волошин був політиком-реалістом і добре розумів, що існування Карпатської України як незалежної держави у тих умовах є справою нереальною.

Матеріали «Особової справи А.І.Волошина» теж переконують у тому, що прем'єр-міністр був переконаним автономістом. Разом з тим, протягом всього міжвоєнного

періоду він багато зробив для того, щоб переконати закарпатців у належності краю до України. Доказом цього є численні видання книг, газет А.Волошина. Він бажав возз'єднання з Україною, однак розумів, що в тих умовах, які склалися напередодні Другої світової війни, це неможливо. По-друге, він ніколи не був прихильником того, що Карпатська Україна стане П'ємонтою для об'єднання навколо неї всіх українських земель. Інша справа, що про це заявив Й.Сталін на XVIII з'їзді ВКП(б). Такою була також ідея окремих керівників ПУН. Це була ідея прогресивна, але нереальна. До цього додамо, що спільно з М.М.Болдижаром ми працювали над одними і тими ж документами «Особової справи А.І.Волошина», отже між нами значних розходжень бути не може.

Професор М.В.Кугутяк справедливо відзначає, що необхідно було використати матеріали з німецьких архівів. Ми згодні з думкою відомого вченого. Хоча переважна більшість документів стосовно Закарпаття міститься в архівах Будапешта, однак саме Німеччина була головним арбітром в Центральній Європі. Виходячи з цього, доцільним було використання німецьких архівів. Ми особисто знайомі з відомими фахівцями з історії українсько-німецьких відносин напередодні Другої світової війни, які пропонували нам використати матеріали німецьких архівів. Однак, В.Косик і Д.Злепко всебічно використали ці документи в своїх працях, а тому не було потреби робити посилання на джерела, які вже введені до наукового обігу. Чимало документів про німецько-чехословацькі відносини напередодні Другої світової війни нам вдалося відшукати в архівах інших країн. Вони дозволили нам видати окрему брошуру «Німеччина і Карпатська Україна (1938–1939 рр.)».

Вищеназваний рецензент констатує, що у визначенні предмета дослідження вжито слово «вивчення», яке вказує на

засіб досягнення мети – «аналізу ситуації міжнародного становища Закарпаття», а не на мету. Необхідно погодитись з деякою неточністю в формулюванні предмета дослідження. Що стосується головної мети дисертації, то на третій сторінці виділено: «Дисертація ставить своєю метою об'єктивно, в комплексі дослідити процес суспільно-політичного і національно-культурного розвитку Закарпаття напередодні Другої світової війни».

Шановний рецензент зауважує, що зайвим видається визначення окремо «об'єкта дослідження», однак, такою є вимога ВАК. Можливо, не варто було окремо виділяти цей пункт.

Що стосується монографії І.Борщака, яку упушено в авторефераті, то хочемо відзначити, що її ми неодноразово використовували. Ілько Борщак відноситься до тих дослідників історії Закарпаття, які вживали термін «Карпатська Україна» стосовно будь-яких періодів історії краю. Ця робота І.Борщака написана по свіжих слідах Сен-Жерменського мирного договору і в ній відображені події 1918–1919 років. Нами вона використана при написанні монографій «Громадсько-політичні взаємовідносини Східної Галичини і Закарпаття в 1918–1919 рр.» (Ужгород, 1996). Книга містить також додатки, які мають відношення до історії Закарпаття кінця 30-х років. Мова йде про окремі рішення Народних рад, маніфести уряду Карпатської України, однак всі ці документи зберігаються в фондах Державного архіву Закарпатської області. Отже, дослідження І.Борщака безпосереднього відношення до теми нашого дослідження не має.

Професор В.П.Колесник справедливо зауважує, що не варто зводити політичну кризу в Європі наприкінці 30-х років до центральноєвропейської. Цілком погоджуємося з таким твердженням. Цим самим, ми зовсім не намагаємося надати

Закарпаттю статус суб'єкта політичних процесів. У 1938–1939 рр. вся Європа перебувала в гострій політичній кризі, однак саме події, які відбувалися в Закарпатті, привертали увагу світової громадськості. В цей час автономні уряди краю одержали можливість проводити власну внутрішню і зовнішню політику, перетворившись із об'єкта в суб'єкт політичних процесів.

З іншими зауваженнями проф. В.П.Колесника необхідно погодитись. Це також стосується думок, висловлених проф. М.Мушинкою.

Голова: Надаю слово офіційному опонентові докторові історичних наук, професорові Станіславу Владиславовичу Кульчицькому.

Професор С.В.Кульчицький: Зачитує відгук (відгук додається).

Голова: Слово для відповіді офіційному опонентові надаю здобувачеві.

М.М.Вегеш: Передусім хочемо висловити щиро вдячність вельмишановному Станіславу Владиславовичу за згоду виступити офіційним опонентом, а також щиро подякувати йому за скрупульозний аналіз та високу оцінку нашої скромної праці. Вельмишановний Станіслав Владиславович висловлює нам ряд цінних зауважень, стосовно окремих хочемо уточнити нашу позицію.

В дисертації нами віддана перевага аналізу мемуарної літератури над джерелами з тієї причини, що обсяг роботи цього не дозволив. Окремі мемуари, зокрема Вікентія Шандора, відзначаються залученням значної кількості архівних документів, чим близькі до монографій. Це також стосується праць А.Штефана і Ю.Химинця. Ми вважали за необхідне проаналізувати їх в окремому параграфі історіографічного огляду. Однак, погоджуємося, що вони, все-таки, залишаються мемуарами. Архівні фонди не аналізуються систематично і

послідовно з тієї причини, що розглядаються як складова частина вступу до дисертаційної роботи. Однак, безперечно, вони заслуговують окремої уваги. З іншими зауваженнями проф. С.В.Кульчицького необхідно погодитись.

Голова: Надаю слово офіційному опоненту доктору історичних наук, професорові І.Ф.Королю.

Професор І.Ф.Король: Зачитує відгук (відгук додається).

Голова: Слово для відповіді надаю М.М.Вегешу.

М.М.Вегеш: Ми глибоко вдячні професорові І.Ф.Королю за згоду виступити офіційним опонентом, за ґрунтовний аналіз нашого дослідження, а також за цінні зауваження, висловлені в рецензії.

Вельмишановний опонент зауважує, що автор дисертаційного дослідження виходить за рамки об'єктивності, коли стверджує, що з встановленням радянської влади історія Закарпаття замовчувалась і фальсифікувалася. Доказом того, що це далеко не так, є понад 600 робіт, які наводяться дисертантом у списку використаних джерел та літератури. Хотілося б відзначити, що понад 350 статей і монографій з досліджуваної нами тематики з'явилися після 1990 р., коли стали доступними для вчених фонди вітчизняних архівів. Саме в цей час побачили світ праці М.Болдижара, І.Гранчака, В.Лемака, О.Хланти та багатьох інших.

Вельмишановний Іван Федорович вважає нереальною справою сформулювати пропозиції та рекомендації по дальшому вивченню українського визвольного руху в ХХ ст. Ми з таким твердженням погоджуємося. Однак, вважаємо, що зібраний нами матеріал може бути використаний при написанні колективної монографії з історії національно-визвольного руху в ХХ ст. На сторінках такої праці повинно знайтись місце для висвітлення різних аспектів історії Закарпаття напередодні Другої світової війни.

Професор І.Ф.Король відзначає, що нами перебільшена оцінка ролі Карпатської України в долі української нації. Загальновідомо, що уряд Карпатської України, очолюваний А.Волошином, першочергову увагу звертав на збереження автономних прав закарпатських українців у складі федеративної Чехословаччини. Про це, зокрема, свідчать матеріали «Особової справи А.Волошина». Разом з тим, архівні документи свідчать, що ідея соборності всіх українських земель червоною ниткою проходила в багатьох зверненнях і меморандумах уряду Карпатської України. Так, 10 лютого 1938 р., у «Проголошенні Всеукраїнської Народної Ради до всього українського народу» висловлювалася впевненість, що «українська нація переможе». У меморандумі делегації Карпатської України до уряду Німеччини зафіксовано, що «Карпатська Україна – складова частина території українського народу», яка тимчасово відірвана від решти українських земель.

Ми ще раз висловлюємо вдячність вельмишановному професорові І.Ф.Королю за високу оцінку нашої скромної праці та за висловлені цінні зауваження, що допоможуть нам у подальшій роботі.

Голова: Надаю слово офіційному опонентові доктору історичних наук, головному науковому співробітнику В.П.Трощинському.

Доктор історичних наук В.П.Трощинський: Зачитує відгук (відгук додається).

Голова: Слово для відповіді надається здобувачеві.

М.М.Вегеш: Найперше хочемо висловити щиро вдячність вельмишановному Володимирі Павловичу Трощинському за згоду виступити офіційним опонентом та за вельми детальний аналіз нашої дисертації. У рецензії вельмишановний Володимир Павлович висловлює нам ряд слушних зауважень, тому з приводу окремих із них ми б хотіли дати пояснення. Так,

Володимир Павлович слушно зауважує, що нами не пояснено сам термін «іредента», хоча про антиукраїнську діяльність угорських іредентистів йдеться в окремому параграфі. Безсумнівно, це наше упущення. Воно в деякій мірі виправлено в авторефераті. В перекладі з італійського термін «іредента» означає невизволена земля. Йдеться про рух за приєднання територій з переважною більшістю угорського населення, які свого часу не ввійшли до складу Угорщини. Цей рух, спрямований проти Чехословаччини, особливо посилювався після Віденського арбітражу 2 листопада 1938 р. Систематичною і цілеспрямованою була угорська радіопропаганда. Чехословацький і український уряди докладали всіх зусиль, щоб чинити опір ворожій пропаганді, однак не могли з нею не рахуватися. Діяльність угорської іреденти прискорила встановлення в краї авторитарного режиму. До цього додамо, що основні віхи зародження і розвитку угорської іреденти в Закарпатті нами висвітлені на сторінках окремої монографії.

Вельмишановній опонент зауважує, що нами не дано чіткої відповіді на питання, чому А.Волошин продовжував звертатися в 1939–1941 роках до Німеччини з меморандумами. Вся справа полягала в тому, що в цей період Німеччина продовжувала залишатися головним арбітром в Європі. Августин Волошин та члени його уряду, перебравшись до Праги, кілька разів зверталися з меморандумами до Гітлера та інших керівників Третього рейху. При цьому вони переслідували єдину мету: відновити автономність Карпатської України в складі якої-небудь держави. Такою вони уявляли Словаччину, яка на той час зберігала примарну незалежність. Загальновідомо, що Чехословаччина як держава вже не існувала. Під час вторгнення угорських військ на територію Закарпаття А.Волошин звернувся до румунського уряду з проханням про допомогу, однак Бухарест на це не пішов, теж боячись ускладнень з боку

Німеччини. Отже, А.Волошин та очолюваний ним уряд переслідував єдину мету: автономія в складі будь-якої держави за винятком Угорщини.

З рештою зауважень вельмишановного опонента ми згодні.

Ми ще раз висловлюємо вдячність вельмишановному Володимирі Павловичу за висловлені зауваження, які допомагатимуть нам у дослідженні історії Закарпаття напередодні Другої світової війни.

Голова: Приступаємо до обговорення. Хто бажає виступити? Слово надається члену-кореспонденту НАН України І.М. Мельниковій.

Член-кореспондент НАН України І.М.Мельникова: Микола Миколайович добре відомий в Україні як талановитий і плодовитий вчений. Його дисертація оригінальна, вагома, комплексне дослідження як з точки зору обсягу матеріалу, так і його інтерпретації. Вагомість дисертації в тому, що вона становить новий напрям дослідження проблеми, вона є вагомим внеском в історичну науку.

Я уважно знайомилася з монографіями, дисертацією та авторефератом дисертації М.М.Вегеша ще задовго до захисту. Це дає мені можливість стверджувати, що Микола Миколайович достойний того, щоб йому був присуджений науковий ступінь доктора історичних наук зі всесвітньої історії.

Член-кореспондент НАН України П.О.Сохань: Мене зацікавила дисертація Миколи Миколайовича Вегеша не тільки з наукової, але й з політичної точки зору. Автору вдалося, на мою думку, використавши архівні матеріали, опубліковані документи, мемуари, праці вітчизняних і зарубіжних дослідників об'єктивно окреслити і проаналізувати важливі аспекти проблеми, які ще й сьогодні різноманітні політичні сили намагаються трактувати по-різному. Сьогодні на Закарпатті робиться чимало спроб сепаратистського характеру в намаганні

розколоти український народ на окремі групи. Дисертант чітко доводить, що Карпатська Україна, яка виникла і існувала надзвичайно незначний проміжок часу, була творінням саме українських політичних сил в краї, а переважна більшість корінного населення підтримала курс Августина Волошина на українізацію всіх сфер суспільного життя.

Переглядаючи монографію дисертанта «Карпатська Україна 1938–1939 рр. в загальноєвропейському контексті» я, на жаль, так і не з'ясував ставлення Миколи Миколайовича до праць Павла Роберта Магочія. Я би хотів почути відповідь на це питання. По-друге, варто, все-таки, розглядати Карпатську Україну не тільки в загальноєвропейському контексті, але й у всеукраїнському. Однак мої зауваження і побажання аж ніяк не перешкоджають мені стверджувати, що М.М.Вегеш заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальності Всесвітня історія.

Доктор історичних наук, професор С.В.Кульчицький: Дисертація Миколи Миколайовича Вегеша виконана на стику історії України і всесвітньої історії. Вважаю, що в цьому нема нічого незрозумілого і дивного. Більша частина матеріалу автором опублікована, що дало можливість читачам ознайомитися з головними ідеями М.М.Вегеша. За період з 1990 року ним видано 55 робіт наукового характеру з досліджуваної проблеми, і важко навіть повірити, що це зроблено. Публікацій було так багато, що їх перелік не повністю поданий в авторефераті дисертації. Залишається сподіватися, що дослідник на цьому не зупиниться, а продовжуватиме працювати в тому ж руслі.

М.М.Вегеш гідний, достойний бути доктором наук.

Доктор історичних наук О.М.Майборода: Шановні панове! Охопити все в дисертаційній роботі неможливо. Цю проблему в майбутньому можна буде досліджувати ще детальніше. Моя думка, що Микола Миколайович виконав дуже

важливу і цінну роботу. Він вперше комплексно підійшов до висвітлення саме міжнародного становища Закарпаття напередодні Другої світової війни і довів негативний вплив міжнародного фактора на різні сфери суспільного, політичного і культурного життя краю.

Микола Миколайович за виконане дисертаційне дослідження заслуговує наукового ступеня доктора історичних наук.

Доктор історичних наук В.О.Горбик: Наш дисертант представив до захисту, роботу, яка, безумовно, варта уваги. Власне, не тільки уваги, а й заслуговує всілякого схвалення. Досліджуючи незначний проміжок часу в історії закарпатських українців, він переконливо довів, що Карпатська Україна наприкінці 30-х років виявилася єдиною, яка проголосила незалежність. Необхідно погодитися з основними положеннями дисертанта, які випливають з опрацювання ним великої кількості архівних джерел, численних спогадів очевидців і активних учасників подій. Після цієї роботи багатьом доведеться по-новому подивитися на ті події, переосмислити попередні оцінки. М.М.Вегеш заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора історичних наук.

Голова: Є ще бажанчі виступити? Немає. Тоді слово здобувачеві.

М.М.Вегеш: По-перше хотілося б відповісти на запитання Павла Степановича Соханя. Як ми ставимось до праць Павла Роберта Магочія? П.Р.Магочій, незважаючи на його політичні погляди, справедливо вважається відомим дослідником історії Закарпаття, а після виходу в світ його англомовної «Історії України», фахівцем з вітчизняної історії. Він автор цілого ряду фундаментальних робіт, зокрема ряду «Історичних атласів». У 1994 р. вийшла його фундаментальна узагальнююча праця «Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948)», на яку опубліковано близько 50 рецензій.

Разом з тим, ми не поділяємо точку зору П.Р.Магочія, що закарпатських діячів міжвоєнного періоду необхідно поділяти на три групи: а) українофіли, б) русофіли, в) русинофіли. Нам не зрозуміло, до якої групи віднести, наприклад, відомого закарпатського письменника і політичного діяча Василя Гренджу-Донського. Відомо, що в 20-х роках він вважав себе русином, до речі як і решта закарпатців, що відбилося в його поезії «Русин». В 30-х роках, особливо в період існування Карпатської України, він вважав себе «переконливим українським націоналістом». Це стосується не тільки Василя Степановича. Відповідну еволюцію пройшли Ю.Боршош-Кум'ятський, Зореслав та багато інших.

Я щиро вдячний усім, хто взяв участь у обговоренні нашої роботи. Я глибоко вдячний за всі зауваження і побажання. Більшість із них я прийму до уваги, хоч з деякими не зовсім погоджуюсь. Ще раз висловлюю подяку вельмишановним опонентам, вельмишановним членам спеціалізованої ради. мому науковому консультанту, усім, хто написав відгуки на автореферат. Оскільки моє становлення як дослідника історії Закарпаття проходило в стінах Ужгородського університету, то, користуючись такою урочистою нагодою, хочу висловити глибоку вдячність своїм вчителям – викладачам кафедр політології та історії України.

Голова: Наукова дискусія закінчилася. Є пропозиція створити лічильну комісію для проведення голосування у такому складі: доктори історичних наук М.Ф.Котляр, О.М.Майборода, В.О.Горбик. Заперечення є? Немає. Хто за такий склад лічильної комісії, прошу голосувати. Хто за? Сімнадцять. Хто проти? Немає. Хто утримався? Немає. Комісію обрано одноголосно. Прошу комісію приступити до роботи (оголошується перерва).

Після перерви.

Голова: Слово надається голові лічильної комісії доктору історичних наук Котляру М.Ф.

Доктор історичних наук М.Ф.Котляр:

Протокол лічильної комісії №1. Розподілили обов'язки: Голова – М.Ф.Котляр, члени – О.М.Майборода, В.О.Горбик. Є пропозиція прийняти до відома.

Протокол №2. Із 21 затверджених членів спеціалізованої вченої ради були присутні 17. 4 доктори наук за профілем дисертації. Роздано бюлетенів 17. Залишилося не розданими – 4. Виявлено в урні – 16. Результати голосування: за клопотання про присвоєння наукового ступеня доктора історичних наук Вегешу Миколі Миколайовичу подано голосів – 16, проти – немає, недійсних бюлетенів – 1.

Голова: Необхідно затвердити протокол лічильної комісії. Хто за? Шістнадцять. Хто проти? Немає. Утримався? Немає. Протокол лічильної комісії затверджується одноголосно.

Усім членам ради роздано проект висновку про дисертацію М.М.Вегеша. Які будуть пропозиції? Надійшла пропозиція прийняти за основу. Інших пропозицій немає? Хто за? Сімнадцять. Хто проти? Немає. Хто утримався? Немає. Висновок приймається одноголосно.

ВИСНОВОК

**спеціалізованої Вченої Ради Д 50.17.01
для захисту дисертацій
в Інституті історії України НАН України
по дисертації Вегеша Миколи Миколайовича
«Закарпаття в контексті центральноєвропейської
політичної кризи напередодні Другої світової війни»,
представленої на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук
зі спеціальності 07.00.02 – Всесвітня історія**

Обговоривши дисертацію М.М.Вегеша «Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни», враховуючи відгуки провідної установи – Чернівецького державного університету ім. Ю.Федьковича, а також офіційних опонентів – доктора історичних наук, професора С.В.Кульчицького, доктора історичних наук, професора І.Ф.Короля, доктора історичних наук, головного наукового співробітника В.П.Трощинського, спеціалізована рада вважає, що дана праця виконана на високому фаховому рівні. є комплексним дослідженням міжнародного становища Закарпаття напередодні Другої світової війни та впливу зовнішнього фактору на його суспільно-політичний і національно-культурний розвиток.

Наукова новизна дисертації зумовлена самою постановкою проблеми та її розв'язанням, адже вперше висвітлено історію Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи наприкінці 30-х років. зроблено аналіз місця, ролі й значення цієї проблеми у зовнішньополітичних концепціях і політиці Німеччини, Італії, Угорщини, Польщі, Румунії, Югославії та інших країн. В дисертації доводиться, що події

1938–1939 рр. у краї справили значний резонанс на українську проблему взагалі і сприяли зростанню української свідомості серед населення Закарпаття.

Серед найсуттєвіших результатів дослідження необхідно відзначити такі:

– простежені етапи вивчення проблеми вітчизняними і зарубіжними вченими з кінця 30-х років до наших днів, запропоновано авторську періодизацію історіографії проблеми (С.23–93);

– висвітлено основні етапи ліквідації Чехословаччини як держави (Мюнхенська конференція 29–30 вересня 1938 р., Віденський арбітраж 2 листопада 1938 р.), що призвело до ускладнення міжнародного становища Закарпаття, яке на той час вибороло автономні права в складі ЧСР. На відміну від попередників, дисертантом дано власне трактування мотивації орієнтації уряду А.Волошина на Німеччину – єдину країну, яка обіцяла недоторканість кордонів краю (С.108–164);

– введено до наукового обігу нові архівні документи, що дало можливість М.М.Верешу об'єктивно висвітлити громадсько-політичні взаємовідносини політичних сил Закарпаття з різноманітними політичними об'єднаннями та організаціями Східної Галичини, українцями Європи, Азії, США і Канади (С.165–216);

– висловлено позицію щодо ряду дискусійних питань з історії Карпатської України (конфронтація між чехами і українцями, збройні сутички Карпатської Січі і регулярної чеської армії, суперечності в українському таборі, спроба державного персвороту тощо). У дослідженні доведено, що негативний вплив ряду внутрішніх і зовнішніх факторів привів до становлення в Карпатській Україні авторитарного режиму, який необхідно розцінювати як крок назад в порівнянні з чехословацькою демократією;

– простежено діяльність автономних урядів Підкарпатської Русі – Карпатської України в розвитку освіти й культури краю. Чимало місця відведено висвітленню здобутків науки, літератури, мистецтва, охарактеризовано роль культурно-освітніх товариств, зокрема «Просвіти», в зростанні самосвідомості закарпатських українців. Аргументовано доведено, що уряд Волошина намагався також створити оптимальні умови для нормального функціонування і співжиття різних релігійних конфесій у краї. робив усе для того, щоб не виникали конфлікти між греко-католиками і православними (С.294–332);

– здійснено аналіз державно-правового розвитку Закарпаття, яке напередодні Другої світової війни пройшло певну еволюцію. До 22 листопада 1938 р. на території краю діяла Конституція ЧСР 1920 р., згідно з якою населення мало певні автономні права. За Конституційним законом від 22 листопада 1938 р. Закарпаття вважалось складовою частиною федеративної ЧСР. 14 березня 1939 р. А.Волошин проголосив незалежність держави, яка була ратифікована наступного дня Сеймом Карпатської України. Утворення Карпато-української держави дисертант розцінює як другий, після визвольних змагань українського народу 1917–1920-х рр., етап у боротьбі за створення українського державного утворення на окремо взятій території (С.284–293).

Дисертація М.М.Вегеша є дослідженням актуальної наукової проблеми і має цілком самостійний, оригінальний та завершений характер. Значимість теоретичних узагальнень дисертаційного дослідження полягав у тому, що вони можуть бути використані при написанні спеціальних та узагальнюючих праць з новітньої історії, історії України та історії міжнародних відносин, при підготовці спецкурсів для вузів. Вони вже впроваджуються в педагогічній практиці.

Спеціалізована вчена рада вважає, що дисертація М.М.Вегеша є суттєвим внеском у розвиток історичної науки, відповідає п.12 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань, затвердженого Постановою Кабміну України від 28.06.97 р., і висловлюється за присудження М.М.Вегешу наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальності 07.00.02 – Всесвітня історія.

Голова спеціалізованої
вченої ради
академік НАН України

В.А.Смолій

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор історичних наук

Н.А.Шип

СТЕНОГРАМА

засідання спеціалізованої вченої ради Д 26.001.20 в Київському університеті ім. Т.Г.Шевченка

від 26 квітня 1999 року

Присутні: 22 члени спеціалізованої вченої ради з 25 затверджених, зокрема 6 докторів наук за профілем дисертації.

Члени спеціалізованої вченої ради

1. Слюсаренко А.Г. – доктор історичних наук, професор, 07.00.01 (голова)
2. Крижанівський О.П. – доктор історичних наук, професор, 07.00.02 (заступник голови)
3. Божко О.І. – кандидат історичних наук 07.00.01 (вчений секретар)
4. Борисенко В.К. – доктор історичних наук, професор, 07.00.05
5. Буравченков А.О. – доктор історичних наук, професор, 07.00.02
6. Гончар Б.М. – доктор історичних наук, професор, 07.00.02
7. Казьмирук Г.Д. – доктор історичних наук, професор, 07.00.06
8. Калакура Я.С. – доктор історичних наук, професор, 07.00.06
9. Катренко А.М. – доктор історичних наук, професор, 07.00.01
10. Колесник В.Ф. – доктор історичних наук, професор, 07.00.06
11. Король В.Ю. – доктор історичних наук, професор, 07.00.01
12. Кульчицький С.В. – доктор історичних наук, професор, 07.00.01
13. Мельник Л.Г. – доктор історичних наук, професор, 07.00.01
14. Миронць Н.І. – доктор історичних наук, професор, 07.00.05
15. Мусієнко В.В. – доктор історичних наук, професор, 07.00.06
16. Павленко В.В. – доктор історичних наук, п.н.с., 07.00.02
17. Панчук М.І. – доктор історичних наук, професор, 07.00.06
18. Сергійчук В.І. – доктор історичних наук, професор, 07.00.05
19. Солдатенко В.Ф. – доктор історичних наук, професор, 07.00.06
20. Ульяновський В.І. – доктор історичних наук, професор, 07.00.02
21. Щербак М.Г. – доктор історичних наук, професор, 07.00.06
22. Яровий В.І. – доктор історичних наук, професор, 07.00.02

Голова: Відділ суспільних і гуманітарних наук Вищої атестаційної комісії України за рекомендацією інспекційно-протокольного відділу ВАК України направив на засідання нашої спеціалізованої вченої ради для написання додаткового висновку (колективної рецензії) атестаційну справу та дисертацію здобувача наукового ступеня доктора історичних наук Вегеша Миколу Миколайовича, який 25 вересня 1998 року захистив у спеціалізованій вченій раді Д 50.17.01 Інституту історії України НАН України дисертацію на тему «Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни» зі спеціальності 07.00.02 – Всесвітня історія. Слово для оголошення об'єктивних даних надається вченому секретареві, кандидату історичних наук О.І.Божку. Заперечень нема? Прошу, Олег Іванович.

Вчений секретар: Для ознайомлення з дисертацією М.М.Вегеша була створена комісія із членів спеціалізованої вченої ради у складі професорів А.О.Буравченкова, Б.М.Гончара та В.І.Ярового, яка підготувала текст додаткового висновку (колективної рецензії). Висновок позитивний і в кожного члена ради є.

В особовій справі дисертанта є всі необхідні документи, з якими ви можете ознайомитись. Вважаю, що немає сенсу їх всі зачитувати. Дисертація виконана в Ужгородському державному університеті, а науковим консультантом був доктор історичних наук, завідуючий відділом міжнародних відносин і всесвітньої історії Інституту історії України НАН України Степан Васильович Віднянський. Захист відбувся 25 вересня 1998 року в Інституту історії України. Голосування було майже одностайне: 16 членів ради проголосували «за», «проти» – не було, недійсних бюлетенів – 1. Опонентами виступили доктор історичних наук Станіслав Владиславович Кульчицький – член нашої ради, а також доктори історичних наук В.П.Трощинський

та І.Ф.Король. Провідна організація – Чернівецький державний університет ім. Ю.Федьковича. І опоненти, і провідна організація дали позитивні відгуки на дисертацію. Причина направлення на колективну рецензію полягає в тому, що за постановою ВАК України від 26 березня 1998 р. термін між захистом кандидатської і докторської дисертації не повинен бути меншим, ніж п'ять років. Отже, якщо існує таке порушення, то захищена дисертація обов'язково направляється на колективну рецензію незалежно від того, яка вона – хороша чи погана. Дисертант вийшов на захист тоді, коли ця постанова ще не була прийнята. Йому необхідно було зачекати кілька місяців, щоб не потрапити під цю постанову. Трохи не пощастило.

Чи є сенс зачитувати біографічні дані? Мабуть, ні. Все життя М.М.Вегеш пропрацював в Ужгороді. Спочатку в школі, а потім в Ужгородському державному університеті, пройшовши шлях від асистента до доцента. В дисертації використані матеріали ряду іноземних архівів. За кордоном був, зокрема в Угорщині, Чехії, Словаччині, Румунії. Це те, що, можливо, найбільше може зацікавити членів ради. Комісія, створена в нашій раді, зробила позитивний висновок.

Голова: Які питання до Олега Івановича?

Миронець Н.І., доктор історичних наук, професор. Якою була тема кандидатської дисертації М.М.Вегеша?

Вчений секретар: Автореферат кандидатської дисертації М.М.Вегеша є. Дисертація була захищена на тему «Карпатська Україна в 1938–1939 рр.: соціально-економічні і політичні аспекти». Отже, міжнародний аспект як такий, майже не піднімався.

Голова: Які ще є питання до Олега Івановича? Немає. Можливо до С.В.Віднянського, який був науковим консультантом. Теж немає. Тоді надаю слово М.М.Вегешу для

того, щоб протягом семи-десяти хвилин викласти основні результати виконаного дисертаційного дослідження.

Вегеш М.М. Шановні члени ради!

Підготовлена мною до захисту докторська дисертація «Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни» складається з трьох розділів: «Закарпаття 1938–1939 рр. в історіографії та мемуарах», «Закарпаття у міжнародних відносинах (1938–1939 рр.)», «Суспільно-політичний і національно-культурний розвиток Закарпаття напередодні Другої світової війни», які в себе включають дванадцять параграфів. Актуальність теми пояснюється принаймні двома моментами. По-перше, відсутністю на сьогоднішній день об'єктивного комплексного наукового дослідження проблеми, а по-друге, політичним значенням проблеми, яка фальсифікується сучасними теоретиками неорусинства.

Закарпаття напередодні Другої світової війни висвітлюється в двох площинах: як суб'єкт політичних процесів, що відбувалися наприкінці 30-х років у Центральній Європі, і як один з етапів боротьби українського народу за відновлення власної державності, враховуючи при цьому той факт, що мова йде про окрему частину українських земель.

Дисертація написана на основі архівних джерел з фондів України, Росії, Угорщини, Чехії, Словаччини, Румунії, переважна більшість яких введена до наукового обігу вперше. Серед праць, покладених в основу дисертації, 2 індивідуальні та 5 колективних монографій, понад 10 брошур, цикл тематичних статей, опублікованих в «Українському історичному журналі», журналах «Сучасність», «Наука і суспільство», «Український історик», «Визвольний шлях», «Дукля» та ін. До автореферату включено 35 публікацій.

Хотілося б зупинитися на окремих найсуттєвіших результатах дисертаційного дослідження:

- проаналізовано основні етапи, які привели до розпаду Чехо-Словаччини як єдиного державного утворення, що не могло не вплинути на подальшу долю Закарпаття – складової її частини;

- розкрито позиції ставлення різних європейських держав і США стосовно Закарпаття, простежено еволюцію політичних взаємин Чехо-Словаччини з Німеччиною, Італією, Угорщиною, Польщею, Румунією, Югославією, СРСР;

- показано вплив міжнародного фактору та різноманітних і численних внутрішніх чинників на політичну ситуацію в краї. Розглянуто і дано оцінку всім найважливішим віхам в історії Закарпаття (Підкарпатської Русі – Карпатської України) напередодні Другої світової війни;

- простежено взаємовідносини різних політичних сил Закарпаття з українськими емігрантськими політичними організаціями Європи, США і Канади, контакти між автономними урядами Карпатської України та ОУН;

- висвітлено еволюцію державно-правового статусу Закарпаття.

Дисертація в повному обсязі опублікована. Вже після захисту я видав монографію «Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни» (1998). Якщо виникли питання, то я готовий на них відповісти.

Голова: Які є питання? Будь-ласка, Ярослав Степанович.

Калакура Я.С., доктор історичних наук, професор. Все-таки, чому Ви цю тему розглядаєте як тему із світової історії? З того, що Ви сказали, тут нема предмету всесвітньої історії. Все те, що Ви доповіли, це історія України.

Сергійчук В.І., доктор історичних наук, професор. У висновках наших експертів вказується про те, що серед найсуттєвіших результатів дослідження необхідно виділити такі:

1) Показано, як в умовах поетапного ліквідування державності Чехословацької республіки відбувається формування зовнішньополітичного курсу Карпатської України, зокрема подається авторське трактування орієнтації А.Волошина на Німеччину. В мене у зв'язку з цим таке запитання. Чи відомо Вам про договір, який був підписаний у липні 1939 р. в Італії між Мельником і Волошином? Там немає ніякого пронимецького курсу, про який Ви кажете. Друге питання, яке мене цікавить, ознайомившись побіжно в Вашою дисертацією, стосується церкви. У Вас є такий абзац: православна церква лояльно ставилася до Карпатської України, а єпископ Стойка, залишившись на окупованій території Закарпаття, вірно служив окупантам, заохочуючи їх до окупації краю. Роз'ясніть мені, де воно правильніше. І третє питання. Чомусь я не побачив у Вашій роботі мемуарів Євгена Стахова. Ви знайомі з ними? Адже Є.Стахів у них дуже детально описує весь цей період. Дякую.

Король В.Ю., доктор історичних наук, професор. Тема Вашої дисертації «Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни» і тут же Ви пишете: «проаналізовано діяльність автономного уряду Карпатської України в сфері освіти і культури». Як Ви вважаєте, можна було поєднувати характеристику загальноєвропейської кризи, ситуацію, яка склалася навколо Карпатської України в цілому і, зокрема, Закарпаття в сферах інтересів фашистської Німеччини, і як наслідок, одночасно, діяльність в галузі науки і культури в умовах кризи. Для цього був час, були можливості, чи це відбувалося спонтанно, без відповідної підготовки. Це перше

питання. І друге питання. Як Ви в своїй праці використали книгу Інгеборн Фляйшхауер?

Сергійчук В.І. Мабуть назва «Карпатська Україна» з'являється після проголошення самостійності. До того вона була Підкарпатською Руссю. Яка Ваша думка з цього приводу. Дякую.

Мусієнко В.В., доктор історичних наук, професор. В цей період, який Ви розглядаєте, піднімалось питання політичного русинізму, чи це тільки виплило зараз?

Голова: Є ще питання до Миколи Миколайовича? Немає. Тоді послухаємо відповіді. Будь-ласка.

Вегеш М.М. Стосовно питання Ярослава Степановича. Я розглядаю Закарпаття не тільки наприкінці 30-х років, але й протягом всього міжвоєнного періоду, як складову частину Чехословаччини. У складі цього державного утворення край пройшов політичну еволюцію від автономії і федерації до незалежності. Всі більш-менш важливі політичні події, які мали місце в ті часи, перепліталися не настільки навколо Закарпаття, як Чехословацької Республіки, яка протягом всього міжвоєнного періоду виступала суб'єктом міжнародних відносин. Що стосується Карпатської України, то я говорю тільки про деякі елементи її зовнішньополітичної діяльності, зокрема про проявлену ініціативу автономних урядів під час підписання економічних і торговельних договорів з урядами Румунії та Німеччини. Отже, зовнішньополітична діяльність урядів Карпатської України відбувалася в ракурсі зовнішньополітичної політики Чехословаччини. На моє глибоке переконання, досліджувана тема може бути віднесена як до всесвітньої історії, так і до історії України, адже йдеться про один з етапів боротьби українського народу за свою незалежність у ХХ столітті. Таким етапом і було короточасне існування спочатку автономного, а згодом незалежного Закарпаття.

Мої відповіді на ряд запитань професора В.І.Сергійчука. По-перше, з приводу орієнтації А.Волошина на Німеччину та відносно підписання договору між урядом Карпатської України в еміграції та Проводом Українських Націоналістів. Я, безперечно, ознайомлений з ходом переговорів у Венеції в липні 1939 р. Цю проблему я детально описав у брошурі «Смерть президента», опублікованій в 1995 р. виключно на матеріалах «Особової справи А.І.Волошина», яка знаходиться в Москві. Опрацювання матеріалів справи дало мені можливість зробити висновок, що А.Волошин договір не підписував. Переговори насправді велися. ОУН представляли на них А.Мельник, Я.Барановський і О.Сеник, а Карпатську Україну – А.Волошин, В.Комаринський і А.Штефан. До речі, в переговорах не брали участь члени ОУН бандерівського крила, які звинувачували мельниківців у падінні Карпатської України. Можливо, саме події в Карпатській Україні деякою мірою прискорили розкол, який відбувся в ОУН у 1940–1941 рр.

Що стосується орієнтації на Німеччину. Якщо переглянути закарпатську періодику міжвоєнного періоду, то можна пересвідчитися в тому, що А.Волошин менше критикував СРСР, ніж Німеччину. Він не вбачав великої різниці між сталінським режимом і гітлерівським фашизмом. Але наприкінці 30-х років уряд Карпатської України орієнтувався на Німеччину, як на єдину велику країну, що обіцяла краю гарантію його кордонів. Тим більше, що альтернативи не було. Лояльно до Закарпаття ставились тільки Румунія і Югославія, які були членами Малої Антанти. А.Волошин насправді повірив у щирість запевнень Берліну. Що стосується Німеччини, то вона відкрила у Хусті своє консульство, підписала договір з ЧСР про виїзд закарпатців на сезонні роботи до Третього Рейху, що дало можливість зменшити кількість безробітних. МЗС Німеччини постійно засуджувало терористичні акції Угорщини і Польщі щодо

Карпатської України. Переконавшись, що Гітлер вів подвійну гру, А.Волошин, даючи інтерв'ю «Рейтеру», однозначно заявив: «Німці ганебно обманули нас».

Стосовно питання професора В.І.Сергійчука про релігійну ситуацію в Закарпатті. Віденський арбітраж 2 листопада 1938 р. не тільки розділив територію краю, він також поділив конфесії. Я пишу, що православна церква, яка підпорядковувалася Сербському патріархату, лояльно відносилася до уряду А.Волошина. Так воно і було. Що стосується вірників греко-католицького віросповідання, то 280 парафій опинилися у складі Карпатської України, а 35, очолюваних єпископом О.Стойкою, в рамках Угорщини. Діяльність О.Стойки була неоднозначною. Спочатку він привітав А.Волошина з призначенням його прем'єр-міністром Підкарпатської Русі, а потім, напередодні угорського вторгнення, єпископ закликав закарпатських українців прихильно зустріти угорських гонведів. Заради правди треба сказати, що вже під час окупації О.Стойка багато зробив, щоб захистити від угорських репресій окремих українських патріотів.

Щодо використання мною мемуарів Євгена Стахіва. Не викликає сумнівів, що Є.Стахів був одним з перших, хто поділився своїми спогадами про Карпатську Україну. Дисертацію я завершив на початку 1997 р., коли його мемуари ще не побачили світ, але я, все-таки, мав можливість використати окремі його статті, які на початку 90-х років публікувалися на сторінках «Закарпатської правди».

Стосовно питання про вплив загальнополітичної кризи на розвиток культурного життя краю. До цього я б ще додав соціально-економічне становище Закарпаття наприкінці 30-х років, яке я аналізував у своїй кандидатській дисертації. Я доводжу, що незважаючи на складність міжнародної обстановки, постійні напади угорських і польських терористів, суперечності

між чехами і українцями, конфлікти власне в українському таборі, спроби державного перевороту тощо, все-таки наука і культура розвивалися. Звичайно, політична криза негативно впливала на проведення культурних перетворень. Наприклад, занепадав театр «Нова сцена», очолюваний Ю.Шерегієм, менш активною стала «Просвіта», виходила, фактично, єдина газета. Культурна сфера не мала можливості повноцінно розвиватися, тому що доводилось постійно вирішувати різноманітні політичні проблеми.

Що стосується монографії І.Фляйшхауер, то я її використав, зокрема той параграф, який безпосередньо стосується досліджуваної мною теми. Однак зміст цього параграфа носить переважно загальний, а б сказав підручковий, характер.

Актуальною залишається проблема надання краю автономних прав. Для того, щоб краще розібратися в ній, необхідно зупинитися на основних етапах еволюції державно-правового статусу Закарпаття в рамках Чехословацької республіки. Згідно з Сен-Жерменським мирним договором, Підкарпатська Русь одержала чисто символічні автономні права, які стосувалися окремих аспектів культурного життя. Можливо, саме тому, перший губернатор краю Г.Жаткович, переконавшись у обмеженні закарпатської автономії, емігрував за кордон. Перший етап автономії наступив тільки в жовтні 1938 р., коли було сформовано перший автономний уряд. Становище суттєво змінилося тільки після 22 листопада 1938 р., коли ЧСР перетворилася в федеративну державу. З цього часу – автономні права були значно розширені. Третій етап пов'язаний з днем 14 березня 1939 р., коли А.Волошин проголосив незалежність, а наступного дня її ратифікував Сойм Карпатської України.

Про політичне русинство я одержав принаймні 15 питань під час захисту дисертації в Інституті історії України. Вважаю, що в сучасних умовах має місце процес деякого перебільшення

«русинської проблеми». Сучасні теоретики неорусинства, на мою думку, навіть не варті того, щоб їм приділяти стільки уваги. Цим самим ми їм навіть робимо рекламу. Так званий «уряд Підкарпатської Русі» не користується підтримкою закарпатських українців і навіть переважну більшість своїх засідань проводить за кордоном. Разом з тим, представники політичного русинства постійно намагаються використати в своїй підривної роботі окремі періоди нашої історії. Це, зокрема, стосується і теми даного дисертаційного дослідження. Вони намагаються довести, що в 1938–1939 роках ідея незалежності була привнесена на Закарпаття з Галичини. Це стосується і характеристики історичних процесів, що мали місце в краї після розпаду Австро-Угорської монархії. Найбільший внесок у критику теорії неорусинства вніс сучасний дослідник О.В.Мишанич. Отже, не варто перебільшувати роль політичного русинства, але й недооцінювати його теж не можна.

Сергійчук В.І. Ви привселюдно заявили, що А.Волошин договір з А.Мельником не підписував. Отже, опублікований цього року в «Самостійній Україні» договір – фальсифікація?

Вегеш М.М. Я ще раз заявляю, що Августин Волошин договір не підписував. «Самостійна Україна» опублікувала текст договору, який вперше навів Петро Стерчо на сторінках своєї монографії «Карпато-Українська держава», виданій у 1965 р. Однак, я не виключаю і тої момент, що майор Вайндорф, який допитував А.Волошина в Лефоргівській в'язниці, міг змусити останнього підписати що завгодно. Наприклад, підпис Волошина є на кожній сторінці, навіть там, де йдеться про трактування уряду Карпатської України, як «буржуазно-націоналістичного». Відомо, що свій уряд А.Волошин так не називав. Він також ніколи не використовував назву «Закарпатська Україна», яка постійно фігурує в «Особовій справі А.Волошина». На сьогоднішній день оригіналу договору не виявлено.

Голова: Шановні члени ради! Ви задоволені відповідями? Якщо питань до Миколи Миколайовича більше нема, перейдемо до обговорення. Слово надається доктору історичних наук Станіславу Владиславовичу Кульчицькому.

Кульчицький С.В., доктор історичних наук, професор. Що стосується захисту дисертації пана Вегеша в інституті історії України, то обговорення її було дуже об'єктивним. Дисертація одержала високу оцінку і зрозуміло, що сьогодні обговорення має дещо формальний характер, адже мова йде про якість вікові, хронологічні рамки між кандидатською і докторською дисертаціями. Більше нічого ж не інкримінується панові Вегешу. Я хочу одне тільки сказати, що можна багато говорити про актуальність, методи, майстерність дисертанта і т.д. Я інше хочу сказати. Тобто, що до Вегеша вся ця проблема у нас (щось було на Заході опубліковано, але там не було архівів) була «білою плямою». Починаючи з 1992 року, коли у нас було підготовлено збірник, а в ньому опублікована стаття Вегеша, то з того часу він цю тематику розкрутив, вивчив усі архіви і зробив те, що він зробив.

Переходячи до додаткового висновку, я хотів би на дечому наголосити. З деякими позиціями я не зовсім згоден, вони, на мою думку, не є основними. Їх треба зняти, бо вони відводять вбік. Наприклад, діяльність автономних урядів в галузі освіти і культури, українсько-чеські суперечності тощо. Необхідно виділити те головне, що дослідив Вегеш. Мені здається, що серед найсуттєвіших результатів дослідження, які тут відзначені, не вказано головне, що Карпатська Україна – це форма державності українського народу в ХХ столітті. Якщо я маю власну думку, наприклад, про Акт 30 червня 1941 р., вважаючи його провокацією Бандери по відношенню до Гітлера, то з приводу Карпатської України сумнівів немає – вона справді була формою державності. І нарешті, думаю це не завдання автора, якщо він дещо перебільшив роль Карпатської України в житті

всієї української нації. Він зробив те, що зробив, а ми вже оцінюючи його праці, інші, можемо співставляти і говорити про роль цієї події в історії українського народу. Головне необхідно вказати, що дисертація Вегеша ліквідувала «білу пляму» нашої історії.

Колесник В.Ф., доктор історичних наук, професор. Я не спеціаліст по даній проблемі, але був на захисті, добре його пам'ятаю. Можу сказати, що захист тоді відбувався якісно, а дисертація викликала тоді ряд запитань, на які дисертант чітко відповідав, доводячи свою правоту. В мене немає ніяких сумнівів щодо доцільності присвоєння дисертанту наукового ступеня доктора історичних наук.

Павленко В.В., доктор історичних наук, провідний науковий співробітник. Я не була присутня на захисті і не знайомилася з дисертацією, але з сьогоденського виступу Миколи Миколайовича можна зробити висновок, що пророблена ним робота заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора історичних наук. Він використав усі архіви, і не тільки вітчизняні, переважну більшість документів ввід до наукового обігу вперше. Ним зроблено новий підхід до висвітлення цієї проблеми. Як правильно відзначив Станіслав Владиславович, ця тема є «білою плямою», нерозробленим питанням і я вважаю, що його праця є однією з перших, до якої інші автори будуть ще не раз звертатися.

Голова: Наукова дискусія закінчилася. Є пропозиція створити лічильну комісію для проведення голосування у такому складі: доктори історичних наук, професори В.В.Мусієнко, М.Г.Щербак, А.М.Катренко. Заперечення є? Немає. Хто за такий склад лічильної комісії, прошу голосувати. Хто за? Двадцять два. Хто проти? Немає. Хто утримався? Немає. Комісію обрано одногосно. Прошу комісію приступити до роботи (оголошується перерва).

Після перерви.

Голова: Слово надається голові лічильної комісії доктору історичних наук, професору В.В.Мусієнку.

Мусієнко В.В.:

Протокол лічильної комісії №1. Розподілили обов'язки. Голова – В.В.Мусієнко, члени – М.Г.Щербак, А.М.Катрєнко. Є пропозиція прийняти до відома.

Протокол №2. Із 25 затверджених членів спеціалізованої вченої ради були присутні 22. 6 докторів наук за профілем дисертації. Роздано бюлетенів 22. Залишилося не розданими – 3. Виявлено в урні – 22. Результати голосування: за порушення клопотання про присудження наукового ступеня доктора історичних наук Вегешу Миколі Миколайовичу подано голосів – 22, проти – немає, недійсних бюлетенів – немає.

Голова: Необхідно затвердити протокол лічильної комісії. Хто за? Двадцять два. Хто проти? Немає. Утримався? Немає. Протокол лічильної комісії затверджується одноголосно.

Усім членам ради роздано проект висновку про дисертацію М.М.Вегеша. Які будуть пропозиції? Надійшла пропозиція прийняти за основу. Інших пропозицій немає? Хто за? Двадцять два. Хто проти? Немає. Утримався? Немає. Висновок приймається одноголосно.

ДОДАТКОВИЙ ВИСНОВОК

спеціалізованої Вченої Ради Д 26.001.20
в Київському університеті імені Тараса Шевченка
щодо дисертації Вегеша Миколи Миколайовича
«Закарпаття в контексті центральноєвропейської
політичної кризи напередодні Другої світової війни»,
поданої на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук
за спеціальністю 07.00.02 – Всесвітня історія

Вегеш Микола Миколайович, 1962 року народження,
доцент кафедри політології Ужгородського державного
університету. Кандидат історичних наук з 1994 р.

Дисертація виконана в Ужгородському державному
університеті.

Науковий консультант – Віднянський Степан Васильович,
доктор історичних наук, зав. відділом всесвітньої історії і
міжнародних відносин Інституту історії України НАН України.

Офіційні опоненти:

Кульчицький Станіслав Владиславович, доктор історичних
наук за спеціальністю 07.00.01 – Історія України, професор,
заступник директора Інституту історії України НАН України;

Король Іван Федорович, доктор історичних наук за
спеціальністю 07.00.02 – Всесвітня історія, професор кафедри
нової і новітньої історії та історіографії Ужгородського
державного університету;

Трощинський Володимир Павлович, доктор історичних
наук за спеціальністю 07.00.02 – Всесвітня історія, головний
науковий співробітник Інституту етнології НАН України.

Провідна організація – Чернівецький державний
університет ім. Ю.Федьковича – подали позитивні відгуки.

Захист відбувся у спеціалізованій вченій раді Інституту історії України НАН України 25 вересня 1998 р. Голосування – 16 – «за», «проти» – немає, недійсних бюлетенів – 1.

Причина направлення на колективну рецензію – період між захистом кандидатської та докторської дисертацій не перевищує п'яти років (постанова Президії ВАК України №5–02/3 від 26 березня 1998 р.).

Спеціалізована вчена рада відзначає актуальність і наукову новизну дисертації: вперше висвітлено історію Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи в кінці 1930-х років та політики Німеччини, Угорщини, Польщі, Румунії, Югославії, СРСР і інших країн; розкрито політико-дипломатичне значення проголошення в березні 1939 року незалежної держави – Карпатської України, по-новому підійшов автор до оцінки суспільно-політичного і культурно-національного розвитку Закарпаття в 1938–1939 рр. В основу дисертаційного дослідження покладено велику кількість документальних джерел та матеріалів мовою оригіналів, 11 архівів 6 країн, що вперше вводяться до наукового обігу.

Серед найсуттєвіших результатів дослідження необхідно відзначити такі:

– доведено, що напередодні Другої світової війни Карпатська Україна була формою державного утворення українського народу (С.238–239);

– показано, як в умовах поетапного ліквідування державності Чехословацької республіки відбувається формування зовнішньополітичного курсу Карпатської України, зокрема подається авторське трактування орієнтації уряду А.Волошина на Німеччину (С.108–126);

– розкрито різні позиції європейських держав щодо Закарпаття, навколо якого перепліталися інтереси Німеччини, Угорщини, Польщі, Румунії, СРСР (С.129–230);

– простежено взаємовідносини політичних угрупувань Закарпаття з українською еміграцією та політичними організаціями США, Канади та європейських країн (С.180–210):

– зроблено внесок у висвітлення однієї з «білих плям» історії українського народу.

Дисертація М.М.Вегеша має чітку і логічно побудовану структуру; матеріали та висновки кандидатської дисертації використані лише в оглядовій частині. Положення і висновки рецензованої дисертації є аргументованими і вмотивованими: вони відображають поставлені цілі та завдання дослідження. Результати дослідження достовірні. Вони можуть бути використані при підготовці нових узагальнюючих праць з всесвітньої історії, історії України та історії міжнародних відносин у Центрально-Східній Європі, а також у викладацькій роботі у вузах. Основні положення та висновки дисертації викладені в 35 публікаціях автора загальним обсягом понад 70 друк. арк., серед яких 2 індивідуальних та 5 колективних монографій.

У відзивах опонентів, провідної організації на дисертацію та автореферат висловлено близько тридцяти критичних зауважень й побажань, які стосуються різних аспектів дисертаційної роботи: методики, репрезентативності джерел та історіографії, двозначностей у понятійному апараті тощо.

Висловлені зауваження майже виключно мають частковий характер, не спростовують методики і результатів дослідження. Тому слід підтримати позитивний висновок спеціалізованої вченої ради Д 50.17.01 в Інституті історії України НАН України: дисертація Миколи Миколайовича Вегеша є суттєвим внеском у розвиток історичної науки, відповідає вимогам до докторських дисертацій, викладених у п.12 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань, і висловлюється за присудження М.М.Вегешу наукового ступеня доктора

історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – Всесвітня історія. Члени ради вважають, що М.М.Вегешом отримані нові науково обґрунтовані результати, які в сукупності розкривають специфіку міжнародного становища Закарпаття напередодні Другої світової війни та вплив зовнішнього фактору на його суспільно-політичний і національно-культурний розвиток, що має суттєве значення для розвитку історичної науки в цілому.

Голова спеціалізованої
вченої ради,
доктор історичних наук,
професор

Слюсаренко А.Г.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук

Божко О.І.

**ВІДГУКИ
НА ДОКТОРСЬКУ ДИСЕРТАЦІЮ
М.М.ВЕГЕША**

Дисертація М.М.Вегеша має гриф Інституту історії України НАН України. Вона опрацьовувалася у відділі історії міжнародних зв'язків України і виконана на стику вітчизняної і всесвітньої історії.

Перша публікація М.М.Вегеша по темі цієї дисертації під назвою «Августин Волошин і Карпатська Україна» з'явилася у журналі «Дзвін» в 1991 р. і була резонансною. Тоді, на переламі 80-х і 90-х років немало вчених, особливо молодого покоління, бралися за вивчення «білих плям» вітчизняної історії, які привертали увагу громадськості і сприяли згуртуванню суспільства навколо проблеми завоювання і зміцнення незалежності України. Готуючи тоді посібник для вчителів з найбільш цінними публікаціями, які з'явилися у пресі, я звернув увагу на цю статтю у львівському журналі. Посібник «Сторінки історії України ХХ століття» вийшов у світ в 1992 р. у видавництві «Освіта». Він відіграв свою роль в часи, коли ще були відсутні нові програми і підручники з історії України. Постаць отця Августина Волошина вперше була усвідомлена українським суспільством як одна з найбільш помітних в історії ХХ століття.

За сім років у М.М.Вегеша вийшло 55 публікацій по темі дисертації. Цю дивовижну кількість друкованих праць важко переоцінити. Вони різні – від науково-популярних до найбільш серйозних, і свідчать про наполегливе прагнення автора довести до широкого кола читачів результати своїх пошуків в архівах і бібліотеках.

Разом з кількістю публікацій поглиблювалися знання автора, окреслювалися контури великої праці, яку він тепер запропонував увазі вченої ради. Це – серйозна докторська праця, яка підсумовує все зроблене М.М.Вегешом у 90-ті роки.

Завдяки публікаціям М.М.Вегеша ми узнали, ким був отець Августин Волошин для населення Закарпатської України, яке місце він зайняв в національній історії. Величезний архівний матеріал, наведений у цій праці, цілком об'єктивно засвідчує масштаб особи А.Волошина.

Структура дисертації М.М.Вегеша не викликає серйозних заперечень, хоча треба зробити певні зауваження. По суті, автор розглядає два комплекси питань: Закарпаття у міжнародних відносинах і внутрішні процеси у краї після проголошення автономії. Перший розділ «Закарпаття 1938–1939 рр. в історіографії та мемуарах» є традиційно-обов'язковим і не визначає головних особливостей структури. Однак саме з ним слід розібратися більш детально.

Підхід М.М.Вегеша до аналізу літератури не викликає заперечень. Повнота і глибина аналізу цілком достатні. Поділ історіографії на вітчизняну і зарубіжну досить умовний, тому що в зарубіжній літературі переважають українські діячі і вчені. Заперечення викликає третій параграф, де аналізується мемуарна література. До аналізу самих мемуарів автор підійшов добросовісно і ґрунтовно. Але з аналізу джерел він обрав тільки мемуари, залишивши поза своєю увагою колосальний масив джерел архівного походження. Щоправда, поза рамками цього розділу, у вступі є аналіз джерел, який займає 6 сторінок тексту. Цього явно недостатньо, враховуючи масштаб використаних джерел. Незрозуміло, чому один вид джерел аналізується у відриві від інших.

У дисертації М.М.Вегеша використовується 11 архівів – чеські, угорські, німецькі, російські і українські. Вся дисертація будується аніяк не на спогадах, а саме на архівах, тому незрозуміло також, чому спогади аналізуються систематично і послідовно, а архівні фонди – схематично.

Методологічна основа дисертації не викликає заперечень, але у відповідному абзаці є елементи самореклами (С.6). З тексту випливає, що дисертант користується одночасно чотирма методами дослідження, хоча на першому плані у нього стоїть не названий тут емпіричний метод. Оголошується, що в дисертації використано якісні методи аналізу, але не названо, які саме і в чому вони полягають.

На жаль, автор повторює поширену помилку: злиття текстів автореферату і дисертації. Елементи автореферату не повинні використовуватися у дисертації, такий повтор просто недоцільний. До того ж він незручний. Чому треба характеризувати методологічну основу дисертації, коли сам її текст показує, як володіє дисертант методами історичного дослідження? Так само непотрібно у дисертації посилатися на власні праці, це робиться в авторефераті.

Автор використовує літературу та джерела на десяти мовах – англійській, німецькій, французькій, румунській, угорській, і п'яти слов'янських. Праці про Закарпаття повинні залучати джерела на багатьох мовах, але в даному кількості їх явно перевищує норму. Ця «ненормальність» є однією з переваг дисертації.

Свою орфографію М.М.Вегеш некритично запозичує у істориків діаспори: назви організацій пише з усіх заглавних літер. Інколи з великої літери пишуться в дисертації зовсім звичайні речі. Наприклад, автор згадує, що емігрант А.Волошин у 1941р. надіслав А.Гітлеру меморандум, на який, як це зрозуміло одразу, не одержав відповіді. Меморандум згадується неодноразово, і завжди – з великої літери. Це некритичне ставлення до історичного факту який не має жодного значення, негативно впливає на попередні оцінки діяльності А.Волошина, коли він був при владі.

Дослідження М.М.Вегеша охоплює всі основні прояви суспільно-політичного життя (у тому числі в міжнародному зрізі) і культурно-національного розвитку Закарпаття. Зважаючи на невеликі розміри території, що досліджується, і вузькі хронологічні рамки, автор повинен був для надання своїй праці необхідної ґрунтовності заглибитися у деталі. Праця справді вийшла надзвичайно ґрунтовною. Досліджуються всі важливі події. Автор здійснює широку взаємоперевірку джерел, виявляє шляхом співставлення різних джерел помилки в інтерпретації подій у своїх попередників. Дослідження М.М.Вегеша має яскраво виражений творчий характер. Це не перелік фактів в їх послідовності, якими є, на жаль, немало інших дисертацій.

Разом з тим праця М.М.Вегеша завдяки своїй джереломісткості є чудовим довідником з історії Закарпаття в цей критичний період. Вона підсумовує роботу, зроблену багатьма попередниками дисертанта за межами радянської України і дає повноцінну картину ще однієї форми української державності у ХХ ст., яка для громадян СРСР була суцільною «білою плямою».

В останнє десятиріччя історики добре висвітлили деякі форми української державності, передусім УНР в період Центральної Ради, ЗУНР, УСРР–УРСР. На жаль, ми маємо ще невелике уявлення про УНР періоду Директорії і державу гетьмана П.Скоропадського. Досі ми мали слабке уявлення про Карпатську Україну. Тепер завдяки праці М.М.Вегеша цього сказати не можна. Дисертант використав дослідження своїх попередників і власні архівні пошуки, щоб створити багатогранний нарис закарпатського суспільства в доленосний момент його історії.

Все це дозволяє стверджувати, що перед нами – фундаментальне дослідження, яке має закінчений характер і вносить істотний вклад в історичну науку. Незважаючи на відмічені вище окремі недоліки, праця М.М.Вегеша заслуговує присвоєння йому вченого ступеня доктора історичних наук.

Історія Закарпаття кінця 30-х років надзвичайно багата на важливі і неоднозначні події. Саме в ці роки зроблена спроба реалізації умов Сен-Жерменського договору (вересень 1919 р.) про надання краю широких автономних прав у рамках Чехословацької республіки. На порядок денний стало питання про статус і подальшу долю Закарпаття не лише в теоретичному, але й практичному плані. В період загострення політичної кризи в Європі давно обіцяна автономія краю була нарешті надана, а за кілька місяців до початку Другої світової війни і, зокрема, 14 березня 1939 р. відбулася історична подія – проголошення незалежної держави в центрі Європи – Карпатської України.

Ця історична подія знайшла величезний резонанс не тільки в країнах Європи, але й далеко за її межами. Вона викликала посилений інтерес до історії Закарпаття як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Історичні події на Закарпатті, пов'язані з діяльністю автономних урядів, проголошенням незалежної Карпатської України вивчалися і узагальнювалися багатьма дослідниками. Зазначимо, що тільки вельмишановним здобутником опубліковано по даній проблемі 140 наукових робіт, загальним обсягом 150 друкованих аркушів.

Однак, як відмічається в докторській дисертації, доступ до нових архівних джерел, який став можливий за останнє десятиріччя, дає можливість не лише значно збагатити попередні відомості й знання про триумф і трагедію Карпатської України – одного із феноменів ХХ століття, але й по-новому їх реально оцінити.

Саме під цим кутом зору мною і буде зроблено спробу оцінити представлену до захисту докторську дисертацію Миколи Миколайовича Вегеша. Перш за все вважаю за необхідне відзначити наукову актуальність і практичну

значимість теми дослідження, хоча вона в достатній мірі обґрунтована автором, але на окремих суттєвих моментах вважаю за необхідне зупинитися. По-перше, в наступному 1999 році широко відзначатиметься 60-річчя з дня проголошення Карпатської України. Підготовка до цієї дати настійливо вимагає дати нарешті науково-обґрунтовану, об'єктивну оцінку історичним подіям на Закарпатті саме в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни. Актуальність цієї проблеми пояснюється тим, що більшість спеціалістів історії Закарпаття розглядуваного періоду досліджували однобоко, тільки в межах соціально-економічного і політичного розвитку Чехословаччини, ігноруючи при цьому позицію інших європейських держав щодо перспектив розвитку краю. По-друге, актуальність даного дослідження диктується необхідністю внесення ясності щодо внутрішньої і зовнішньої політики автономних урядів на Закарпатті, їх взаємовідносин з сусідніми країнами і, нарешті, потребами виваженої наукової оцінки суспільно-політичного і культурно-національного розвитку Закарпаття напередодні Другої світової війни, бо доводиться констатувати, що як вітчизняна, так і зарубіжна історіографія історії Закарпаття дуже й дуже грішить не тільки фактичними неточностями, що недопустимо з точки зору об'єктивності висвітлення історичних процесів, але й не витримує критики щодо методологічного підходу до оцінки історичних явищ і процесів, які відбувалися на Закарпатті наприкінці 30-х років. Такий підхід до історії рідного краю давав і, на жаль, дає підстави лжеісторикам маніпулювати антинауковим твердженнями типу:

– що закарпатцям краще жилося за часів його входження до Чехословаччини, аніж в незалежній Україні;

– що закарпатці – це самостійний народ, який немає нічого спільного з українцями. Ця «теорія» перебуває на озброєнні

лідерів неорусинства, які висувають лозунги про утворення самостійної держави – Карпатської Русі із своїм постійним автономним урядом тощо. На жаль, доводиться констатувати, що цю сепаратистську ідею охоче підтримують солідні, на перший погляд, представники наукової і творчої інтелігенції, які в свій час захищали кандидатські, а то й докторські дисертації про возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною як торжество історичної справедливості, а нині, на жаль, ставлять під сумнів сам акт возз'єднання і плекають надію, що «Закарпаття по крупинці збирало і збирає безцінний державотворчий досвід, який рано чи пізно неминуче реалізує в історичній перспективі» (Див.: Галас В., Поп І. Закарпаття в контексті політичної історії ХХ століття: Історіософські роздуми. – Ужгород, 1995). Доводиться, що ніби ідея самостійності Карпатської України була привнесена на Закарпаття із Галичини українськими націоналістами, які, нібито, нав'язали Августину Волошину ідею Карпатської України, щоб протиставити її Радянській Україні.

Як, допустимо інакше, можна розцінювати твердження одного з колишніх провідних ідеологів Закарпаття, а нині солідного «вченого», що «тутешня державність (мається на увазі Карпатська Україна – І.К.) творилася за задумом і під диктовку Берліна руками націоналістичної еміграції, стараннями якої автономна Підкарпатська Русь перетворилася в Підкарпатську Україну, яка без відома більшості населення мала стати «зародком самостійної Соборної України...», що в таких умовах виявилось справою ілюзорною, точніше авантюрною» (Див.: Макара М.П. Закарпатська Україна: шлях до возз'єднання, досвід розвитку (жовтень 1944 – січень 1946 рр.). – Ужгород, 1995. – С.10). На думку згаданого автора, галичани – авантюристи, які нав'язали закарпатцям ідею незалежності, хоча останні її не хотіли. Отже, лише далеко не всі наведені факти,

перелік яких можна б продовжити, вже самі по собі переконують в актуальності й практичній значимості розглядуваної теми докторської дисертації.

Особлива цінність дисертації полягає в тому, що її автор вперше у вітчизняній історичній науці зробив спробу і, на наш погляд, вдалу, об'єктивно і всебічно дослідити місце і роль Закарпаття у відносинах між європейськими країнами напередодні Другої світової війни, що дає можливість по-новому підійти до оцінки суспільно-політичного і культурно-національного розвитку Закарпаття в 1938–1939 роках. Друга важлива риса дослідження М.М.Вегеша – наукова новизна. Вона базується перш за все на величезній за обсягом джерельній базі, яка представлена в роботі документами 11 архівів, із яких 6 закордонних, в тому числі: Росії, Угорщини, Румунії, Чехії та Словаччини. Причому, використані архіви не просто перераховуються здобутником, а конкретно розшифровуються з посиланням на фонди, яких в роботі проаналізовано понад 20, більшість із використаних документів вводяться до наукового обігу вперше.

Архівну джерельну базу дисертації доповнюють спогади очевидців і активних учасників історичних подій на Закарпатті кінця 30-х років, які в такому обсязі, як це зробив М.М.Вегеш, вперше публікуються в подібних дисертаційних дослідженнях. Ми цілком погоджуємось з висновком автора дисертації, що вони мають неоціненне значення, бо із-за певних історичних обставин джерельна база з історії Закарпаття передвоєнного часу дуже скромна, або відсутня взагалі. Критичний аналіз мемуарів дав можливість автору дисертації з'ясувати багато «білих плям», які ще донедавна замовчували дослідники історії Закарпаття.

Особлива цінність дисертації полягає в тому, що в ній автор роботи вперше подає маловідомі або зовсім невідомі аспекти вітчизняної та зарубіжної історіографії досліджуваної теми, яка

в цілому нараховує близько 600 позицій. Мова йде про наукові праці таких відомих істориків, політологів, дипломатів, як Аксела Шмідта, Михайла Швагуляка, Дмитра Злепка, Василя Маркуся, Петра Стерча, Вікентія Шандора, Юліана Химинця, Павла Роберта Магочія, Магди Адам та багатьох інших, які першими мали можливість дати об'єктивну оцінку історичних процесів в карпатському регіоні у 20–30-х роках.

Аналізуючи вітчизняну та зарубіжну історіографію, автор дисертації чітко висловлює свою позицію щодо окремих спірних проблем з історії минулого Закарпаття, він веде науково обгрунтовану полеміку з такими відомими істориками, як Михайлом Швагуляком, Степаном Білаком, Андрієм Пушкашем, Василем Ганчиним, Іваном Попом та іншими. До речі, позиція опонента на боці дисертанта. Необхідно відзначити і той факт, що дисертант об'єктивно оцінює внесок кожного дослідника в історію рідного краю. При критичному аналізі праць своїх попередників він віддає належне їх заслугам і робить, на нашу думку, цілком справедливий висновок, що «незважаючи на стереотипи їх праці написані на основі джерельного матеріалу, містять у собі висновки, які не втратили своєї актуальності і значимості по сьогодні» (С.40). Отже, досліджуючи проблеми своєї теми, автор докторської дисертації вивчив багаточисленні фонди вітчизняних і зарубіжних архівів, дав їм вичерпну характеристику, що є великою його заслугою і достоїнством обговорюваної роботи.

Свою наукову компетентність і озброєність діалектичною методологією дисертант проявив, маючи в розпорядженні таку солідну джерельну базу, здобутник вперше простежив еволюцію політичних поглядів А.Волошина – президента Карпатської України. Він приходить до цілком логічного висновку, що лідер українського руху на Закарпатті пройшов складний шлях від політичного діяча прочехословацької орієнтації до прихильника

сборної України. Цей шлях був не простий, бо, як справедливо зазначає автор дисертації, і сама Карпатська Україна напередодні Другої світової війни пройшла певну еволюцію в державно-правовому розвитку. До 22 листопада 1938 р. на її території діяла Конституція Чехословацької республіки 1920 року, яка юридично проголошувала досить широкі автономні права населення краю. За Конституційним Законом від 22 листопада 1938 р. Закарпаття вважалось складовою частиною федеративною Чехословаччини, а 14 березня 1939 р. Августин Волошин проголошує незалежну державу – Карпатську Україну.

При високій оцінці внутрішньої і зовнішньої політики уряду А.Волошина, дисертант не замовчує і прорахунки, які були допущені прем'єр-міністром, а згодом президентом. Один із них полягав у тому, що А.Волошин сформував уряд виключно з українських політичних діячів і тим самим викликав проти себе незадоволення русофілів, які мали досить значну підтримку серед місцевого населення (С.55). Необхідно погодитися з автором дисертації, що і такі акції А.Волошина як встановлення в краї авторитарного режиму, що проявилось в забороні політичних партій, безальтернативних виборах до Союму, закритті русофільських і проугорських друкованих органів, товариств, відкриття концтабору, численні арешти «неблагонадійних» елементів, не сприяли збільшенню кредиту довір'я президенту з боку громадськості краю (С.331).

Щодо хронологічних рамок дослідження. На перший погляд вони здаються вузькими. Але це тільки на перший погляд, бо в дійсності, протягом жовтня 1938 р. і до кінця березня 1939 р. історичні події на Закарпатті, як до речі і в цілому в Європі, розвивались з калейдоскопічною швидкістю. За цей незначний відрізок часу в історії Закарпаття відбулися глибокі соціально-економічні й політичні зміни, як привернули увагу громадськості світу і, в першу чергу, лідерів провідних

європейських держав. Таким чином, ми цілком погоджуємося із висновком автора дисертації, що Закарпаття напередодні Другої світової війни опинилося в епіцентрі гострої європейської політичної кризи 1938–1939 рр.

В центрі дослідження М.М.Вегеша знаходяться проблеми місця і ролі Закарпаття в міжнародних відносинах у роки політичної кризи в Європі. Автор дисертації справедливо і аргументовано відзначає різні позиції європейських держав щодо Закарпаття, навколо якого перепліталися інтереси Німеччини, Угорщини, Польщі, Румунії, Чехословаччини (С.129–130). Найбільш агресивну політику в цьому плані проводили правлячі кола Угорщини. Вони будь-якою ціною домагалися загарбання території краю, а в цілому ревізії Тріанонського мирного договору. З цією метою угорські правителі активно використовували не тільки дипломатичні можливості, але й упродовж 20-х – 30-х років розгорнули масові терористичні акції проти місцевого населення чехословацької та української орієнтації. Окремі приклади диверсійної діяльності угорської «п'ятої колони» на Закарпатті знаходили своє відображення в історичних публікаціях. Автор представленої на захист дисертації вперше виділяє діяльність угорської іреденти в окрему проблему і детально аналізує її, цілком правомірно доводячи, що кульмінаційним етапом антинародної діяльності угорських профашистських сил на Закарпатті є передвоєнний період, а саме 1938–1939 рр. Причому, дисертант правильно наголошує, що ця робота велася не стихійно, а керував нею колишній міністр внутрішніх справ Угорщини Міклош Козма.

В цій частині дисертації особливої уваги заслуговують нововиявлені документи про організацію боротьби проти проугорської пропаганди в містах і селах Закарпаття, роль політичних партій в організації населення на боротьбу проти угорських спецслужб. В цілому слід відзначити реальну оцінку

дисертантом діяльності політичних партій. Ми цілком погоджуємося з його висновком, що незважаючи на наявність протилежних політичних програм у волошинців і комуністів, їх об'єднувала спільна боротьба за українську мову, освіту, культуру, виступи проти підготовки світової війни. Але в той же час, дисертант цілком правий, що консолідувати прогресивні політичні об'єднання уряд не зумів, одна з причин цього полягала в тому, що чехи і словаки були проти української орієнтації закарпатського населення, а останнє, як це твердить дисертант, недружелюбно ставилося до чехословацької адміністрації на Закарпатті. Для прикладу дисертант приводить масові виступи трудящих Закарпаття проти призначення генерала Л.Прхали третім міністром уряду Підкарпатської Русі (С.227). Місцеве населення розцінило цей акт як грубе втручання у внутрішні справи Карпатської України з боку Чехословаччини.

Кульмінацією непорозумінь між чехами і закарпатськими українцями стала сутичка 13–14 березня 1939 р., коли закарпатські січовики напали на чехословацькі військові частини з метою захоплення зброї (С.245). аналізуючи ці події, Микола Вегеш цілком вірно вважає, що це була тактична помилка січовиків. Вона полегшила окупацію краю гортистськими військами (С.249–250). Висновок правомірний. Не викликає сумніву важливий політичний висновок дисертанта щодо часу проголошення Карпатської України. На його думку 14 березня 1939 р. обумовлене слідуючими факторами: концентрація угорських військ на кордонах Карпатської України після згоди Гітлера (12 березня 1939 р.) на окупацію краю; проголошення самостійності Словаччини 14 березня 1939 р. Тобто, проголошення Карпатської України відбулося в той момент, коли практично Чехословаччина вже не існувала.

Однієї із серйозних заслуг дисертанта є високий рівень апробації представленої до захисту дисертації, чітке визначення і обґрунтування її актуальності. Нема жодного зауваження щодо предмету і об'єкту наукового дослідження, його хронологічних рамок і методологічної основи. Вдало і переконливо доведено наукову новизну і теоретичне значення дисертаційної роботи, викладено основні положення, які виносяться на захист.

Таким чином, в докторській дисертації М.М.Вегеша на основі аналізу багатого і в переважній більшості нового архівного матеріалу глибоко і всебічно розкриті проблеми політичного і національно-культурного розвитку Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни. Це дало можливість автору дисертації внести суттєвий внесок у наукову розробку досліджуваної проблеми, зробити в багатьох випадках нові оригінальні висновки і положення. Головний із них полягає в тому, що не можна докоряти А.Волошину, його уряду за те, що сталося в березні 1939 р. на Закарпатті. Карпатська Україна опинилася в сфері інтересів багатьох європейських країн (Німеччина, Угорщина, Чехословаччина, Польща, Румунія, СРСР). Заслуга Волошина полягає перш за все в тому, що він зумів консолідувати українців Закарпаття на боротьбу за свою державність, утвердити українську національну ідею за Карпатами. Від подій 1938–1939 рр. на Закарпатті, в епіцентрі яких був А.Волошин, розпочинається новий відлік історії закарпатських українців, який завершився у 1991 р. проголошенням Української Держави, про що мріяли закарпатці протягом цілого тисячоліття, перебуваючи під гнітом чужоземних поневолювачів.

Незважаючи на те, що в цілому дисертації М.М.Вегеша притаманний високий рівень наукового дослідження, її автор не уник і деяких недоліків при висвітленні окремих аспектів теми

дослідження. Почнемо із змісту роботи. В цілому він складений грамотно, продумано і дає можливість автору розкрити тему дослідження. Але, на нашу думку, другий і третій параграфи другого розділу можна було більш вдало сформулювати, бо вони дещо не узгоджуються із темою дисертації. Це стосується і третього розділу і, зокрема, п'ятого і шостого параграфів. Вважаємо, що їх можна було об'єднати під назвою «Культурно-освітня діяльність автономних урядів», бо, до речі, і в головній меті дисертації записано: «показати значення і роль культурно-просвітницької праці автономних урядів..., висвітлити розвиток освіти, науки, літератури, театру та ряду інших культурних чинників». Отже, один із пунктів мети дисертації виходить за рамки: назви параграфу «Діяльність автономних урядів у галузі культури».

В цілому головна мета дисертації визначена чітко і не викликає заперечень, за винятком одного положення (С.8), де автор дисертації ставить за мету «зробити висновки і сформулювати пропозиції та рекомендації по дальшому вивченню українського визвольного руху в ХХ ст.». На нашу думку, це досить забагато і не дуже реально. Хоча задум непоганий.

Вважаємо, що автор дисертації виходить за рамки об'єктивності, коли стверджує на сторінці 19, що «з приходом угорських, а згодом радянських військ на територію краю і встановлення радянської влади, історія Закарпаття замовчувалась і фальсифікувалась», що «протягом другої половини 40-х – 80-х років не було надруковано жодної об'єктивної праці про досліджуваний дисертантом період. З такими категоричними висновками погодитися неможливо, бо 600 названих праць, згадуваних дисертантом самі по собі заперечують твердження автора дисертації. Звичайно, що не всі наукові роботи були ідеальні, але не всі вони були

фальсифікаціями. Не можна повністю погодитися із висновком дисертанта, що міститься на сторінці 29, що уряд Волошина в своїй діяльності орієнтувався не на Україну, а на Чехословаччину. Те, що Україна могла тільки морально підтримати А.Волошина, це вірно, але із-за позиції Москви вона і цього не зробила, за винятком Галичини. Щодо орієнтації на Чехословаччину, то вона практично була більше символічною, ніж реальною, особливо після підписання Мюнхенської угоди. На наш погляд, а це чітко простежується в дисертації, автономні уряди Закарпаття в 1938–1939 роках основну ставку робили на Німеччину, в ній вбачали свого гаранта безпеки і покровительства.

Не переконливим, на наш погляд, є висновок автора на сторінці 58 про те, що відхід уряду Волошина від демократії до авторитарного методу управління диктувався необхідністю створення оптимальних умов для консолідації всіх патріотичних сил Закарпаття і проведення соціально-економічних перетворень в краї. Нам здається, що в дисертації в окремих випадках перебільшена оцінка ролі Карпатської України в долі української нації. Приміром, на сторінці 80 читаємо: «акт проголошення незалежності Карпатської України був більше символічним, ніж реальною політикою, але він відіграв велику роль у формуванні самосвідомості всієї української нації». Що стосується першої половини висновку, ми цілком погоджуємося з автором, а щодо другої половини, то вважаємо, що це перебільшення.

В цілому з правильних позицій дається оцінка здобутником боротьби патріотично настроєної молоді Карпатської України проти угорських окупантів в березні 1939 р. Але не до кінця зрозуміло, чому майже не підготовлені до опору січові стрільці та гімназисти без наказу президента вийшли на вогневі рубежі. Як твердить автор дисертації, опір

був в основному не організований, стихійний і врятувати становище, за словами дисертанта, Карпатська Січ не могла. За даними дослідників для окупації Карпатської України війська Угорщини використали літаки, гармати, танки. Для ведення бойових дій було підготовлено 12 дивізій, в тому числі 3 польські. І це проти 2 тисяч січовиків. Виникає сумнів щодо правомірності висновку дисертанта на сторінці 164: «Справжній бій, незважаючи на велику перевагу ворога, дала тільки Карпатська Січ». Не могла вона дати справжнього бою, хоча опір чинила, але це наша думка.

Заслугою автора в цьому плані є те, що йому вдалося врешті-решт внести ясність щодо людських втрат з боку захисників Карпатської України. Він називає цифру – 1 тисяча чоловік (С.100). В той час, як його попередники доводили, що кількість жертв захисників Карпатської України становила від 3 до 5 тисяч чоловік.

І, нарешті, в докторській дисертації, на нашу думку, однобока оцінка звернень лідерів колишньої Карпатської України до Ріббентропа і Гітлера про об'єднання неіснуючої держави з Словаччиною (30 листопада 1939 р.) окупації її території німецькими військами до врегулювання державного статусу Карпатської України (С.161–162). Автор дисертації вважає, що це була їх нова ідея відновлення Карпатської України (С.160). На нашу думку це була нездійснима мрія, на яку звісно рейх не реагував.

Є в роботі, на жаль, й інші погрішності й упущення автора: не використано жодної сучасної публікації з академічних журналів «Новая и новейшая история», «Вопросы истории», «Международная жизнь», «Український історичний журнал» тощо, а варта було. Невідомо з яких причин дисертант не використав архіви Києва, матеріали радянської преси, в тому числі й України, які багато писали про події навколо Закарпаття

в 1938–1939 рр. При висвітленні окремих історичних проблем не уникнуто описовості (Див.: С.136–146, 188, 195–206).

Можна було б висловити і ряд інших побажань в плані розвитку і більш аргументованого висвітлення окремих поставлених в дисертації питань. Але детальне ознайомлення з науковим доробком М.М.Вегеша, представленого до захисту, дає всі підстави для висновку, що це самостійне завершене наукове дослідження актуальної і недостатньо розробленої історичної проблеми. Поставлені в ньому завдання вирішуються на основі багатой джерельної бази, основу якої становлять архівні документи, мемуари, маловідомі опубліковані праці. Вони й обумовили достатню доказовість і аргументацію, достовірність висновків, пропозицій і практичних рекомендацій.

Відзначені недоліки не впливають на головний висновок: дисертація М.М.Вегеша відповідає всім вимогам до докторських дисертацій. Вона вносить суттєвий внесок в історичну науку, а її автор – Микола Миколайович Вегеш цілком заслуговує присвоєння наукового ступеня доктора історичних наук.

Здавалося б, тема, до якої звернувся дисертант, вже досить ґрунтовно висвітлена в наукових і мемуарних публікаціях. Їй присвячено десятки, якщо не сотні монографій, тисячі статей і дрібніших розвідок. І все ж дослідники знову і знову спрямовують свої погляди до непростой історії Закарпаття, в тому числі її міжнародного контексту.

Можна з різних точок зору оцінювати актуальність дисертаційного дослідження М.М.Вегеша. Мене воно зацікавило, зокрема, під кутом зору полеміки автора з представниками сучасного політичного русинства. По суті проблема політичного русинства є, безумовно, штучною, проте не з точки зору заперечення русинства як такого, а з огляду на намагання оголосити закарпатських русинів окремою від українців нацією або, точніше, етносом. Науковий аналіз проблеми в найважливіших її аспектах свідчить, що такі спроби не мають під собою ні емпіричних, ні теоретичних підстав.

Самовизначення закарпатських русинів-українців, як аргументовано довів дисертант, ще напередодні Другої світової війни відбулося по українській лінії.

Головним аргументом дослідника в полеміці з попередниками і політичними опонентами є вага джерельна база дисертації. Вже один той факт, що автор використав матеріали одинадцяти архівів є доказом цього. Переважна більшість документів, опрацьованих вченим в Архіві Міністерства закордонних справ Чеської Республіки і військово-історичному архіві ЧР, введені до наукового обігу вперше. Це стосується також архівів Угорщини та Румунії.

М.М.Вегеш першим звернув увагу на унікальні матеріали фонду Н-17681 Центрального архіву Міністерства державної безпеки Росії в Москві, у якому знаходиться «Особова справа

А.Волошина». Задовго до представлення дисертації до захисту автор видав працю «Смерть президента» (Ужгород, 1995) і статтю, яку опублікував журнал «Сучасність». Матеріали «Особової справи А.Волошина» дозволили вченому з'ясувати ряд дискусійних питань досліджуваної проблеми, зокрема, про мотиви орієнтації автономних урядів Закарпаття на Німеччину, відносини між політичними силами краю та ОУН. Аналіз матеріалів допитів, які проводили слідчі МВС СРСР, дав можливість дослідникам змінити уявлення про наслідки переговорів уряду А.Волошина в еміграції з керівництвом Проводу Українських Націоналістів у Венеції 21 липня 1939 р. До цього часу науковці здебільшого посилалися на версію канадського історика, уродженця Закарпаття, П.Стерча, яку він виклав на сторінках своєї монографії «Карпато-Українська держава» (1965).

Однак не тільки ці аспекти виявляють наукову новизну дисертаційного дослідження М.М.Вегеша. Автор вперше зробив спробу, на мій погляд, вдалу, висвітлити історію Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни, акцентуючи увагу не тільки на взаємовідносинах автономних урядів краю з великими європейськими країнами, але й організаціями української еміграції.

У порівнянні з попередниками дисертант подав набагато повніший аналітичний огляд праць вітчизняних і зарубіжних істориків з досліджуваної проблеми. Ним опрацьовано близько 600 робіт вчених України, Росії, Чехії, Словаччини, Угорщини, Німеччини, Югославії, США, Канади та інших країн. До речі, більше десятка монографій і брошур з цієї проблематики опубліковано самим дисертантом. Загалом можна погодитись з досить критичною оцінкою М.М.Вегешом доробку вітчизняної історіографії другої половини 1940-х – 1980-х років (С.333).

Хоча, як справедливо відзначає дисертант, незважаючи на притаманні для радянського часу стереотипи, праці ряду авторів (І.Поп, Ю.Сливка, М.Швагуляк та ін.) написані на основі великого джерельного матеріалу, містять у собі висновки, які не втратили своєї актуальності і наукового значення по сьогодні. (С.40).

Однак, на мою думку, дещо наївним як для такої серйозної роботи є уміщений в ній висновок про те, що, на відміну від радянських, зарубіжні вчені у згаданий період «грунтовно» проаналізували ряд аспектів зовнішньо- і внутрішньополітичного становища Закарпаття, залишивши поза увагою лише соціально-економічні процеси в краї, та й то через відсутність джерельної бази (С.334). Аналіз засвідчує, що подібно до радянської історіографії такі ж вади (тенденційність, заідеологізованість тощо), тільки зумовлені протилежними спонукальними мотивами, були притаманні й переважній більшості робіт зарубіжних дослідників, зокрема, авторів з діаспори. Більшим чи меншим суб'єктивізмом характеризується й мемуарна література, в тому числі праці уродженців Закарпаття – учасників тих подій.

У зв'язку з цим слід сказати, що поряд з узагальненням великої кількості архівних документів, праць істориків, дисертант широко залучив мемуари (опубліковані й усні), які попри все, є цінним джерелом у з'ясуванні складних процесів навколо Закарпаття наприкінці 1930-х років.

Основним у дисертації є, безперечно, розділ «Закарпаття у міжнародних відносинах (1938–1939 рр.)». Дисертант простежив етапи ліквідації Чехословаччини, акцентуючи увагу на рішеннях Мюнхенської конференції 29–30 вересня 1938 р. і Віденського арбітражу 2 листопада 1938 р. Названі події не могли не вплинути на Закарпаття – складову частину Чехословаччини. Ситуацію в цьому регіоні значно ускладнювали постійні напади

угорських і польських терористів, які дестабілізували внутріполітичне становище краю. Використані архівні та опубліковані документи дали можливість автору стверджувати, що, не маючи альтернативи, уряд А.Волошина змушений був орієнтуватися на Німеччину – єдину країну, яка обіцяла Закарпаттю свій протекторат. Прозріння прийде до керівників Карпатської України тільки у березні 1939 р., коли регулярні угорські частини перейдуть в наступ, одержавши дозвіл Гітлера.

М.М.Вегеш першим у своїх працях підняв у комплексі проблему «Угорська іредента на Закарпатті між двома світовими війнами», підсумувавши результати дослідження в однойменній монографії, виданій у співавторстві. До нього окремі аспекти цієї проблеми порушували тільки ужгородські історики Микола Макара та Борис Співак. Автор дисертації переконливо доводить, що антиукраїнська і античеська діяльність проугорських елементів, яка не припинялася протягом всього міжвоєнного періоду, набула своєї кульмінації наприкінці 1930-х років – в період загострення центральноєвропейської політичної кризи. Підступи проугорської «п'ятої колонії», на думку М.М.Вегеша, прискорили встановлення в краї авторитарного режиму, атрибутами якого стали закриття друкованих органів, русофільських і проугорських товариств, заборона всіх політичних партій, відкриття концтабору тощо (С.284).

Дисертант детально зупиняється на подіях 14–18 березня 1939 р., тобто на вторгненні угорських військ на територію Закарпаття. Виклад матеріалу побудований на зіставленні архівних документів Чехії та Угорщини. Їх аналіз дав можливість по-новому описати ці події і зробити висновок, що «угорська агресія на територію Карпатської України не зустріла серйозного опору з боку чеських військ. Справа полягала не в боєздатності збройних сил Чехії. Це пояснюється тим, що Чехословаччина як держава вже не існувала. Протягом 15–18

березня 1939 р. чеські війська планомірно і дисципліновано покидали територію краю, залишивши слабоозброєних січовників віч-на-віч з агресором» (С.216). Аналогічної точки зору дотримуються автори другого тому колективної монографії «Нариси історії Закарпаття» (Ужгород, 1995).

В дисертації М.М.Вегеша знайшли висвітлення такі питання. як виникнення діяльність збройних сил Карпатської України – Карпатської Січі, еволюція державно-правового статусу краю, культурно-освітня праця уряду Карпатської України та його діяльність в еміграції, релігійні і міжнаціональні відносини в Закарпатті тощо. Дисертант приділив багато уваги керівникам Закарпаття кінця 1930-х років – А.Волошину, А.Штефану, С.Клочураку, братам Бращайкам, В.Шандору та ін. Така увага, на мій погляд, є цілком виправданою. Справа в тому, що події на Закарпатті у переддень Другої світової війни ще недостатньо вивчені через політичні портрети їхніх учасників. Тим часом у контексті аналізу тенденцій розвитку центральноевропейської політичної кризи напередодні війни, виявлення загального і специфічного в цьому процесі, розкриття форм і механізмів реалізації політичних інтересів, з одного боку, чільних діячів Карпатської України, з іншого – різноспрямованих міжнародних чинників, підґрунтя антагонізмів і суперечностей між ними – у всьому цьому важливе значення має з'ясування ролі не тільки осіб, так би мовити, першого, але й другого, а іноді й третього планів.

Дисертаційне дослідження М.М.Вегеша пройшло солідну апробацію. Воно в повному обсязі опубліковано у монографії автора «Карпатська Україна 1938–1939 рр. у загальноєвропейському історичному контексті» (Т.1–2. – Ужгород, 1997). Її обсяг близько 27 друкованих аркушів.

Наукові статті з досліджуваної проблеми вчений опублікував у всеукраїнських та зарубіжних журналах

(«Український історичний журнал», Сучасність», «Український історик», «Наука і суспільство», «Дзвін», «Дукля», «Пороги», «Визвольний шлях»). Крім того, результати наукової роботи з даної теми використані при виданні другого тому «Малого словника історії України» (Київ, 1997). Основні результати дослідження викладалися автором на більш ніж двадцяти міжнародних, всеукраїнських, міжрегіональних, міжвузівських конференціях, які проходили в Києві, Рівному, Івано-Франківську, Львові, Ужгороді, Сату-Маре, Будапешті тощо. Необхідно відзначити і те, що без посилань на праці М.М.Вегеша не обходиться сьогодні жодний вчений, який досліджує проблематику Закарпаття напередодні Другої світової війни.

Високо оцінюючи рецензоване дисертаційне дослідження, хотілося б вказати на деякі упущення та недоліки. Один з них стосується понятійного апарату. Скажімо, детально характеризуючи античеську та антиукраїнську діяльність проугорських елементів на Закарпатті, дисертант в той же час не пояснив сам термін «іредента».

Або таке. Другий параграф другого розділу дисертації має назву «Організація української діаспори і Закарпаття» (С.165–189). Як впливає із змісту цього параграфу, термін «українська діаспора» М.М.Вегеш вживає для означення усього українського зарубіжжя станом на кінець 1930-х років. Таке широке тлумачення поняття «українська діаспора» є щонайменше неточним. Якщо це поняття і можна вживати до тодішніх давніших (піонерських) поселень українців та їхніх організацій в США, Канаді і Південній Америці, то навряд чи можна – до пізніших, і зовсім, на мою думку, не можна – до тодішніх українських емігрантських організацій в Європі, а тим більше – політичних організацій українських емігрантів. Діаспора – це хоч й іншонаціональна, але вже інтегральна частина населення нових країн проживання. До такої не належали новітні, особливо

політичні, українські емігранти ні в країнах Америки, ні в країнах Європи, ні в тодішньому Китаї, зокрема, в Маньчжурії. Навпаки, плекаючи надії на швидке повернення в Україну, ці емігранти всіляко противились інтегруванню в суспільства країн перебування.

Хотів би звернути увагу ще на один момент. У багатьох дисертаціях – кандидатських, докторських, які мені доводилося рецензувати, спостерігалася більша чи менша нечіткість у визначенні їх авторами об'єкта і предмета свого дослідження. Ця нечіткість полягала в тому, що наукова проблема у своїй цілісності, яка насправді є об'єктом дослідження, чомусь подавалась дисертантами як предмет дослідження. І, навпаки, певні складові частини загальної наукової проблеми, які в дійсності є предметом дослідження, визначались як об'єкти аналізу. На жаль, не уникнув цієї методичної нечіткості у своїй дисертації і М.М.Вегеш (С.5–6).

І, зрештою, останнє зауваження. Детально висвітлюючи діяльність уряду Августина Волошина в еміграції, автор дисертації так і не дав чіткої відповіді на питання, чому колишній президент Карпатської України продовжував звертатися до німецького уряду в 1939–1941 рр. з меморандумами. Адже в березні 1939 р. А.Волошин мав нагоду переконатися у подвійній грі керівників Рейху, які розглядали Закарпаття і Чехословаччину як розмінну монету.

Вищеназвані недоліки зовсім не применшують цінності дисертаційної роботи Миколи Миколайовича Вегеша, яка є оригінальним і завершеним науковим дослідженням, що вносить вагомий внесок у вивчення історії міжнародних відносин напередодні Другої світової війни. Дисертант цілком заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора історичних наук.

1938–1939 рр. були кульмінаційними в історії Закарпаття. Наближався до завершення міжвоєнний період в житті краю, а статус його ще не був чітко визначеним. Обіцяна автономія згідно Сен-Жерменського мирного договору і Конституції Чехословаччини так і не була здійснена. Захоплення Австрії гітлерівською Німеччиною стало небезпечним і для самої Чехословаччини. Німеччина зазіхала на розвинуту Чехословаччину, бажаючи знищити ті демократичні порядки, які були в цій країні. Для здійснення своєї мети фашистська Німеччина розраховувала на національну боротьбу, яка в цей час розгорнулася в ЧСР. Насамперед вона підтримувала рух судетських німців, словацьких сепаратистів, а також угорську меншину в Закарпатті і Словаччині. Чехословаччина та її складова частина – Закарпаття, як і вся центральна Європа, опинилися в гострій політичній кризі. Ця криза неминуче мала привести до початку Другої світової війни. Незважаючи на складність тогочасної міжнародної обстановки. Закарпаття виборолло автономні права й будувало свою державність у союзі з чехами і словаками.

З'ясування цих проблем, вивчення місця і ролі Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни стало темою дисертаційного дослідження М.М.Вегеша.

Не викликає сумнівів актуальність наукового дослідження дисертанта. Адже, саме в Закарпатті наприкінці 30-х років, невелика гілка українського народу, одержавши матеріальну і моральну підтримку української діаспори, здобула можливість проводити власну внутрішню політику, наслідком якої було проголошення української державності. По-друге, ще й сьогодні існує політична актуальність дисертаційного дослідження

Вегеша М.М. Представники неорусинства заперечують закономірність політичних процесів, що мали місце у краї напередодні Другої світової війни, доводять, що самостійна Карпатська Україна була створена емігрантами з Галичини.

В роботі на основі широкого кола оригінальних джерел українських, російських, чеських, угорських і румунських архівів (всього використано 11 архівів), більшість яких вперше вводиться в науковий обіг, та інших документальних матеріалів проаналізовано міжнародне становище Закарпаття – складової частини Чехословаччини, акцентується увага на його взаємовідносинах з Німеччиною, Угорщиною, Польщею, Румунією, Югославією та іншими державами. Значна увага відводиться внутрішньополітичному і культурно-національному становищу Підкарпатської Русі – Карпатської України в 1938–1939 рр.

Матеріал роботи засвідчує, що автор дисертаційного дослідження по-новому ставить ряд проблем, які не розглядались в попередні десятиліття. Особливо це стосується висвітлення таких питань, як «діяльність угорської іреденти в Закарпатті», «діяльність автономних урядів краю в галузі культури», «релігія і церква в Закарпатті» тощо. Дисертант простежив еволюцію державно-правового статусу краю наприкінці 30-х років, вперше висвітлив роль молодих збройних сил держави – Карпатської Січі в обороні кордонів Закарпаття.

Вперше в українській історіографії М.М.Вегеш зробив ґрунтовний і об'єктивний аналіз праць вітчизняних і зарубіжних істориків і політологів. Ним опрацьовано близько 500 публікацій з теми дисертації, зроблено спробу періодизації. Дисертація засвідчує, що автор добре обізнаний з науковими дослідженнями попередників, толерантно оцінює їх конкретний внесок у вивчення історії краю. Це також стосується оцінки дослідником

опублікованих у 50–80-х роках збірниках документів і матеріалів.

Дисертант дав відповідь на цілий ряд дискусійних питань досліджуваної проблеми: суперечності в українському таборі, спроби державного перевороту в Карпатській Україні, мотиви орієнтації автономних урядів А.Бродія і А.Волошина на Німеччину, мотивація згортання демократичних процесів, відкриття концентраційного табору і закриття багатьох проугорських і русофільських товариств, організацій, розпуск всіх політичних партій і об'єднань. Необхідно погодитись з висновком вченого, що «без таких рішучих мір країна могла потонути в анархії і вседозволеності» (С.340). Дисертант справедливо вважає режим А.Волошина авторитарним. До цього додамо, що в умовах, які склалися в Центральній Європі наприкінці 30-х років, він і не міг бути інакшим. Варто також погодитись з твердженням, що утворення Карпато-української держави необхідно розцінювати як другий, після визвольних змагань 1918–20-х років, етап у боротьбі за створення українського державного утворення на окремо взятій українській території.

Позитивним є і те, що дисертація М.М.Вегеша майже в повному обсязі опублікована. Свідченням цього є такі авторські монографії вченого, як двотомна праця «Карпатська Україна 1938–1939 рр. в загальноєвропейському історичному контексті» (Ужгород, 1997) і «Карпатська Україна (1938–1939): соціально-економічний і політичний розвиток» (Ужгород, 1993). Дисертант взяв участь у численних міжнародних, республіканських, міжрегіональних наукових конференціях, симпозіумах, «круглих столах». Наукові праці М.М.Вегеша друкувалися на сторінках таких престижних видань, як «Український історичний журнал» (1995), «Сучасність» (1993, 1995, 1997, 1998), «Наука і суспільство» (1991), «Дзвін» (1991, 1994), «Визвольний шлях»

(1993), «Пороги» (1997), «Український історик» (1997), «Дукля» (1998). Вчений відомий далеко за межами України, про що свідчать його публікації в Англії, Чехії, Словаччині, США і Канаді.

Можна б назвати й інші позитивні риси дисертації. Разом з тим, нам здається, більш чітко потрібно було б сказати про заполітизовані оцінки у працях радянської доби, адже багато положень не витримало випробування часом. Не прослідковується єдине визначення термінів і назв (Чехословаччина і Чехо-Словаччина).

На наш погляд більшої уваги заслуговує положення про те, чому Закарпаття не одержало автономні права в складі Чехословаччини, яка цим самим порушила статті Сен-Жерменського мирного договору. Це також стосується українців Східної Галичини, які перебували у складі Польщі. Проблема врегулювання державно-правового статусу Закарпаття продовжує привертати увагу вчених різних країн (публікації В.Маркуся, М.Болдижара).

Автор претендує на висвітлення теми в комплексі, однак ігнорує соціально-економічні проблеми Закарпаття наприкінці 30-х років.

Незважаючи на вищеназвані недоліки і побажання, дисертація М.М.Вегеша свідчить про самостійний пошук автора, який зумів розкрити складні політичні процеси в Центральній Європі і Закарпатті напередодні Другої світової війни. Список опублікованих праць розкриває основний зміст дисертаційного дослідження.

Вважаємо, що дисертація Вегеша Миколи Миколайовича є завершеним науковим дослідженням, яке допоможе дати відповідь на цілий ряд складних проблем історії міжнародних відносин напередодні Другої світової війни. М.М.Вегеш цілком справедливо заслуговує на присудження наукового ступеня

доктора історичних наук зі спеціальності 07.00.02 – Всесвітня історія.

Відгук обговорено та затверджено на засіданні кафедри історії нового та новітнього часу Чернівецького державного університету ім. Ю.Федьковича 31 серпня 1998 р., протокол №1.

Однією з проблем, яка постала перед сучасною історичною наукою, є її інтеграція в контекст всесвітньої історії і позбавлення елементів провінціалізму. Вирішенню цих завдань певною мірою сприяє рецензована нами праця, яка є, без сумніву, актуальною.

Не викликає заперечення й мета роботи: «комплексно дослідити процес суспільно-політичного і національно-культурного розвитку Закарпаття напередодні Другої світової війни».

Чітко сформульовані завдання сприяють, на наш погляд, вирішенню двоєдиної задачі: по-перше, розкривають маловідомі сторінки вітчизняної історії; по-друге, аргументовано доводять безпідставність і псевдонауковість сепаратистських вчень теоретиків неорусинства. А тому, створюють передумови для вирішення державницьких завдань і сприяють консолідації української нації.

Достовірність реалізації поставлених завдань забезпечується широким спектром джерельної бази, залученням неопублікованих документів Державного архіву Закарпатської області, Центрального державного історичного архіву у м. Львові і, особливо, закордонних архівів – Росії, Чехії, Угорщини, Румунії.

Однак, враховуючи те, що визначальним зовнішньополітичним фактором у розвитку ситуації в Карпатській Україні була політика фашистської Німеччини, вважаємо за доцільне введення у науковий обіг архівів з Німеччини.

Досить переконливим є обґрунтування автором наукової новизни, теоретичної і практичної значимості роботи.

Розгляд основного змісту роботи і висновки, як засвідчує автореферат, відповідають обраній парадигмі дослідження. Зміст дисертації відображений у 35 публікаціях, що свідчить про вагомий внесок їх автора у вітчизняну науку, зокрема у вивчення питання Карпатської України у геополітичних комбінаціях європейських держав.

Не викликає зауважень структура роботи. Слід наголосити, що вона сформована з врахуванням нових вимог ВАКУ, що стосується виділення окремим розділом історіографії досліджуваної проблеми. Варто зауважити, що тут враховано багатющу фахову літературу не лише з української, а й зарубіжної історіографії. Однак, умови автореферату (регламентований обсяг) не дозволяли авторові вповні розкрити концептуальні підходи і методологію дослідження окремих авторів, а також назвати їх праці.

Другий і третій розділи дисертації повністю розкривають поставлені завдання. Зокрема, у другому розділі справедливо, на наш погляд, відображено тісну співпрацю урядів Угорщини і Польщі щодо організації терористичних акцій з метою дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в Карпатській Україні.

Солідна джерельна база дослідження дозволила авторові сформулювати обґрунтовані висновки, які дозволили по-новому побачити події піввікової давності, переосмислити попередні оцінки, повернути із забуття десятки імен українських патріотів. Повністю погоджуємося, зокрема, з одним із положень автора про те, що існування Карпатської України як автономії, а згодом і незалежної держави, прискорило процес возз'єднання всіх українських земель в єдиному державному організмі.

Разом з тим, хотілося б висловити й ряд зауважень. По-перше, у визначенні предмета дослідження вжито слово «вивчення» (С.2), що вказує на спосіб досягнення мети –

«аналізу ситуації міжнародного становища Закарпаття», а не на саму мету.

По-друге, зайвим видається визначення окремо «об'єкта дослідження» і «об'єкта вивчення».

По-третє, в історіографічному огляді проблеми повз увагу автора пройшла в поданому авторефераті відома праця Борщака Ілька «Карпатська Україна в міжнародній грі». – Львів, 1938. – 62 с.

Однак, дані зауваження не впливають на високий науковий рівень дисертації. Слід наголосити, що мету дослідження в рамках обраної методології автору вдалося успішно реалізувати.

Автореферат свідчить, що дисертація М.М.Вергеса «Закарпаття в контексті центральноевропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни» у цілому являє собою ґрунтовне наукове дослідження, яке повністю відповідає вимогам ВАК України, а її автор заслуговує присудження вченого ступеня доктора історичних наук зі спеціальності 07.00.02. – Всесвітня історія.

Відгук на автореферат затверджено на засіданні кафедри всесвітньої історії Прикарпатського університету ім. В.Стефаніка. Протокол №1 від 8 вересня 1998 р.

Всебічне об'єктивне вивчення історії всіх частин українських земель, пошматованих в минулому сусідніми державами, є важливим фактором для відтворення цілісної історії українського народу.

Дисертаційне дослідження М.М.Вегеша присвячено актуальній у вітчизняній історіографії проблемі. Вона є однією з перших спроб об'єктивно дослідити становище Закарпаття напередодні Другої світової війни в контексті тодішньої центральноєвропейської політичної кризи.

Зміст автореферату свідчить, що поставлена проблема висвітлена автором в логічній послідовності, з належною повнотою та об'єктивністю. Справедливо відзначається, що дослідження є актуальним через необхідність розвінчати твердження сучасних теоретиків неорусинства, які ставлять під сумнів належність краю до України.

Перший розділ дисертації присвячений висвітленню здобутків українських і зарубіжних вчених з досліджуваної проблеми та аналізу мемуарної літератури.

В другому розділі «Закарпаття в міжнародних відносинах (1938–1939 рр.)» аналізується міжнародне становище Чехословаччини та Закарпаття перед Другою світовою війною. Висвітлено процес ліквідації Чехословаччини та створення автономії згодом незалежної Карпатської України. Проаналізовано політику щодо останньої урядів Німеччини, Польщі, Угорщини, Румунії та інших країн. Справедливо наголошено на тому, що Карпатська Січ була першим в Європі військовим формуванням, яке під час наступу на Закарпаття угорських фашистських агресорів дала бій фашизму. Автор приходить до логічного висновку, що наприкінці 30-х років Центральна Європа знаходилась в гострій політичній кризі, а

Карпатська Україна не мала можливості існувати як незалежна держава.

Третій розділ роботи «Суспільно-політичний і національно-культурний розвиток Закарпаття напередодні Другої світової війни» присвячений висвітленню боротьби політичних сил краю за здобуття автономних прав, аналізу політичної діяльності автономних урядів А.Бродія та А.Волошина, важливості виборів і засідань Союму Карпатської України.

Справедливо відзначено, що певний спад культурного життя в краї був зумовлений активною політичною діяльністю уряду Карпатської України, її важким економічним становищем та складною міжнародною обстановкою.

Особливо впадає у вічі широка джерельна база дослідження та вагомі результати, що викладені у тридцяти п'яти публікаціях дисертанта. Як зазначається в авторефераті, дослідження пройшло апробацію на ряді міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових конференціях.

Глибокі висновки, зроблені у праці, яка поєднує в собі такі риси, як високий науковий рівень і велике політичне значення.

За свою цінну дисертацію М.М.Вегеш, безумовно, заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора історичних наук.

Відгук затверджений на засіданні кафедри історії України Прикарпатського університету ім. В.Стефаника. Протокол №1 від 3 вересня 1998 р.

Микола Вегеш – відомий дослідник історії Закарпаття 30-х років. Особливо варто відзначити його серйозні публікації, в яких аналізуються проблеми кінця тридцятих років, глибоко досліджуються питання причин виникнення Карпатської України, її розвитку, місця в міжнародних відносинах.

Цілком закономірним є оформлення результатів своїх досліджень у докторську дисертацію під назвою «Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни». Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел і літератури.

Як видно із автореферату, в дисертації розглядаються проблеми: Закарпаття 1938–1939 рр. в історіографії та мемуарах, Закарпаття у міжнародних відносинах (1938–1939), суспільно-політичний і національно-культурний розвиток Закарпаття напередодні Другої світової війни. Визначення саме таких проблем дало можливість дисертанту в комплексі дослідити обрану проблему, по-новому поставити ряд цікавих питань і дати на них відповідь.

Заслужує особливої уваги другий розділ дисертації, в якому на основі маловідомих і зовсім нових матеріалів досліджується Закарпаття в міжнародних відносинах кінця тридцятих років.

Доказовими і в принципі переконливими є висновки, зроблені автором дисертації.

Велика кількість серйозних публікацій свідчить про те, що основний зміст дисертації викладений у них, а виступи на наукових конференціях різного рангу підтверджують серйозну її апробацію.

публікаціями автора дають підстави зробити автору ряд зауважень.

По-перше, як серйозний спеціаліст з проблем Карпатської України, дисертант, на жаль, не дав чіткого визначення поняття «Карпатська Україна», коли правильним є його вживання як поняття історичного та юридичного. У нашій, та й зарубіжній історіографії тут повний хаос.

По-друге, дисертант значно перевищує роль А.Волошина та його уряду у постановці та вирішенні таких питань як: об'єднання всіх українських земель, об'єднання їх навколо П'ємонту – Карпатської України, створення Соборної України. Нікому ніде ці питання А.Волошин не ставив, розглядає їх дещо по-іншому, ніж це подано в дисертації.

Є в авторефераті також ряд інших моментів, які вимагають, якщо не заперечення, то принаймні, дискусії.

В цілому ж на підставі автореферату можна зробити висновок, що дисертація Миколи Вегеша за своїми результатами в сукупності розв'язує важливу наукову проблему, а її автор заслуговує присвоєння наукового ступеня доктора історичних наук.

Сучасний інтелектуальний розвиток українського суспільства вимагає ретельного наукового вивчення й переосмислення усього історичного шляху, пройденого нашою країною. Як свідчить досвід, у цьому плані найбільш продуктивним є висвітлення проблем історії України та окремих її регіонів у контексті загальноєвропейської історії та застосування при цьому серед інших аналітичного і порівняльного методів.

Саме вдалим прикладом такого підходу слід вважати дисертаційне дослідження М.М.Вегеша, яке є безумовно актуальним у зв'язку із загальною недостатньою вивченістю базисних проблем новітньої історії українських регіонів саме на тлі політичних процесів у Європі напередодні Другої світової війни. Сам факт існування за статусом – спочатку автономної Підкарпатської Русі у складі Чехословаччини, а пізніш – Карпатської України 1938–1939 рр. був доволі відчутним політичним фактором у міждержавних відносинах передвоєнної Європи. Як видно з автореферату і списку опублікованих праць, автор поставив перед собою мету: висвітлити складні та суперечливі моменти «закарпатської проблеми» насамперед центральноєвропейської політичної кризи в історіографічно-джерелознавчій, міжнародно-дипломатичній, суспільно-політичній та національно-культурній площинах, вибудувавши досить струнку авторську концепцію бачення даної теми.

Для написання дисертації автор використав широкий масив джерел з українських, російських, чеських, угорських та румунських архівів, уперше у вітчизняній історіографії залучивши до наукового обігу чималий пласт невідомих раніше документів. Крім того, дисертант використав багато видань документів, що додають суттєві штрихи до загальної

характеристики. У авторефераті чітко класифіковано і проаналізовано джерельну базу дослідження (С.5–9). Результати виконаної автором скрупульозної роботи пошуку нових джерел мають безумовну самостійну наукову цінність.

Зміст автореферату свідчить, що М.М.Вегеш зробив значний особистий внесок в історичну реконструкцію вірогідної картини існування Закарпаття у європейських міждержавних стосунках. Позитивні сторони дослідження, його новизна – очевидні. Однак багатоплановість даної роботи не може не викликати низки запитань і зауважень, а саме:

1. Наскільки обґрунтованим є звуження формату передвоєнної європейської кризи до центральноєвропейської?

2. Чи не є така субрегіоналізація передвоєнної кризи способом надання Закарпаттю статусу об'єкту політичних процесів? Наскільки така «суб'єктивність» Закарпаття була більше удаваною, ніж реальною?

3. Чи не мала спроба СРСР допомогти Чехословаччині збройним шляхом імітаційного характеру, з метою отримати доступ в коло провідних держав задля участі в геополітичній реорганізації Європи?

4. Можливість перетворення Карпатської України у зародок Соборної самостійної держави створювало додаткову напруженість у європейських міждержавних стосунках. Чи не був галас Німеччини з цього приводу свідченням тривалої дискусії нацистського політикуму щодо планів пацифікації Європи за так званим «проектом Розенберга» та «проектом Ріббентропа»? Відмова від ідеї Великої України, очевидно, свідчила про вибір Гітлера на користь «проекту Ріббентропа» і відмову від намірів етатизації Карпатської України як єдиного способу закріпити лояльність Сталіна через «інсценізацію другого Рапалло» у взаєминах Третій Райх – СРСР. Отже, на

нашу думку, Закарпаття було не суб'єктом, а об'єктом геополітичної комбінаторики «великих держав».

Загалом, не можна не визнати, що праця М.М.Вегеша відзначається новизною наукового пошуку, високим теоретичним і взагалі фаховим рівнем. Компетенцію історика підтверджує його багатолітня участь у міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових конференціях, а також численні публікації, серед яких 2 індивідуальні та 5 колективних монографій, 10 брошур, значна кількість статей – усього понад 150 наукових робіт.

Автореферат М.М.Вегеша виконаний на високому науковому рівні та бездоганно поліграфічно оформлений.

Отже представлена до захисту дисертація є самостійним та оригінальним дослідженням, яке відповідає вимогам ВАК України і заслуговує на присудження авторові наукового ступеня доктора історичних наук.

Відгук обговорено і схвалено на засіданні кафедри історії світових цивілізацій, протокол №1 від 27 серпня 1998 р.

ЗМІСТ

ПОРТРЕТ МИКОЛИ ВЕГЕША-ІСТОРИКА.....	3
<i>Марина Василь</i>	
Він вірить у національну свідомість закарпатців.....	4
<i>Туряниця Василь</i>	
Науковець, педагог, людина (Науково-педагогічна і культурно-освітня діяльність доцента Ужгородського державного університету Миколи Миколайовича Вегеша.....	9
<i>Фединишинець Володимир</i>	
Микола – син Миколи.....	22
<i>Фединишинець Володимир</i>	
Зріст Миколи Вегеша-історика.....	29
<i>Фединишинець Володимир</i>	
Карпатський Тарле?.....	43
<i>Гаврилів Богдан, Туряниця Василь</i>	
Премія Ужгородському історика.....	51
<i>Анталовський Володимир, Анталовський Ігор</i>	
У пошуках історичної достовірності (Микола Вегеш – володар премії ім. академіка Івана Крип'якевича.....	54
<i>Анталовський Володимир, Анталовський Ігор</i>	
Микола Вегеш – доктор історичних наук	57
<i>Олашин Микола</i>	
Микола Вегеш – академік Міжнародної Слов'янської академії наук.....	59
<i>Токар Маріан</i>	
Заслужене визнання.....	61
<i>Баглай Йосип</i>	
Микола Вегеш – організатор науки в Інституті карпатознавства	63

ВИБРАНІ РЕЦЕНЗІЇ НА ПРАЦІ МИКОЛИ ВЕГЕША.....	68
<i>Ковач Андрій</i>	
Сторінки нашої історії.....	69
<i>Петрище Петро</i>	
Велике бачиться на відстані.....	76
<i>Міщанин Василь</i>	
Велич і трагедія Карпатської України.....	78
<i>Пилипчинець Василь</i>	
У пошуку правди.....	81
<i>Анталовський Володимир, Анталовський Ігор</i>	
Обґрунтовано історичною правдою.....	83
<i>Анталовський Володимир, Анталовський Ігор</i>	
Про Миколу Вегеша, про його праці.....	87
<i>Белень Василь</i>	
Бунтівний духом.....	89
<i>Анталовський Володимир, Анталовський Ігор</i>	
Правдива стежинка до нашої історії.....	91
<i>Анталовський Володимир, Анталовський Ігор</i>	
...Він є сином своєї нації.....	95
<i>Анталовський Володимир, Анталовський Ігор</i>	
Історики про нашу історію.....	99
<i>Анталовський Володимир</i>	
Шляхом боротьби і подвигу.....	102
<i>Анталовський Володимир, Анталовський Ігор</i>	
Слово про дорогого вчителя.....	106
<i>Болдижар Михайло</i>	
Про угорську іреденту на Закарпатті.....	108
<i>Довганич Михайло</i>	
Вдячний за працю.....	112
<i>Олашин Микола</i>	
Через смерть у безсмертя.....	114
<i>Олашин Микола</i>	
Корисний покажчик.....	121

<i>Феніч Володимир</i>	
Дослідження з історії Карпатської України (Вегеш М. Карпатська Україна (1938–1939): Соціально-економічний і політичний розвиток. – Ужгород, 1993. – 125 с.....	123
<i>Мудра Юрій, Олашин Микола</i>	
Нове дослідження з історії Карпатської України.....	128
<i>Лазоришин Ігор</i>	
Учителеві – на многії і благії літа (Шкіц до книги «Короткий життєпис академіка В.Грабовецького».....	130
<i>Ліхтей Ігор</i>	
Нова праця про Карпатську Україну.....	134
<i>Худанич Василь</i>	
Про нову книгу Миколи Вегеша.....	139
<i>Фединишинець Володимир</i>	
З Верховини на верховинну (Погляд на перші п'ять томів історичних праць проф. Миколи Вегеша з його десятитомника).....	146
<i>Токар Маріан</i>	
«Історичні дослідження» Миколи Вегеша.....	154
<i>Зан Михайло</i>	
Нестор – літописець Карпатської України.....	160
<i>Зан Михайло</i>	
Вони боронили Карпатську Україну.....	165
<i>Белень Василь</i>	
Час диктував появу цієї книги.....	174
МАТЕРІАЛИ ПРО ЗАХИСТ М.М.ВЕГЕШОМ ДОКТОРСЬКОЇ ДИСЕРТАЦІЇ.....	178
<i>Токар Маріан</i>	
Микола Вегеш – доктор історичних наук.....	179

Стенограма засідання спеціалізованої вченої ради Д50.17.01 в Інституті історії України НАН України від 25 вересня 1998 р.....	185
Висновок спеціалізованої Вченої Ради.....	219
Стенограма засідання спеціалізованої вченої ради Д26.001.20 в Київському університеті ім. Т.Г.Шевченка від 26 квітня 1999 р.	223
Додатковий висновок спеціалізованої Вченої Ради.....	237
ВІДГУКИ НА ДОКТОРСЬКУ ДИСЕРТАЦІЮ	
М.М.ВЕГЕША.....	241
<i>Кульчицький Станіслав.....</i>	242
<i>Король Іван.....</i>	246
<i>Троцинський Володимир.....</i>	259
<i>Макар Юрій.....</i>	266
<i>Кугутяк Микола.....</i>	271
<i>Грабовецький Володимир.....</i>	274
<i>Болдижар Михайло.....</i>	276
<i>Колесник Василь.....</i>	278

Науково-довідкове видання
Микола Вегеш — історик України

Відповідальний за випуск
Токар Маріан Юрійович

Комп'ютерний набір і верстка
Ольги Жогової

Редагування
Маріана Токаря

Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Таймс. Зам. 87.

Віддруковано в ТОВ «Колір прінт».
м. Ужгород, пл. Василя Гренджі-Донського, 3/4.

До наукового збірника «Миколи Вегеш — історик України» ввійшли матеріали про наукову, педагогічну і громадсько-політичну діяльність доктора історичних наук, професора М. М. Вегеша. Збірник складається з окремих розділів: «Портрет Миколи Вегеша — історика», «Вибрані рецензії на праці Миколи Вегеша», «Матеріали про захист М. М. Вегешом докторської дисертації». Серед авторів збірника — відомі українські вчені та письменники, учні й колеги вченого, який одним із перших в Україні почав досліджувати щасливі і трагічні сторінки історії Карпатської України.

Збірник завершує огляд відгуків на докторську дисертацію М. М. Вегеша, авторами яких є авторитетні в Україні дослідники — Станіслав Кульчицький, Іван Король, Володимир Трошинський, Юрій Макар, Микола Кугутяк, Володимир Грабовецький, Михайло Болдижар, Василь Колесник.

Видання розраховане на всіх, хто цікавиться життєписами провідних закарпатських дослідників минулого.